ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ, або

ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО

Нам за жарти будьте вдячні, Не дошукуйтесь до дна.

З водевілю

Переклад В. Самійленка

ПЕРЕДМОВА

Я пишу цю передмову не для безплідних міркувань про те, гарну п'єсу я поставив у театрі чи ні. Час для таких міркувань вже минув. Моя мета — ретельно вивчити (а це я маю робити за будь-яких обставин), чи не написав я твору, гідного осудження.

Неможливо змусити людину створити комедію, яка була б схожа на інші. І якщо я, через, як мені здавалось, поважні причини, відійшов від надто второваного шляху, то чи слід осуджувати мене за це, як це чинили деякі критики, на підставі правил, яких я не дотримуюся? Чи припустимо друкувати наївну балаканину про те, нібито я повернув драматичне мистецтво у дитинство, тому що замислив прокласти новий шлях для мистецтва, основний та, мабуть, єдиний закон якого — розважати, навчаючи? Але не в тім річ.

Часто ми вголос лаємо п'єсу не за те, за що лаємо її у душі. Та чи інша її риса, яка справила на вас погане враження, або окреме слово, яке нас вразило, залишаються похованими у нашому серці. Язик же в цей час мститься тим, хто осуджує майже все інше. Таким чином, можна вважати, що в театрі вже встановився порядок, за яким, дорікаючи автору, ми менш за все говоримо про те, що нас насправді обурює.

Мабуть, цю подвійність комедії не зайвим було б зробити зрозумілою для всіх. Я ж здобуду з моєї комедії ще більшу користь, якщо, розглядаючи її, спроможуся привернути увагу суспільства до того, що ж саме слід розуміти під словами МОРАЛЬНІСТЬ НА СЦЕНІ.

Ми вдаємо з себе прискіпливих та витончених знавців та, як я вже десь казав, прикриваємо благопристойністю занепад моралі, в результаті чого перетворюємося на посередності, не спроможні ані розважатися, ані міркувати про те, що саме нам потрібно, перетворюємося — чи не час вже відверто це визнати? — на пихатих кривляк, які самі не знають, чого прагнуть і що їм слід любити, а що — відкидати. Ці заяложені поняття: гарний тон, гарне суспільство, які ми вживаємо не розбираючись і сенс яких настільки розтяжний, що невідомо, де їх точні межі погано вплинули на ту щиру та непідробну веселість, якою відрізняється гумор нашого народу від будь-якого іншого гумору.

Додайте до цього настирливе зловживання іншими високими поняттями, як-от благопристойність та чистота моралі — поняттями, які надають такої ваги, такої значущості розмірковуванням наших театральних критиків, що ці критики впали б у відчай, якби їм було заборонено застосовувати таке мірило до всіх драматичних творів, і ви • матимете деяке уявлення про те, що саме сковує натхнення, лякає авторів та наносить смертельного удару мистецтву інтриги. А тим часом відберіть у комедії це мистецтво, і залишаться лише вимучені гостроти, а сама комедія довго на сцені не протримається.

Нарешті, до всіх бід, усі прошарки суспільства домоглися того, що всі автори вже не можуть викривати їх у своїх драматичних творах: не можливо зіграти расінівських "Сутяг", щоб не почути від Данден, Брідуазонів та навіть від більш освічених людей, що немає вже більше ні моральності, ні поваги до влади.

Зараз лише спробуйте написати "Тюркаре", і на вас миттю звалять різні збори, податі, побори, податки та мита. Всі, хто через свої

професійні обов'язки має стягувати їх, негайно накинуться на вас. Втім, у наш час для "Тюркаре" навіть й образів не знайшлося б. Але якщо і надати "Тюркаре" інших рис, його все одно спробували б не пропустити.

Спробуйте знов вивести на сцену мольєрових нестерпних, маркізів та боржників — ви відразу налаштуєте проти себе вище та середнє, нове та старе дворянство. Мольєрові "Вчені жінки" збурили б наші скарбниці жіночої премудрості. А хто той спритний обліковець, який зможе вирахувати силу та довжину важеля, який у наш час міг би підняти великого Тартюфа на висоти театральних підпурків? Ось чому автор комедії, покликаний начебто розважати, але й, водночас, освічувати публіку, змушений, замість того, щоб вести інтригу на свій розсуд, нанизувати одну неймовірну пригоду на іншу, блазнювати; замість того, щоб від душі тішитися, і — боячись нажити собі безліч ворогів, жодного з яких він під час створення свого твору ні разу не бачив, — шукати образи поза межами суспільства.

Отже, я дійшов до висновку, що як тільки якийсь сміливець не наважиться скинути увесь цей пил, то у найближчому майбутньому наші нудні п'єси набриднуть французькому народові і він повернеться до непристойної комічної опери, а то й навіть більше того: на бульвари, до сморідного збіговиська балаганів, цього сорому для всіх нас — туди, де благопристойна вільність, яку вигнали з французького театру, перетворюється на шалену розгнузданість, де юнацтво набирається всіляких безглуздих грубощів, і де воно разом з моральним відчуттям втрачає смак до всього благопристойного, а разом з цим і до зразкових творів великих письменників. Я захотів стати таким сміливцем, і якщо в своїх творах я не виявив великого таланту, то принаймні мій намір проявляється повсюди.

Я вважав, вважаю і зараз, що без гострих ситуацій в драматичній дії, ситуацій, які постійно породжуються соціальною різницею, не можна досягти на сцені ні високої патетики, ні глибокої повчальності, ні справжнього та благодійного комізму. Автор трагедій вільний у виборі засобів: він настільки сміливий, що припускає жахливий злочин, змови,

захват влади, вбивства, отруєння та кровозмішання в "Едипі" та "Федрі", братовбивство в "Вандомі", батьковбивство у "Магометі", царевбивство в "Макбеті" тощо. Менш відважна комедія не перебільшує сутичок, бо картини, які вона зображує, взяті з реального життя суспільства та з наших характерів. Але хіба можна таврувати скнарість, не вивівши на сцену огидного скупаря? Хіба можна викрити лицемірство, не зірвавши маски, як це зробив у "Тартюфі" Оргон, з огидного лицеміра, який збирався одружитися з його дочкою і, водночас, задивлявся на його дружину? Або залицяльника, не зіткнувши його з цілим роєм спокусниць? Або відчайдушного гравця, не оточивши його шахраями, якщо тільки він сам тепер вже не належить до цієї касти людей?

Усі ці дійові особи не такі вже й доброчесні; автор навіть не намагається видати їх за таких: він не стає на чийсь бік, він лише зображує їх вади. Але хіба тільки тому, що лев лютий, вовк ненажерливий і ненаситний, а лисиця хитра і лукава, байка втрачає свою повчальність? Якщо автор спрямовує її проти дурня, який захоплюється славослів'я-ми, то з дзьоба ворони сир поціляє точнісінько в лисицю, а повчальний зміст байки не викликає жодних сумнівів. Якби він спрямував її проти ницого підлесника, то закінчив би свою притчу так: "Лисиця сир схопила й проковтнула, проте отруєним був сир". Байка — це швидка комедія, а будь-яка комедія є довгою байкою: різниця між ними полягає у тому, що в байці тварини наділені розумом, в комедії ж люди часто перетворюються на тварин, та ще й на злих тварин.

Коли Мольєр, якому так дошкуляли дурні, нагороджує Скупаря марнотратним та розпусним сином, який краде в нього скриньку і кидає йому в лице образи, то звідки ж він виврдить мораль: з чесноти чи з пороку? А втім, яка йому справа до всіх цих другорядних понять? Його мета — виправити вас. Тодішні літературні пліткарі та донощики поспішали пояснити шановній публіці, наскільки все це жахливо! Всім також відомо, що проти нього повстали сановиті заздрісники, або, точніше, заздрісні сановники. Зверніть увагу, як суворий Буало у своєму

посланні до великого Расіна мстить за свого покійного друга, згадуючи такі подробиці:

Неосвіченість та Пиха з презирством в очах

В каптанах оксамитових та мереживному вбранні

Сідали в перший ряд — ми всі їх бачили, —

Презирливим кивком ганьблячи кожний вірш,

Там командор бурчав, що в п'єсі нема такту,

Та вибігав маркіз посеред акту,

А якщо у п'єсі йшлося про ханжів,

То автора слід до страти присудити на вогні,

Та врешті-решт якийсь маркіз надто спритний

За жарти над двором тортурами жорстокими погрожував.

Людовік XIV був великим заступником мистецтв: якби в нього не було такого витонченого смаку, наша сцена не побачила б жодного твору Мольєра. І все ж таки у проханні на ім'я короля цей драматург-мислитель гірко скаржиться, що викриті ним лицеміри, щоб помститися, повсюди називають його розпусником, нечестивцем, безбожником, демоном у людській подобі, і все це друкувалось з ДОЗВОЛУта СХВАЛЕННЯ короля, який довгий час був його заступником, але ж відтоді нічого в цьому плані не змінилося.

Однак якщо дійові особи п'єси являють собою саме втілення пороків, чи означає це, що їх слід негайно вигнати зі сцени? Що ж тоді нам залишалось викривати у театрі? Дивацтва? Так, про це варто писати, адже вони — наче мода: позбутися їх неможливо, їх можна тільки змінити.

Пороки, зловживання — ось що не змінюються. Вони лише набувають різних форм залежно від загального тону. Зірвати з пороків їх маски, виставити у їх справжньому вигляді — ось благородна мета людини, що присвятила себе театру. Навчає він, сміючись, чи плаче, навчаючись, Ге-ракліт він чи Демокріт — це його єдиний обов'язок. Та горе йому, якщо він ухилиться і не виконає його! Виправити людей можна, тільки зобразивши їх такими, якими вони є насправді. Комедія — це не брехливе похвальне слово і не пустопорожня академічна промова.

Але ми в жодному разі не повинні змішувати загальну критику, яка є однією з благороднiших цілей мистецтва, з огидною сатирою, спрямованою проти особистості: перша має ту перевагу, що вона виправляє, не ображаючи. Спробуйте змусити справедливу людину, обурену жахливими зловживаннями її чеснотами, сказати зі сцени: "Всі люди невдячні", — ніхто не образиться, хоча всі подумають приблизно про одне й те ж. Оскільки невдячна людина не може існувати без благодійника, то саме цей докір встановлює рівновагу між серцями добрими та злими: всі відчувають це, і всі цим втішаються. Якщо ж гуморист відзначить, що благодійник породжує сотню невдячних, йому справедливо заперечать, що "мабуть, немає такої невдячної людини, яка бодай кілька разів не була благодійником". І це знов-таки втішає. Таким чином, найуїдливіша критика завдяки узагальненням стає плодотворною і водночас нікого не чіпляє й не ображає, тоді як сатира, спрямована проти особистості, — не просто безплідна, але й згубна, завжди ображає, і від неї нема жодної користі. Останню я ненавиджу в будь-якому вигляді, і вважаю її настільки великим злочином, що не раз офіційно звертався до влади з проханням бути пильнішою та не дати театру перетворитися на арену для гладіаторів, де більш сильний

вважає, що має право метатися за допомогою отруєного і надто замацаного пір'я, і де відверто торгують своєю підлістю.

Невже сильні цього світу не можуть з тисячі одного газетного писаки відібрати найгірших, а з цих найгірших виділити найгидкішого, який би і критикував тих, хто їх зачіпає? Таке незначне зло терплять у нас тільки тому, що воно ні для кого не несе жодних наслідків, оскільки недовговічний паразит викликає миттєву сверблячку, а потім гине, але театр — це велетень, який смертельно ранить тих, проти кого спрямовані його удари. Ці міцні удари слід приберегти для боротьби зі зловживаннями та виразками у суспільстві.

Отже, не пороки і не пов'язані з ними події породжують аморальність на сцені, а відсутність уроків та повчальності. П'єса стає двозначною, а іноді навіть із вадою тільки тоді, коли автор через свою безпорадність чи боягузтво не насмілюється отримати урок із сюжету п'єси.

Коли я поставив на сцені свою "Євгенію" (тут доводиться говорити про самого себе, бо на мене весь час нападають) г коли я поставив на сцені свою "Євгенію", всі наші присяжні захисники моралі рвали й метали, як це я насмілився вивести на сцену розпусного вельможу, який наряджає своїх слуг священиками, та який вдає, що збирається одружитися з юною особою, а юна особа виходить на сцену вагітна, хоча вона й незаміжня.

Незважаючи на їх голосіння, п'єса була визнана якщо не найкращою, то принаймні найморальнішою з драм, постійно йшла у всіх театрах, і була перекладена всіма мовами. Розумні люди зрозуміли, що повчальний зміст й цікавість цієї п'єси ґрунтуються виключно на тому, що людина могутня і розпусна зловживає своїм ім'ям і становищем для того, щоб мучити слабку, беззахисну, обдурену, чесну та покинуту дівчину. Отже, всім, що міститься в цьому творі корисного та гарного, він зобов'язаний рішучості автора, який наважився зобразити найсміливішу картину соціальної нерівності.

Після цього я написав п'єсу "Два друга", в якій батько зізнається своїй так званій племінниці в тому, що вона — його незаконна донька. Ця драма теж високоморальна, бо автор на прикладі жертв, які приносить бездоганна дружба, намагається показати, які обов'язки накладає на людей природа щодо плодів їхньої колишньої любові, в більшості випадків абсолютно безпорадних через невблаганну суворість світської пристойності, вірніше — через зловживання нею.

Серед різних відгуків про мою п'єсу я чув, як у сусідній ложі один молодий придворний, сміючись, казав дамам: "Автор цієї п'єси, мабуть, лахмітник, якому прикажчик з ферми або ж торговець тканинами мають здаватися вершками суспільства. Своїх благородних друзів він знаходить у крамницях, а потім витягає їх на французьку сцену". Тут я наблизився до нього й сказав: "На жаль, шановний пане, я був змушений взяти їх з такого середовища, де їх існування цілком ймовірне. Вас набагато більше потішив би автор, який двох своїх справжніх друзів знайшов би у залі "Oeil-a'e-Ьоеи/" або в кареті. Деяка правдоподібність потрібна навіть при зображенні добрих вчинків".

Після цього вірний своїй веселій вдачі, я намагався у "Севільському цирульнику" повернути театру його колишню непідробну веселість, поєднавши її з легкістю нашого сучасного жарту. Але, оскільки це вже було своєрідним нововведенням, п'єсу почали люто критикувати. Здавалось, я порушив власне основи держави: крайність вжитих заходів, а також крики, що лунали на мою адресу, свідчили передусім про те, наскільки налякані були деякі аморальні люди, коли побачили, що їх викрили в п'єсі. П'єса чотири рази піддавалася цензурі, тричі її вилучали з репертуару безпосередньо перед початком вистави, і навіть обговорювали на засіданні тодішнього парламенту. Я ж, приголомшений цим галасом, продовжував наполягати на тому, щоб глядачі самі винесли вирок "Севільському цирульнику", оскільки я писав цю п'єсу для їх розваги.

Добився я цього лише через три роки. Огуда поступилася місцем похвалі, всі шепотіли мені: "Творіть ще такі п'єси, адже тільки ви насмілюєтеся сміятися відверто".

Автор, зацькований купкою крикунів, знов підбадьорюється, коли бачить, що його п'єса має успіх. Те ж саме трапилося й зі мною. Дорогоцінною для вітчизни пам'яттю, покійний принц де Конті (вимовляючи його ім'я, ми наче чуємо звуки старовинного слова "вітчизна") публічно кинув мені виклик: поставити на сцені мою передмову до "Цирульника", ще більш веселу, за його словами, аніж сама п'єса, і вивести у ній родину Фігаро, про яку я згадував у цій передмові. "Ваша вельможносте! — відповідав я. — Якщо я вдруге виведу цю дійову особу на сцену, буду змушений зробити його дорослішим, і, відповідно, більш зрілим. Отже, знов підійметься галас, та хто зна, чи допустять його на сцену". Проте, з поваги до принца де Конті я прийняв його виклик. Я створив "Шалений день", про який тепер ходить стільки чуток. Принц ушанував своєю присутністю першу його виставу. Це була велика людина в повному розумінні цього слова — принц, людина піднесеного та незалежного способу мислення. Знаєте що? Він був задоволений п'єсою.

Але яку пастку я підготував критикам, давши своїй комедії просту назву: "Шалений день"! Я намагався лише сказати, що в ній нема нічого особливого, але навіть не підозрював, як зміна назви може збити з пантелику. Насправді її слід було назвати "Чоловік-спокусник". Але це було б для моїх ворогів новим слідом, тоді вони погналися б за мною іншою стежкою. Проте назва "Шалений день" відкинула їх від мене на сто льє: вони побачили в п'єсі лише те, чого там ніколи не було й ніколи не буде. І це доволі різке зауваження про легкість бути збитим з пантелику має більш широкий зміст, аніж можна було б припустити. Якби Мольєр назвав свою п'єсу не "Жорж Данден", а "Безглуздість шлюбу", вона принесла б набагато більше користі; якби Реньяр дав своєму "Спадкоємцю" назву "Відплата за безшлюбність", його п'єса змусила б нас здригнутися. Йому це не спало на думку, а я зробив це навмисне. Про людське судження і про мораль на сцені можна було б

скласти надзвичайно цікавий твір, а назвати його можна було б "Про вплив заголовку".

Як би там не було, але "Шалений день" п'ять років пролежав у столі. Нарешті актори довідалися про його існування і з руками відірвали в мене цю п'єсу. У майбутньому ми побачили, на краще це було для них чи ні. Чи то важкість відтворення п'єси на сцені пробудила у виконавців дух змагань, чи то вони відчули, що для того, щоб сподобатися публіці, слід докласти якомога більше зусиль, але ще ніколи настільки важка п'єса не була зіграна настільки дружно. І якщо автор у цій п'єсі виявився, як кажуть, нижчим за самого себе, то учасникам вистави вона створила ім'я, а ще більше прославила і зміцнила її становище. Але повернімося до того, як пройшло читання п'єси і як сприйняли її актори.

Завдяки перебільшеним похвалам всі представники суспільства виявили бажання познайомитися зі мною. Відтоді я тільки й робив, що сварився або ж поступався загальній наполегливості. А тим часом закляті вороги автора розповсюдили при дворі чутки, нібито автор у своєму творі, який до того ж є лише "накопичення безглуздостей", ображає релігію, уряд, всі прошарки та добру мораль. Нарешті, нібито чеснота у моїй п'єсі покарана, а порок (як і слід було очікувати, — додавали вони) торжествує. Якщо поважні пани, які так старанно повторювали це, все ж таки прочитають мою передмову, вони, принаймні, пересвідчаться, що я наводжу їх думки слово в слово, і, таким чином, міщанська сумлінність, з якою я зазвичай наводжу цитати, лише різкіше продемонструє їх аристократичну неточність.

Отже, якщо в "Севільському цирульнику" я ще тільки порушив основи держави, то в новому своєму творі, ще більш огидному і злобливому, я їх повністю спростовую. Якщо дозволити цій п'єсі вільно йти у театрах, то не залишиться більше нічого священного. Брехливими від першого до останнього слова доносами мої недоброзичливці намагались ввести в оману владу, налаштовували проти мене впливові кола, залякували боязких дам, створювали мені ворогів у церковному світі... Я ж боровся з низькою інтригою залежно від того, хто й де

нападав на мене, невичерпним своїм терпінням, незмінною ввічливістю, незламною лагідністю або ж розсудливим словом переконання в тих випадках, коли мене бажали вислухати.

Ця війна тривала чотири роки. Додайте до них ті п'ять років, коли п'єса лежала в моєму столі. Які ж такі натяки на наші часи намагаються в ній відшукати? На жаль, коли писався цей твір, не було навіть паростків усього того, що розквітло сьогодні: це був цілком інший світ.

Під час чотирирічних суперечок я просив тільки про одне: щоб мені дали цензора. І мені їх дали, чи то п'ять, чи то шість. Що ж такого знайшли вони у цьому творі, який викликав таку шалену злість? Звичайну кумедну інтригу. Іспанський гранд закохується у дівчину й намагається спокусити її, тоді як спільні зусилля дівчини, тієї людини, з якою вона збирається одружитися, та дружини сеньйора перекреслюють задуми цього володаря, якому його становище, багатство та марнотратство, здавалося, мали б забезпечити повний успіх. Ось і все. Більше там нічого немає. П'єса перед вами.

Що ж спричинило такий дикий галас? А ось що. Замість того, щоб викрити якийсь один порочний характер, скажімо, Гравця, Честолюбця, Скупаря, Лицеміра, що налаштовувало б проти автора лише один табір ворогів, автор вибрав спосіб вільного написання комедії, або швидше склав такий план, який дав йому можливість піддати критиці низку зловживань, згубних для суспільства. Проте, оскільки в очах освіченого цензора це не є недоліком п'єси, то всі мої цензори, схваливши її, вимагали поставити її на сцені. Врешті-решт, мені довелося поступитись, а ось могутні цього світу з величезним обуренням побачили на сцені

П'єсу, де слуга — на що це схоже! — Не хоче віддати дружину вельможі.

(Годен)

О, як я шкодую, що не скористався цим моральним сюжетом для якоїсь страшної кривавої трагедії. Вклавши кинджал у руку ображеного нареченого, якого я тепер вже не назвав би Фігаро, я змусив би його у розпалі ревнощів заколоти за всіма правилами пристойності високопоставленого розпусника. А оскільки він мстився б за свою честь у плавних і гучних віршах і оскільки мій ревнивець, принаймні генерал, мав би супротивником якогось жахливого тирана, який безжалісно пригнічує свій нещасний народ, то все це, будучи досить далеким від нашої реальності, вважаю, нікого б не зачепило. Всі вигукували б: "Браво! От це так справді повчальна п'єса!" І ми були б врятовані — я та мій дикун Фігаро.

Але, бажаючи лише потішити французів, а не викликати сльози у їх дружин, я зробив свого злочинного коханця юним вельможею того часу, марнотратним, який любить позалицятися до жінок, навіть дещо розпусним, як майже всі тодішні вельможі. Але який ще докір можна кинути вельможі, не образивши їх усіх, як не докір у надмірному залицянні? Хіба не з цим докором вони можуть легше за все погодитись? Звідси я бачу, як багато з них соромливо червоніють (і це дуже благородно з їх боку!), визнаючи, що я маю рацію.

Отже, збираючись зробити свого вельможу негативним персонажем, я, при тому, із поваги й великодушності не приписав йому жодного з пороків, властивих черні. Ви скажете, що я і не міг цього зробити, що це порушило б будь-яку правдоподібність. Та оскільки я цього не зробив, то визнайте за моєю п'єсою бодай це достоїнство.

Вада, якою я наділив сеньйора, сама по собі не викликала б жодного комізму, якби я задля більших веселощів не протиставив йому більш тямущого представника своєї нації, справжнього Фігаро, який, захищаючи Сюзанну, як свою власність, знущається над намірами свого пана і пре-смішно висловлює своє обурення, що той насмілюється змагатися з ним у хитрощах — з ним, неперевершеним майстром у такому фехтуванні.

Таким чином, з доволі запеклої боротьби між зловживанням владою, забуттям моральних правил, марнотратством, зручною нагодою, всім тим, що є найпривабливішим у мистецтві спокуси, з одного боку, та душевним запалом, дотепністю, всіма засобами, які скривджений підлеглий здатен протиставити цьому натиску, — з другого, в моїй п'єсі виникає кумедна низка випадковостей, в силу яких чоловік-спокусник, розсерджений, втомлений, змучений, наміри якого весь час зазнають повного краху, змушений тричі впродовж одного дня падати до ніг своєї дружини, а дружина через свою доброту, поблажливість та чутливість вибачає йому; втім, так вчиняють усі дружини. Що ж у цій моралі заслуговує на ваші докори, панове?

Мабуть, ви вважаєте, що вона надто легковажна і не виправдовує мого урочистого тону? У цьому випадку ось вам більш строга мораль, яка у моїй п'єсі теж впадаає в очі, хоча ви її і не шукали: сеньйор, настільки розпусний, що заради своїх примх готовий розбестити всіх своїх підлеглих і тішитись невинністю своїх юних васалок, врешті-решт, як і граф Альмавіва, стає посміховиськом для своїх слуг. Найбільш виразно автор зобразив це у п'ятій дії, коли розлючений Альмавіва, бажаючи поглумитися над зрадливою дружиною, вказує садівнику на альтанку й кричить: "Йди туди, Антоніо, і приведи безчесну жінку, яка осоромила мене, до її судді", а той йому відповідає: "А все ж таки є, чорт забирай, справедливість на цьому світі! Ви ж, ваша вельможносте, самі тут стільки бешкетували, що тепер слід було б і вас!.."

Цей глибокий повчальний зміст відчувається у всьому творі. Якби автор вважав за потрібне довести своїм супротивникам, що, незважаючи на суворість уроку п'єси, він все ж таки висловив до винного більше поваги, ніж можна було сподіватись від його нещадного пера, то він звернув би їх увагу на те, що, повсюди зазнаючи невдач, граф Альмавіва завжди залишається осоромленим, але не приниженим.

Дійсно, якби графиня вдавалася до хитрощів, щоб приспати його ревність і зрадити йому, то, зробившись через це теж негативним персонажем, вона вже не могла б змусити чоловіка впасти до її ніг, не

принизивши його в наших очах. Якби дружина мала цей згубний намір — розірвати священні пута, автору справедливо докоряли б за те, що він зображує зіпсовану мораль: адже ми міркуємо про мораль тільки з того, як поводяться жінки, чоловіків ми не так глибоко поважаємо, а тому й не пред'являємо їм особливих вимог у цій тонкій справі. Але крім того, що графиня дуже далека від такого огидного наміру, з п'єси цілком розуміло, що ніхто й не збирається обдурити графа — кожен хоче лише завадити йому обдурити всіх. Чесність мотивів — ось, що виключає тут будь-яку можливість докорів. Одне те, що графиня бажає лише повернути собі любов чоловіка, кожного разу надає його душевному сум'яттю зміст, безсумнівно, глибоко моральний, але аж ніяк не наповнює його чимось принизливим.

Щоб ця істина була вам особливо онаочненою, автор протиставив не дуже лагідному чоловікові найчеснішу з жінок, найчеснішу від природи і за своїми переконаннями.

За яких обставин ви вперше бачите цю жінку, покинуту своїм палко коханим чоловіком? У той критичний момент, коли її прихильність до чарівної дитини, її хрещеника, загрожує перетворитися на небезпечний потяг, якщо тільки вона піддасться відчуттю образи, яке підігріває цю прихильність. Лише для того, щоб краще показати наскільки сильне в неї відчуття обов'язку, автор змушує її деяку мить вагатись між цим відчуттям обов'язку та прихильністю, що народжується. О, як накинулися на нас за цей легкий драматичний прийом, як звинувачували нас в аморальності! В трагедіях усі королеви та принцеси палають пристрастю і більш-менш вдало гамують її — це дозволено, а ось у комедіях звичайній жінці не можна боротися зі щонайменшою слабкістю. О, могутній вплив назвиі О, обґрунтованість та послідовність думок! Залежно від жанру сьогодні засуджують те, що ще вчора схвалювалося. А тим часом обидва жанри мають одну й ту ж основу: нема чесноти без жертви.

Я насмілився звернутися до вас, юні нещасливці, яких зла доля з'єднала з Альмавівою. Хіба ваші біди не змушують вас де-не-де

забувати про чесноти, доки нездоланна прихильність не змусить вас стати на їх захист, саме тому, що вона надто явно намагається розвіяти їх? У моїй героїні зворушує не скорбота від усвідомлення того факту, що чоловік розлюбив її. Цьому егоїстичному горю ще далеко до чесноти. Що дійсно подобається нам у графині, так це її чесна боротьба з потягом, що тільки-но зароджується в її душі і який вона засуджує, а також із законним відчуттям образи. Всі ті зусилля, які вона робить над собою тільки заради того, щоб її невірний чоловік повернувся до неї, і які надають особливої цінності болісним жертвам, які вона приносить, а жертви ці — її прихильність та її гнів, — усе це не слід враховувати лише для того, щоб плескати її перемозі: вона і так зразок усіх чеснот, приклад для інших жінок і предмет, гідний любові чоловіків.

Якщо всі ці поняття про аморальну природу драматичного мистецтва, якщо цей загально визнаний принцип моральності на сцені не спали на думку моїм суддям під час вистави, то в мене нема причин розвивати свою думку далі й робити якісь висновки. Беззаконний суд не слухає підсудного, якого йому наказано згубити. Справа ж моєї графині не передана до верховного суду — вона слухається в спеціально сформованій слідчій комісії.

Ми вже бачили невеликий нарис її чарівного характеру в чарівній п'єсі "На щастя". Почуття, що народжується у молодої жінки до її кузена-офіцера, нікому не здавалося осудним, незважаючи на те, що події, які набули у п'єсі несподіваного розвитку, змушують припустити, що вечір закінчився б по-іншому, якби, як висловлюється автор, на щастя, не повернувся чоловік. Також, на щастя, нікому не спало на думку обмовляти автора: всі з живим і теплим співчуттям стежили за тим, як молода жінка, цнотлива та чутлива, придушує в собі перший порив пристрастей. Зауважте також, що чоловік у цій п'єсі дещо дурнуватий, та й тільки. Я ж зобразив по-справжньому невірного чоловіка, отже заслуга моєї графині більша.

Особливе співчуття у творі, який я захищаю, викликає графиня, проте й решта в ньому зображено у такому ж дусі.

Чому Сюзанна, дотепна, кмітлива та весела камеристка, також має право на наше співчуття? Тому що вона,

4 "Севільський цирульник*

97

незважаючи на те, що її переслідує могутній спокусник, який має необмежені можливості для одержання перемоги над дівчиною її стану, не вагаючись, повідомляє про наміри графа двом особам, які найбільш зацікавлені у постійному контролі за її поведінкою: своїй пані і своєму нареченому. Бо у всій її ролі, чи не найдовшій у п'єсі, нема жодної фрази, жодного слова, яке б не випромінювало цнотливість і вірність своєму обов'язку. Лише раз вона дозволяє собі вдатися до хитрощів, але робить це заради своєї пані. А їй відомо, що графиня цінує її відданість і не сумнівається в чесності її намірів.

Чому вільності, які дозволяє собі Фігаро щодо свого пана, не обурюють, а тішать мене? Тому що він, на відміну від слуг, які зазвичай зображуються в п'єсі, не є негативним персонажем. Тільки-но стає зрозумілим, що він хитрує зі своїм паном лише для того, щоб уберегти кохану дівчину й врятувати свою власність, і, побачивши, як він вдається до різних хитрощів та відводить від себе небезпеку безчестя, вибачаєш йому все.

Отже, за винятком графа та його поплічників, усі в моїй п'єсі вчиняють так, як мусять вчинити. Якщо ж ви не вважаєте їх за порядних людей лише тому, що вони погано говорять один про одного, то це цілком невірно. Подивіться на порядних людей нашого часу. Вони все життя тільки цим і займаються. У нас настільки прийнято лаяти тих, хто відсутній, що я, постійно їх захищаючи, дуже часто чую за спиною шепіт: "Чорт зна, що таке! У ньому сидить дух сперечання: він про всіх добре відгукується".

Врешті-решт, мабуть, мій паж обурює вас? Чи не в цьому другорядному персонажі ховається та аморальність, яку намагаються побачити в основі мого твору? О витончені критики, невичерпні дотепники, інквізитори заради моральності, які рішуче закреслюють те, над чим розмірковували понад п'ять років, будьте бодай раз справедливі на відміну від усіх інших! Тринадцятирічна дитина при першому сердечному трепеті готова захопитися всім, не розбираючись, дитина, яка обожнює, бо це так властиво її щасливому віку, створіння, яке здається їй створінням небесним і яке за примхи долі виявилось її хрещеною матір'ю... Хіба може вона викликати обурення? Улюбленець усіх у замку, живий, пустотливий, палкий, як і всі розумні діти, він через свою надмірну непосидючість кілька разів

випадково порушує злочинні наміри графа. На що б не звертало увагу це юне дитя природи, все не може не хвилювати його. Мабуть, він вже не дитина, але ще й не чоловік. Я навмисно обрав цей період у його житті, щоб він, привертаючи до себе увагу, водночас нікого не змушував червоніти. Свої невинні відчуття він настільки ж невинно вселяє в інших. Ви скажете, що його насправді люблять? Критики, ви помиляєтеся. Ви люди освічені, і не можете не знати, що найчесніша любов переслідує певну мету. Ні, його ще не люблять: відчувається лише, що одного дня його полюблять. Саме цю думку висловлює у жартівливій формі автор устами Сюзанни, яка звертається до цієї дитини зі словами: "О, повірте, що через три-чотири роки з вас вийде найвправніший шахрай у світі!.."

Щоб ясніше показати, що він ще зовсім дитина, ми змушуємо Фігаро звертатися до нього на "ти". Уявіть собі, що він лише на два роки старший — який слуга в замку дозволив би собі таку вільність? Подивіться на нього у кінці п'єси: ледь одягши офіцерський мундир, він вже хапається за шпагу при першому глузуванні графа у сцені з непорозумінням із ляпасом. Згодом наш вітрогон стане зарозумілим, але поки що це лише дитина. Хіба я не бачив, що наші дами у ложах без пам'яті закохувались в мого Керу-біно? Що вони від нього хотіли? Мабуть, нічого, це була лише закоханість, але, як і у графині, чиста та наївна закоханість — закоханість... без захоплення.

Але що ж насправді є причиною душевних переживань сеньйора кожного разу, коли автор змушує його зустрічатись з пажем: лише вигляд Керубіно чи власна совість графа? Не нехтуйте цим поверховим зауваженням: воно здатне спрямувати вас на вірний шлях, воно може наштовхнути вас на думку, що ця дитина потрібна автору лише для того, щоб глядачі змогли винести з моєї п'єси ще один корисний урок: тільки-но людина, яка є повним хазяїном у своїй хаті ставить перед собою негідну мету, як її здатне довести до нестями цілком незначне створіння, яке більш за все у світі боїться зустрітися з нею віч-на-віч.

Я скою злочин лише у разі, якщо виведу на сцену пажа з його жвавим та палким характером, коли йому виповниться вісімнадцять років. Але які відчуття він може викликати тепер, коли йому лише тринадцять? Він може

викликати лише щось солодке та ніжне, не дружбу і не любов, а щось середнє між тим та іншим.

Мені було б важко змусити повірити в невинність усіх цих відчуттів, якби ми жили у менш цнотливий час, якби ми жили в один з тих часів холодного розрахунку, коли вельможі, прагнучи, щоб усе дозрівало якомога раніше, точнісінько, як плоди в їх теплицях, одружували своїх дітей ледь їм виповнювалося дванадцять років, і тим самим приносили в жертву підлим традиціям природу, моральність та прихильність: дуже важливо було, щоб від цих створінь, які ще не встигли розвинутися, якомога швидше пішли діти, хоча вони були б ще менше здатні нормально розвиватися. Але ж про їх щастя ніхто і не думав — з ними були пов'язані лише певні комерційні розрахунки, які пов'язувалися не з ними самими, а лише з їх іменами. На щастя, ми вже далеко відійшли від цього, а тому й образ мого пажа, який немає самостійного значення,

певною мірою набуває його тільки у стосунках з графом: це відзначає мораліст, проте більшість наших суддів усе ще цього не помічають.

Таким чином, кожна велика роль в моєму творі переслідує моральну мету. Тільки роль Марселіни, на перший погляд, є винятком.

Дехто вважає, що раз вона винна в одному минулому захопленні, плодом якого став Фігаро, то мала б відчувати сором тоді, коли впізнає свого сина; принаймні це було б для неї гарним покаранням за здійснене колись гріхопадіння. З цього автор міг вивести більш глибоку мораль: через таку мораль, яку він намагається виправити, у гріхопадінні дівчини винен чоловік, а не сама вона. Чому ж автор не вивів цієї моралі?

Він вивів її, розумні критики! Поміркуйте над наступною сценою, яка є пружиною третього акту, та яку актори, на моє прохання, опустили, побоюючись, що ця тяжка сцена затьмарить веселу дію.

Мольєр у "Мізантропі", досить сильно принизивши кокетку, або, точніше, просто мерзотницю, публічним читанням її листів до всіх коханців, навмисне не дає їй відійти від ударів, які він завдав їй, але він має рацію: хіба міг він вчинити по-іншому? Вдову, аморальну за своєю натурою та поведінкою, яка багато чого бачила у житті, придворну даму, вчинок якої немає жодного виправдання і яка стає бичем однієї доволі порядної людини, Мольєр публічно висміює; така вже в нього мораль. Я ж, скориставшись наївним зізнанням, яке зривається з вуст Марселіни у той момент, коли вона впізнає сина, намагався покарати і цю принижену жінку, і Бартоло, який відштовхує її, і Фігаро, їх сина, зобразити всіх їх таким чином, щоб суспільство звернуло увагу на справжніх винуватців розпусти, в яку безжалісно втягують дівчат з народу. Ось як відбувається ця сцена:

Бридуазон (маючи на увазі Фігаро, який тільки-но впізнав у Марселіні свою матір): Тепер, звісно, він з нею не одружиться.

Бартоло: Я теж.

Марселін а: Ви теж! А ваш син? Ви ж клялися мені...

Бартоло: Я був не в собі. Якби такі спогади до чогось зобов'язували, то довелося б одружитися з усіма.

Бридуазон: А якщо та-ак розмірковувати, то ні-іхто ні з ким не одружився б.

Бартоло: Звичайні грішки! Розпусна молодість!

Марселіна (все більше розпалюючись): Так, розпусна, навіть більш розпусна, ніж можна собі уявити! Я не відмовляюся від власних гріхів — сьогодні вони надто явно були викриті! Але як важко спокутувати їх після того, як тридцять років проживеш скромно! Я народилася, щоб бути чесною, та стала такою, ледве мені дозволили жити на свій розсуд. Але у час помилок, недосвідченості й нестатків, коли спокусників не спекаєшся, а убогість вимотує та вбиває, хіба може недосвідчена дівчина впоратися з таким полчищем ворогів? Мабуть, той, хто зараз нас так строго судить, сам згубив десятьох нещасних!

Фігаро: Найбільш винні — найменш великодушні, це загальне правило.

Марселіна (пожвавлено): Ви, чоловіки, більш ніж невдячні, ви вбиваєте своєю зневагою іграшки ваших пристрастей, ваші жертви! Це вас слід карати за помилки нашої молодості, вас та призначених вами суддів, які так пишаються тим, що можуть судити нас і через злочинний свій недомисел позбавляють нас всіх чесних засобів існування! Хіба не можна було залишити нещасним дівчатам бодай якусь роботу? їм належало природне право на виготовлення всілякого жіночого вбрання, але навіть для цього набрали чимало робітників чоловічої статі.

Фігаро (розлючено): Вони і солдатів змушують вишивати!

Марселіна (схвильовано): Навіть жінкам з вищого товариства ви виявляєте свою пошану з відтінком насмішкуватості. Нас оточує оманна пошана, тоді як насправді ми — ваші раби, ви зневажаєте наші добрі вчинки, а за провини караєте надто суворо! Ах, та що тут казати! Ви поводитеся з нами не по-людськи!

Фігаро: її правда!

Граф (убік): Більше ніж правда!

Бридуазон: Вона, ї-їй-Богу, має рацію!

Марселіна: Але що нам, сину мій, відмова безсоромної людини! Не дивися, звідки ти йдеш, а дивися, куди ти йдеш — тільки це має цікавити кожного. Через кілька місяців твоя наречена залежатиме виключно від себе самої. Вона піде за тебе, в тебе будуть ніжна дружина та лагідна мати. Вони доглядатимуть за тобою навперебій. Будь поблажливим до них, синку, будь щасливим, веселим, незалежним, добрим до всіх. Тоді твоя матір більше не матиме чого бажати.

Фігаро: Золоті слова, матусю. Я з тобою цілком згоден. Дійсно, як це нерозумно! Людство існує вже багато тисячоліть. Нащо мені отруювати собі якісь тридцять років, які я випадково впіймав у цьому океані часу і які вже неможливо повернути назад? Нащо мені отруювати їх, намагаючись дізнатися, кому я ними зобов'язаний? Ні, нехай такі питання займають когось іншого. Марнувати життя на таку нісенітницю — це теж саме, що просунути голову у ярмо й перетворитися на одного з тих нещасних коней, які тягнуть лямку вздовж ріки проти течії і не відпочивають, навіть коли зупиняються, тягнуть її увесь час, навіть стоячи на одному місці. Ні, ми зачекаємо.

Мені було дуже прикро за цей уривок. Думаю, що якби тепер, коли п'єса вже набула певної популярності, актори були б достатньо сміливими, щоб виконати моє прохання і відновити її, глядачі були б їм дуже вдячні. Тоді мені не треба б було, як це вже траплялося під час читання п'єси, відповідати деяким великосвітським критикам, які дорікали мені, нібито я намагаюся викликати в них співчуття до аморальної жінки: "Ні, панове, я не виправдовую її аморальність. Я лише хочу змусити вас червоніти за вашу моральність, яка являє собою безпосередню загрозу підвалинам суспільства, червоніти за те, що ви спокушаєте молодих дівчат. І я мав рацію, коли стверджував, що даремно ви вважаєте мою п'єсу такою кумедною, тому що де-не-де вона доволі похмура. Все залежить від манери сприйняття світу".

— Але ваш Фігаро — це якесь вогняне колесо, яке розсипає іскри і всім пропалює рукава.

— Всім — це перебільшення. Нехай принаймні подякують, що він не пропалює пальці тим, кому здається, що вони впізнають у ньому самих себе. У наш час такі випадки дуже часто трапляються в театрі. Хіба я маю писати так, нібито я тільки-но залишив шкільну лаву? Увесь час тішити дітей і ніколи нічого не казати дорослим? І чи не краще було б вам вибачити мені дещицю повчальності за мою веселість, як вибачають французам деякі безглузді вчинки за їх дотепність?

Якщо я піддав ваші дурниці помірній жартівливій критиці, то це ще не означає, що я не здатен на критику більш жорстку. Той, хто висловив у своєму творі все, що йому відомо, той, звісно, вклав у нього більше, ніж я в свій. Проте в мене є ще багато думок для нового драматичного твору, найморальнішого, який тільки можна собі уявити, — для "Злочинної матері". І якщо я переборю у собі відразу до письменництва, відразу, якою я переповнений по вінця, — і коли-небудь закінчу свою працю, щоб викликати сльози у всіх чутливих жінок, я заговорю в ньому піднесеним стилем, як того вимагають мої високі задуми, намагатимуся насичити її духом найсуворішої моральності і метати громи та блискавки проти пороків, до яких я досі був надто поблажливим. Тож, готуйтеся,

шановні панове, знов мучити мене! У моїй душі тісняться образи, я вже списав багато паперу: ви матимете на що вилити свій гнів.

А ви, чесні, але байдужі глядачки, які всім задоволені, але нічого не приймаєте близько до серця, ви, юні панянки, скромні та сором'язливі, яким подобається мій "Шалений день" (до речі, я захищаю його тільки для того, щоб виправдати ваш смак), коли ви зустрінете когось зі світських дотепників, а він. туманно почне при вас критикувати п'єсу, бездоказово дорікати їй за все, а передусім — за аморальність, то придивіться уважніше до цього пана, дізнайтесь, які в нього звання, становище, мораль, і ви відразу здогадаєтесь, яке саме місце в п'єсі так зачепило його.

Звісно, кажу не про тих літературних лизоблюдів, які продають свою мішанину по стільки-то ліардів за абзац. Вони, як Базиль: можуть оббрехати будь-кого. Нехай брешуть, все одно їм ніхто не повірить.

Я не кажу про тих нечесних пасквілянтів, які не знайшли іншого засобу вгамувати свою лють (бо вбивство надто небезпечне!), як під час вистави розкидати в залі огидні віршики про автора п'єси. їм відомо, що я їх знаю, але якби я хотів назвати їх імена, я зробив би це у прокуратурі. Вони жахливо боялися, що я їх назву, і це принесло мені задоволення. Втім, не можна навіть уявити собі, які підозри вони насмілилися сіяти у публіці своєю надто гидкою епіграмою! Вони нагадують мерзотних шарлатанів з Нового мосту, які, щоб перехожі більше вірили їх зіллю, прикрашають знаками відзнаки та орденськими стрічками картинку, яка служить їм вивіскою.

Ні, я кажу про тих поважних осіб, які, Бог зна чому, образилися на критичні зауваження, які лунали зі сцени, вважаючи за свій обов'язок погано відгукнутися про неї, а самі продовжують справно відвідувати "Весілля Фігаро".

Досить істотне задоволення можна отримати, спостерігаючи за ними з партеру під час вистави. Вони перебувають у прекумедному замішанні і не насмілюються виявляти ані радості, ані розлюченості. Ось вони підходять до бар'єру лож і, здається, зараз почнуть знущатися з автора. Але вони негайно відступають, щоб приховати від стороннього ока легку роздратованість. Якась сцена мимоволі захопила їх, але один рух пера мораліста — і вони вже насупилися. При щонайменшому пориві веселощів вони розігрують гірке здивування, невміло вдають з себе скромників і дивляться жінкам в очі, наче дорікаючи їм за те, що ті сприяють цьому неподобству. Потім, коли публіка плескає, вони кидають на неї вбивчі знищуючі погляди, завжди готові вигукнути те, що викрикував придворний, про якого розповідає Мольєр. Обурений успіхом його п'єси "Урок дружинам", він голосив з балкону: "Що ж, смійся, глядачу, смійся!" Дійсно, це справжнє задоволення, і я зазнав його неодноразово.

Воно нагадало мені ще один випадок. Під час першої вистави у фойє розгорілися пристрасті (навіть плебеї брали в цьому участь) з приводу того, що вони самі ж назвали моєю сміливістю. Одному старому, сухому та похмурому, набрид весь цей гомін, він вдарив палицею об підлогу і, йдучи, сказав: "Наші французи, наче діти: завжди голосять, коли їх підтирають". Цей старий був розумником. Мабуть, можна було висловитися більш витончено, але щоб правильніше зрозуміти те, що відбувається — дуже сумніваюся.

Звісно, коли існує упереджений намір все облаяти, будь-яку найрозумнішу думку можна витлумачити по-дурному. Навіть я двадцять разів чув, як у ложах починали ремствувати після наступної репліки Фігаро:

Граф: У тебе препогана репутація!

Ф і г а р о: А якщо я кращий за свою репутацію? Чи багато вельмож можуть сказати про себе таке? Я стверджую, що таких вельмож нема та й не може бути, за досить невеликим винятком. Людина невідома або ж

маловідома може бути кращою за свою репутацію, яка являє собою лише чужу думку, але як дурень, який займає знатне становище, здається ще дурнішим, тому що він вже не в змозі нічого приховати, так і наділений владою вельможа, якого удача й походження піднесли дуже високо і який має всі переваги при виході в світ, неминуче стає гіршим за свою репутацію, якщо йому вдасться зіпсувати її. Чому ж таке просте і зовсім не глузливе зауваження спричинило таке ремство? Нехай воно неприємне тим поважним особам, які не дуже турбуються про своє добре ім'я, але як воно може зачепити тих з них, хто заслуговує на нашу повагу? Та й не можна придумати більш справедливого вислову, який, будучи вимовленим зі сцени, наклав би ще більш міцну вуздечку на сильних цього світу і послугував би уроком для тих, хто більше ніде таких уроків не отримає.

"У жодному разі не слід забувати, — сказав один суворий письменник, слова якого мені тим більш приємно навести тут, я також дотримуюся цієї думки. — У жодному разі не слід забувати, що ми зобов'язані віддавати належне вищим станам. Навпаки, перевагу, яку дає походження, слід заперечувати менше, ніж будь яку іншу перевагу. І це цілком вірно. По-перше, тому, що це спадкоємне дароване благо, що відповідає діяльності та заслугам предків, жодним чином не може похитнути самолюбство тих, кому в ньому відмовлено, а по-друге, тому, що при монархії не можна скасувати проміжні стани, а не то між монархом та підлеглим виросте надто велика відстань: невдовзі залишились би лише деспот та раби; тим часом всі стани рішуче зацікавлені в збереженні поступового переходу від орача до володаря, і, мабуть, саме це і є найнадійнішою опорою монархічного ладу".

Але хто ж той автор, який так розмірковував? Хто висловлював такий погляд на дворянство, погляд, від якого, вважалося, я досить далекий? Це був П'ЄР-ОГЮСТЕН КАРОН ДЕ БОМАРШЕ, який у 1778 році у письмовій формі відстоював свої права перед парламентом міста Екс у важливій та великій справі, за якою невдовзі було винесено рішення, що не зачіпало ні честі дворянина, ні його власної. У творі, який я захищаю зараз, немає жодних випадів проти суспільного становища, проте

нападкам піддається зловживання будь-яким становищем. Тільки люди, які винні у таких зловживаннях, зацікавлені у тому, щоб очорнити мою п'єсу. Ось вам і причина недоброзичливих чуток. Але відколи зловживання стали такими священними, що варто напасти на одне з них, як відразу ж знаходиться десятка два захисників?

Невже відомий адвокат або шановний суддя сприймуть на свій рахунок захисну промову якогось Бартоло чи вирок якогось Будуазона? Зауваження Фігаро про неприпустиме зловживання захисними промовами, які мають місце у наш час ("ви ганьбите благородне звання захисника"), ясно свідчить, якого значення я надаю цій почесній справі, а моя повага до суддівського звання буде поза всілякою підозрою, ледь стане відомо, яка школа виховала в мені цю повагу, та ледь ви прочитаєте уривок, який я узяв також з одного мораліста, який каже про суддів:

"Яка забезпечена людина погодиться за дуже помірну винагороду вести таке суворе життя: прокидатись о четвертій ранку, щодня ходити до суду та за встановленою формою займатись цілком чужими справами, постійно терпіти надокучливу настирливість, нудьгу прохань, балакучість позивачів, одноманітність засідань та нудність нарад, напружувати всі свої розумові сили при винесенні вироків?.. Хто погодиться піти на таке, не будучи цілком переконаним, що справжньою винагородою за цю важку працю стануть пошана та повага суспільства? Іншими словами — суспільна думка, тим більш утішна для гарних суддів, чим нещадніша вона до поганих."

Але якому письменнику зобов'язаний я цими повчаннями? Мабуть, ви вважаєте, що це той же самий П'ЄР-ОГЮСТЕН? Ваша правда. Саме він у 1773 році у своїх четвертих Мемуарах до самої смерті боровся за своє жалюгідне існування, відбиваючись від звинувачень так званого судці. Отже, я прилюдно виявляю свою повагу до того, що має поважати кожен, і засуджую те, що може зашкодити.

"Але в "Шаленому дні" замість того, щоб викривати зловживання, ви дозволяєте собі вільності, абсолютно неприпустимі на сцені. Передусім це стосується монологу про знедолених: тут часом ви виходите за межі пристойності". — "Панове, невже ви вважаєте, що в мене є оберіг, завдяки якому я спромігся обманути, звабити та скорити цензуру і владу, коли представив їм на розгляд свій твір, та завдяки якому мені не треба було захищати перед ними те, що я насмілився написати? Що я вкладаю у вуста Фігаро, коли він розмірковує, як людина, що потерпіла? Що "дурниці, які проникають до друку, набувають сили лише там, де їх розповсюдження ускладнюється". Невже така істина може мати небезпечні наслідки? Якби ми припинили безглузді переслідування, через які будь-яка дрібниця перетворюється на щось значне, і взяли б у англійців трохи розуму, який дозволяє їм ставитися до дурниць із вбивчим презирством, ці дурниці не виходили б за межі тієї гнойової ями, де вони з'явилися на світ. І не розповсюджувалися б, а відразу гнили б. Пасквілі поширює легкодухий страх перед ними, на торгівлю дурницями підбивають ті, хто мав дурість їх забороняти.

А до якого висновку доходить Фігаро? "Де нема свободи критики, там жодна похвала не може бути приємною", та ще — "Тільки дрібні люди побоюються дрібних статейок". Що це — негідна зухвалість чи примхи слави? Насіння розбрату чи строго продумані вислови, настільки ж вірні, наскільки підбадьорюючі?

Припустімо, що вони — плід життєвого досвіду. Якщо автор, задоволений сьогоденням, критикує минуле заради майбутнього, то яке право маємо ми ремствувати? А якщо він, не називаючи ні часу, ні місця, ні конкретних людей, вказує зі сцени шлях до небажаних перетворень, чи не означає це, що то — його безпосереднє завдання?

"Шалений день" і є наочним доказом того, що в благополучні часи, під час царювання справедливого короля і при помірних міністрах, письменник може завдавати нищівних ударів гнобителям, не побоюючись, що цим він когось образить. Історії дурних королів безперешкодно пишуться саме за царювання доброго царя. Цим

мудрішим та освіченішим є уряд, тим менше пригноблюють при ньому свободу слова; де кожний чесно виконує свій обов'язок, там нема кому боятись натяків; бо якщо всі особи, наділені владою, мають за свій обов'язок поважати словесність, то вони не відчувають страху перед нею, і нікому з нас не спадає на думку пригнічувати її, тим більше, що вона є предметом нашої гордості за кордоном і що, принаймні, в цій галузі ми нарешті досягли першості, тоді як в інших галузях ми цим похвалитися не можемо.

Яке ж у нас для цього підґрунтя? Будь-який народ дорожить своєю релігією і любить свій уряд. Ми виявилися лише сміливішими за тих, хто потім побив нас. У наших характерах, більш лагідних, але аж ніяк не бездоганних, немає нічого такого, що б підняло нас над іншими. Лише наша словесність, яка здобула славу у всіх державах, поширює межі французької мови і завойовує нам очевидну прихильність по всій Європі — прихильність, яка робить честь нашому уряду і виправдовує ту увагу, з якою він ставиться до вітчизняної словесності. А оскільки будь-хто передусім прагне досягти такої переваги, в якій йому відмовила природа, то в академіях наші придворні засідають разом з літераторами: власні дарування та успадкована пошана змагаються між собою на цій благородній ниві. Академічні ж архіви поповнюються майже рівномірно як рукописами, так і дворянськими грамотами.

Але повернімося до "Шаленого дня".

Одна людина, дуже розумна, але надто економно витрачає свій розум, якось сказала мені під час вистави: "Поясніть мені, будьласка, чому у вашій п'єсі зустрічається стільки недбалих фраз, які до того ж зовсім не вписуються у ваш стиль?" — "Не вписуються в мій стиль? Якби, на свою біду, в мене й був свій стиль, я б намагався забути про нього, коли створював комедію. Немає нічого огиднішого в театрі, аніж прісні однобарвні комедії, де все або цілком блакитне, або ж рожеве, де повсюди бачиться автор, ким би він не був".

Ледь склавши сюжет, я відразу викликаю дійових осіб і ставлю їх в певну ситуацію: "Думай, Фігаро, зараз твій пан здогадається, що ти замислив". — "Рятуйтеся, Керубіно, ви доторкнулися до графа!" — "Ах, графине, які ви необережні: адже у вас такий запальний чоловік!" Я не знаю, що вони говоритимуть, але мене більше займає, що вони робитимуть. А потім, після того, коли вони як слід розпаляться, я починаю писати під їх швидке диктування, і я можу бути впевненим, що вони не введуть мене в оману, що я зараз впізнаю їх усіх, бо Базиль не відрізняється дотепністю, властивою Фігаро, Фігаро глухий до благородного тону графа, графу не властива чутливість графині, графиня далека від веселої вдачі Сюзанни, а Сюзанна не здатна на такі витівки, на які здатен паж, і головне — у всіх них немає поважності, властивої Бридуазону. Кожний персонаж у моїй п'єсі говорить своєю мовою, і нехай бог природності вбереже їх від чужої мови! Стежте ж за їх думками і не міркуйте про те, повинні вони говорити мовою автора чи ні".

Деякі недоброзичливці намагались надати поганого змісту такій фразі Фігаро: "Хіба ми вояки, які, вбиваючи інших, дозволяють вбивати себе заради невідомої мети? Я хочу знати, чому я мушу гніватися". Туманну, нечітко висловлену думку вони навмисне спробували зрозуміти так, нібито я в найчорнішому світлі зображую важке життя солдата, але ж існують речі, про які ніколи не слід говорити. Ось до яких вагомих доказів вдається злість. Залишається лише довести її дурість.

Якби я порівнював важкість військової служби з доволі помірною винагородою за неї або ж говорив про будь-які інші труднощі, які доводиться зносити військовим, а військову славу принижував і тим самим ганьбив цю найбла-городнішу з найжахливіших професій, то мене дійсно слід було б притягнути до відповідальності за необережне слово. Але який дурень серед військових — від солдата до полковника (генералів це не стосується) став би вимагати, щоб уряд відкрив йому таємниці, заради яких він б'ється. А саме про це тільки й говорить Фігаро. Якщо такий зайдиголова існує, нехай він проявить себе, — ми

відішлемо його навчатися до філософа Бабуку, який доволі спритно тлумачить цей параграф статуту військової служби.

Розмірковуючи про те, як людина користується свободою у складних ситуаціях, Фігаро міг би також протиставити своєму становищу будь-яку професію, яка вимагає беззаперечної покори: він міг би протиставити себе ретельному ченцеві, обов'язок якого довіряти всьому і ніколи ні про що не розмірковувати, доблесному вояці, вся заслуга якого полягає лише в тому, щоб сміливо іти вперед, підкоряючись необгрунтованим наказам "вбивати інших і дозволяти вбивати себе заради невідомої мети". Отже, слова Фігаро означають тільки те, що людина, вільна у своїх діях, має діяти, виходячи не з тих принципів, якими керуються люди, а чий обов'язок — сліпа покора.

Боже мій! Що б сталося, якби я скористався висловом, який приписують великому Конде та якого, наскільки мені відомо, підносять до небес ті ж самі розумники, які верзуть нісенітниці щодо моєї фрази! Послухати їх, то великий Конде виявив верх благородства й мужності, зупинивши Людовіка XIV, який збирався пуститися вплав на коні через Рейн, і сказавши своєму королю: "Ваша величносте, невже ви прагнете маршальського жезла?"

На щастя, ще ніхто не довів, що ця велика людина сказала цю велику дурницю. Це все одно, що він при всьому війську сказав би королю: "Що з вами, ваша величносте, нащо вам кидатися у річку? Наражати себе на небезпеку можна хіба що заради підвищення по службі або заради багатства!"

Отже, найхоробріша людина, найвидатніший полководець століття ні в що не ставив честь, любов до батьківщин та славу! Огидний матеріальний розрахунок — ось, на його думку, єдина пружина відваги. Як жахливо це виглядало б, якби він дійсно вимовив ці слова! І якби я скористався їх змістом, вклавши його в будь-яку фразу, то, мабуть, заслужив би той докір, який мені зараз закидають цілком не-заслужено.

Але нехай ті, у кого в голові гуляє вітер, хвалять чи лають навмання, не задумуючись, захоплюються дурницями, які ніколи не могли бути вимовленими, та повстають проти справедливого й простого слова, у якому немає нічого, окрім здорового глузду.

Ще одне досить важливе звинувачення, яке мені так і не вдалося відвести від себе, полягає в тому, що для притулку для графині я обрав монастир урсулінок. "Урсулінки!" — сплеснувши руками вигукнув якийсь сановник. "Ур-сулінки!" — заголосила якась дама, падаючи від здивування в обійми молодого англійця, що перебував у її ложі. "Урсулінки! Ах, мілорде, якби ви розуміли французьку!" — "Я відчуваю. Я дуже добре це відчуваю", — червоніючи, зауважила молода людина. "Ніколи ще такого не було, щоб на сцені відправляли жінку до урсулінок! Пане абате, скажіть же нам! (Все ще притуляється до англійця.) Пане абате, якої ви думки про цих урсулінок?" — "Дуже непристойно, — відповідав абат, продовжуючи лорнувати Сюзанну. І все вище товариство підхопило: "Урсулінки — це непристойно!" Бідолашний автор! Говорять, мабуть, про тебе, а думає, насправді, кожний про своє. Марно я намагався довести, що під час дії чим менше графиня бажає поїхати у монастир, тим більше вона повинна на цьому наполягати, щоб переконати чоловіка, що місце її відлюдництва вже обрано. Вище товариство все ж таки вигнало моїх урсулінок.

Коли пристрасті надто розпалились, я, дивак, не знайшов нічого кращого, як благати одну з актрис, яка своїм виконанням прикрасила мою п'єсу, щоб вона спитала у незадоволених, у який інший жіночий монастир вони вважали за пристойне віддалити графиню. Мені це було байдуже. Я б помістив її, куди їм заманеться: до августинок, целестинок, клереток, візитандинок, навіть до малих кор-дельєрок, — у мене зовсім не було особливої прихильності до урсулінок. Проте вищі кола були невблаганні.

Гомін ставав усе сильнішим, і, щоб владнати цю справу мирно, я залишив слово "урсулінки" там, де воно в мене й було: після цього всі,

задоволені собою та тією розсудливістю, яку вони виявили, заспокоїлися щодо урсулінок, але заговорили вже про інше.

Як бачите, я — не ворог своїм ворогам. Наговоривши про мене дуже багато поганого, вони аж ніяк не зашкодили моїй п'єсі. Якби їм було так само радісно сварити мою п'єсу, як мені було приємно її створювати, то обидві сторони були б задоволені. Але вся біда полягає в тому, що вони не сміються. А не сміються вони під час перегляду п'єси, бо ніхто не сміється під час перегляду їх п'єси. Я знаю таких театральних завсідників, які дуже сильно схудли після успіху "Весілля Фігаро", то ж, вибачимо їм — вони вже і так покарані за свою злість.

Повчальність твору в цілому та окремих його місць у поєднанні з духом незламних веселощів, який розлитий у п'єсі, доволі живий діалог, за невимушеністю якого не можна побачити, скільки важкої праці він потребував, а якщо додати ще хитросплетену інтригу, мистецтво якої постійно сховане, яка весь час заплутується та розплутується, супроводжуючись чисельними комічними ситуаціями, цікавими й різноманітними картинами, які тримають увагу глядача у напрузі, але й не втомлюють його впродовж усієї вистави, яка триває понад три з половиною години (жодний письменник не наважиться на таку спробу), — що ще залишалося робити заздрісникам, яких усе це дратувало? Нападати на автора, переслідувати його усною, письмовою та друкованою лайкою, що постійно й робилось. Вони не гребували нічим, доходили навіть до відвертого наклепу. Вони намагалися згубити мене в очах тих, від кого залежить у Франції спокій громадянина. На щастя, мій твір перебуває перед очима народу, який десять місяців поспіль дивиться його, судить й оцінює. Дозволити фати мою п'єсу до тих пір, доки вона приноситиме задоволення, — ось єдина помста, яку я дозволив собі. Я пишу це аж ніяк не для сучасних читачів. Повість про надто добре відоме нам зло мало зачіпає, але через вісімдесят років вона принесе користь. Майбутні письменники порівнюватимуть свою долю з нашою, а наші діти дізнаються, якою ціною давалася можливість розважати батьків.

Але ближче до справи, адже не це зачіпає нас. Справжня причина, яку всі приховують, але яка породжує у схованках душі всі інші докори, міститься у цьому чотиривірші:

Чому всі проклинають Фігаро, А дурні так завзято його лають? Отримувати, брати, вимагати ще — Ось формула з трьох славетних правил.

Дійсно, Фігаро, говорячи про ремесло царедворця, вдається до різких виразів. Не можу заперечувати: я це сказав. Але чи варто повертатися до цього? Якщо це погано, то виправлення лише погіршить справу. Треба буде докладно розбирати те, чого я торкнувся лише мимохідь, і знову доводити, що по-французьки слова дворянин, придворний та царедворець аж ніяк не синоніми.

Слід було б повторювати, що слово дворянин вказує лише на приналежність до дворянського стану, і що це слово означає людину родовиту, яка за своїм становищем має вести себе благородно і жити широко, і якщо у якогось дворянина є схильність до добра і він любить його безкорисливо, якщо він не тільки нікому не зашкодив, але й заслужив на повагу начальників, любов рівних йому та шанобливе ставлення з боку всіх інших, то в цьому разі слово дворянин постає у своєму первісному блиску. Особисто я знаю кількох таких дворян, чиї імена у разі необхідності я із задоволенням міг би назвати.

Довелося б роз'ясняти, що слово придворний вказує не стільки на приналежність до певного стану, скільки на те, що це людина спритна, гнучка й обов'язково потайна, що він всім потискає руку, стаючи при цьому посеред дороги, що він веде тонку інтригу з таким виглядом, нібито він радий всім служити, що він не наживає собі ворогів, але при нагоді може підставити ногу кращому другові, щоб скинути його і посісти його місце, що він вважає забобоном все, що може завадити його просуванню вперед, що він посміхається, коли йому щось не подобається, та критикує все, що йому не до душі, залежно від

співрозмовників, що він дивиться крізь пальці на зв'язки дружини або коханки, якщо вони йому вигідні, тобто, врешті-решт:

Брати усе та робити все незначним, Ось що призначене ділкам вельможним.

Лафонтен

Це слово не має того неприємного відтінку, яке є в слові царедворець, а саме про нього говорить Фігаро.

Але якби я став детально описувати царедворця, якби я, намагаючись нічого не забути, зобразив, як він двозначно поводиться, гордовито, але разом з тим улесливо, як гордовито він плазує, які завеликі, але цілком безпідставні в нього претензії, як він лише для того, щоб стати головою гуртка навчається поблажливому тону, як він змішує з брудом ворогів, які могли б похитнути його становище, як він отримує прибуток з того, що мало б надати йому лише пошану, як він віддає начальникові свою наложницю, щоб начальник потім заплатив за отримане задоволення, і так далі, і таке інше нескінченно, — якби я взявся за це, мені знов і знов довелося б звертатися до двовірша Фігаро:

Отримувати, брати, вимагати ще — Ось формула з трьох славетних правил.

Особисто я таких царедворців не знаю. Кажуть, нібито вони були при Генріху III та при інших королях, але це вже справа істориків. Я ж вважаю, що аморальні люди, наче святі: сто років має минути, щоб можна було їх канонізувати. Втім, оскільки я обіцяв дати критику своїй п'єсі, то слід врешті-решт мені стримати слово.

Отже, взагалі, головний її недолік полягає у тому, що я "писав її, не знаючи реального життя, що вона не має нічого спільного з реальністю і не дає жодного уявлення про сучасне суспільство, що мораль, яку я

зобразив у ній, низька і розпусна, а головне, аж ніяк не правдоподібна". Ось, що ми нещодавно читали на сторінках нашої преси в чудовій статті однієї шановної людини, якій бракує лише краплини розуму, щоб стати посереднім письменником. Але яким би він не був, а я ніколи не вдавався до криводушних та віроломних звичок звіра, який, вдаючи, що не дивиться на вас, завдає вам удару стилетом у бік, і я приєднуюсь до його думки. Я згоден з тим, що минула генерація була дуже схожа на дійових осіб моєї п'єси і що майбутня генерація теж буде схожа на них, але теперішня аж ніяк не схожа на них. Ще жодного разу я не зустрічав ні чоловіка-спокусника, ні розпусного вельможу, ні жадібного придворного, ні не-освіченого або упередженого суддю, ні лайливого адвоката, ні процвітаючих посередностей, ні заздрісних пліткарів. Якщо ж чесні люди, які не знаходять між собою та дійовими особами п'єси нічого спільного, все ж таки повстають проти неї і безперестанно лають її, то це лише через повагу до своїх дідусів та ніжні почуття до їх онуків. Сподіваюся, що після цього пояснення мені дадуть спокій. І НА ЦЬОМУ Я ЗАКІНЧУЮ.

ДІЙОВІ ОСОБИ

Граф Альмавіва, великий корехідор Андалузії. Графиня, його дружина. Фігаро, камердинер графа і домоправитель. Сюзанна, перша камеристка графині і наречена Фігаро. Марселін а, економка.

Антон і о, садівник, дядько Сюзанни, батько Фаншетти. Фаншетта, дочка Антон і о. К е р у б і н о, перший паж графа. Бартоло, севільський лікар.

Базиль, учитель клавесина, який дає уроки графині.

Дон Гусман Бридуазон, суддя.

Дубльмен, писар, секретар дона Гусмана.

Судовий пристав при засіданні.

Гріп-Солейль, молодий пастух.

Молода пастушка.

Педрильйо, графський ловчий.

Гурт слуг.

Гурт селянок.

Гурт селян.

Дійові особи без реплік.

Сцена в замку Агуас-Фрескас за три милі від Севільї.

ХАРАКТЕРИ І КОСТЮМИ ДІЙОВИХ ОСІБ

Граф Альмавіва має бути відіграний дуже шляхетно, але з грацією й легкістю. Зіпсута його натура не повинна нічого відбирати від доброго тону його манер. У звичаях того часу значні особи трактували як жарт будь-які любовні інтрижки. Цю роль тому важко зіграти, що персонаж постійно є жертвою; але зіграний у виконанні чудового актора (пана Моле), він увиразнив усі інші ролі і забезпечив успіх п'єси.

Костюм його в першому й другому актах — мисливський, він у високих черевиках (старий іспанський костюм). З третього акту й до кінця — пишний іспанський костюм.

Графиня, охоплена двома протилежними почуттями, повинна демонструвати тільки приглушену чутливість або гнів, дуже

поміркований; особливо у ній не має бути нічого такого, що принижувало б в очах глядача її милу натуру й доброчесність. Ця роль, одна з найважчих у п'єсі, — виявила повною мірою великий талант панни Сен-Валь молодшої.

Костюми її в 1, 2 і 4 діях — зручний пеньюар і ніяких прикрас на голові: вона у себе вдома і вважається недужою. У п'ятій дії вона у костюмі з високою зачіскою Сюзанни.

Фігаро. Особливо треба порадити акторові, що гратиме цю роль, добре перейнятися її духом, як те зробив пан Дазенкур. Якби він добачив у ній не розум, заправлений веселістю і дотепністю, а що інше, особливо якби він додав бодай трошки шаржу, він би провалив цю роль, котру перший комік театру пан Превіль мав за таку, що надасть честі талантові будь-якого актора, який зумів би вхопити її численні відтінки і зміг би піднестися до повного осягнення цього образу.

Його костюм той, що і в "Севільському цирульнику".

С ю з а н н а. Молода метка особа, спритна й весела, але не тією майже безсоромною веселістю наших спокусниць-субреток. її гарненький характер змальовано в передмові, і саме за цією передмовою акторка, що не бачила панну Конта, повинна його студіювати, щоб добре зіграти.

її костюм у перших чотирьох діях — білий корсаж з баскою дуже елегантний, така сама спідниця і ток, головний убір, що його наші торговки назвали відтоді "а-ля-Сюзанн". У святкуванні в 4 дії граф покладав їй на голову ток із довгим серпанком, з високими перами й білими стяжками. Вона має в п'ятій дії пеньюар своєї пані і ніяких прикрас на голові.

Марселіна — жінка розумна, з роду трохи жвава, але помилки молодості й досвід змінили її вдачу. Якщо акторка, що її грає,

підійметься з належною гідністю до моральних висот, яких досягає Марселіно у третій дії, вона додасть інтересу публіки до цього твору.

її костюм — одяг іспанської дуеньї скромного кольору, чорний чепець на голові.

Антоніо має показуватись не п'яний, а тільки "напідпитку"; він помалу тверезіє, так що в п'ятій дії вже майже тверезий.

Його костюм — іспанський селянський костюм, з відкиненими назад рукавами, капелюх та білі туфлі.

Фаншетта — дівча дванадцяти років, дуже наївне. її маленька сукня — рудуватий корсаж з петлицями й срібними ґудзиками, спідниця яскравого кольору і чорна шапочка з пір'ям. Інші селянки на весіллі одягнуті в такі ж костюми.

К е р у б і н о. Цю роль може зіграти, як уже й було, тільки молода й дуже гарна жінка. Ми не маємо в наших театрах дуже молодих хлопців настільки сформованих творчо, щоб відчути тонкощі цієї ролі. Занадто боязкий перед графинею, зазвичай це премилий пустун; тривожне й неокреслене бажання — ось основа його вдачі. Він тягнеться до зрілості, але без певних намірів, несвідомо, будь-яка подія може його захопити. Нарешті, він такий, яким, мабуть, кожна мати хотіла бачити свого сина у глибині серця, навіть якби це причиняло їй істотні страждання.

Його багаті шати в першій і другій діях — це костюм придворного іспанського пажа: білий і гаптований сріблом; легкий шаф блакитний на плечах і шапочка з пір'ям. У четвертому акті на ньому корсаж, спідниця і шапочка молодих селянок, які його приводять; у п'ятій дії — офіцерський мундир, кокарда й шпага.

Бартоло. Характер і костюм, ті ж, що й у "Севільському цирульнику". Він тут має другорядну роль.

Базиль. Характер і костюм, ті ж, що й у "Севільському цирульнику". Він теж має тут другорядну роль.

Бридуазон повинен мати ту добру і відкриту самопевність тварин, що позбулися полохливості. Його заїкування є тільки ще однією милою прикметою, яка повинна ледве відчуватися, — й актор грубо помилився б і грав би недоречно, якби шукав у цьому комізм ролі: він цілком полягає у суперечності статечності його стану із смішністю вдачі; і що менше актор його шаржуватиме, тим більше виявить силу справжнього таланту.

Його костюм — мантія іспанського судді, не така широка, як у наших прокурорів, майже така, як сутана; велика перука, брижі, або мережаний іспанський комір на шиї і довгий білий жезл у руці.

Дубльмен — одягнений як суддя, але білий жезл коротший.

Судовий пристав або альгуазил — костюм, плащ, шпага Кріспена, але ношена при боці без ремінного пояса. На ногах не чоботи, а чорне високе взуття, біла перука, довга й завита в безліч буклів, короткий білий жезл.

Гріп-Солейль. Одяг селянина, рукава відкинені назад, куртка яскравого кольору, білий капелюх.

Молода пастушка — костюм, як у Фаншетти.

Педрильйо —у куртці, жилетці, поясі, з батогом і в дорожніх чоботях; сітка для волосся на голові, капелюх, як у кучера поштової карети.

Дійові особи без реплік — одні в костюмах судців, інші в селянському одязі, інші в лівреях.

РОЗТАШУВАННЯ АКТОРІВ

Щоб полегшити мізансцену, слід подбати про те, щоб виписувати на початку кожної сцени імена осіб у тому порядку, в якому бачить їх глядач. Якщо вони роблять якийсь значний рух під час сцени, їх пересування назначається новим порядком імен, підсиленим нотаткою там, де воно відбувається. Важливо приховувати добрі сценарні позиції; відступи від традиції, переданої від перших акторів, незабаром дають такі загальні наслідки, що в результаті рівняють недбалу трупу з найслабкішими акторами-дилетантами.

ДІЯ ПЕРША

Сцена являє собою напівпорожню кімнату; велике крісло для хворого посередині. Фігаро з аршином у руках міряє підлогу. Сюзанна чіпляє на голову перед дзеркалом пучок помаранчевих квіток, так звану шапочку нареченої.

СЦЕНА І Фігаро, Сюзанна.

Фігаро. Дев'ятнадцять футів на двадцять шість.

Сюзанна. Глянь, Фігаро, от моя маленька шапочка. Як тобі здається? Так буде краще?

Фігаро (бере її за руки). Без порівняння, серце моє. О, цей гарний дівочий букет на голові гарної дівчини, яким він видається милим у день її шлюбу очам закоханого нареченого!

Сюзанна (відхиляється). Що ти там міряєш, мій хлопчику?

Фігаро. Дивлюся, Сюзанночко, чи це гарне ліжко, що його вельможність нам дарує, добре тут пасуватиме. Сюзанна. У цій кімнаті? Фігаро. Він нам її віддає. Сюзанна. Аяії не хочу.

Фігаро. Чому?

Сюзанна. Я її не хочу.

Фігаро. Але чому ж?

Сюзанна. Не подобається вона мені.

Фігаро. Треба ж сказати, через що саме.

Сюзанна. Коли ж я не хочу казати?

Ф і г а р о. О, коли жінки випробовують наше терпіння!

Сюзанна. Доводити, що моя правда, значить згодитися, що я могла б не мати рації. Чи ти слуга мій, чи ні?

Фігаро. Ти невдоволена найзручнішою кімнатою в замку, адже вона розташована між покоями графа й графині. Уночі, коли пані недобре почуватиметься, вона задзвонить зі свого боку; скік — у два кроки ти вже в неї. Чи забажав чого його вельможність? Має тільки задзвонити зі свого покою — гоп! — у три скоки я вже там.

Сюзанна. Авжеж! Але коли він уранці задзвонить, щоб дати тобі якесь добре й довге доручення, скік! у два кроки він у мене в дверях, і гоп у три скоки...

Фігаро. Ще ви хочете цим сказати?

Сюзанна. Слід би слухати мене спокійно.

Фігаро. Е, що там таке, Боже мій?

Сюзанна. А таке, голубе, що обридло йому залицятися до красунь в околиці, і вельможний граф Альмавіва хоче повернутися до замку, але

не до своєї жінки. Це на твою, розумієш ти, накинув він оком і гадає, що це приміщення не буде на перешкоді. Чесний Базиль, совісний агент його розваг і мій благородний учитель співів, каже мені це щодня, даючи лекцію.

Фігаро. Базиль! О, мій голубчику, якщо пучок зеленої лози, приладжений до хребта, підправляє хребет...

С ю з а н н а. Чи ти думав, хлопчику, що той посаг мені дають за твої прекрасні очі і твої заслуги?

Фігаро. Я досить зробив, щоб на це розраховувати.

Сюзанна. Якими дурнями бувають розумні люди!

Фігаро. Так кажуть.

Сюзанна. Але цьому не хочуть вірити.

Фігаро. І помиляються.

Сюзанна. Знай же, що він його дає, щоб мати від мене на самоті певні чверть години, які давнє право сеньйора... Ти знаєш, що це за приємне право!

Фігаро. Я його знаю настільки, що якби пан граф, одружившись, не скасував цього ганебного права, то я ніколи не одружився б із тобою в його маєтностях.

Сюзанна. Ну, ну! Коли він його скасував, то тепер кається, і саме від твоєї нареченої він хоче його сьогодні потайки отримати.

Фігаро (потираючи голову). Моя голова розм'якла від здивування, а моє багате на думки чоло...

С ю з а н н а. Та ти його не натирай.

Фігаро. Яка від того небезпека?

Сюзанна (сміючись). Бо як натреш невеличку ґулю, а люди ж забобонні...

Фігаро. Ти смієшся, жартівнице! Ах! Якби знайшовся спосіб ошукати цього великого ошуканця, завести його в добру пастку і пересипати в кишеню його золото!

Сюзанна. Інтрига й гроші, ти тут у своїй сфері.

Фігаро. Тільки не сором мене стримує.

Сюзанна. Страх?

Фігаро. Нічого не значить взятися за небезпечну справу; інша річ — утекти від лиха, доводячи її до доброго кінця; бо прийти до когось у хату вночі, змовитися з його дружиною і дістати сотню батогів за працю, нема нічого легшого; тисячам дурнів траплялося. Але... (дзвонять із середніх покоїв).

С ю з а н н а. От пані прокинулась; вона дуже мене просила, щоб я вранці поспішила поговорити з нею першою в день мого шлюбу.

Ф і г а р о. А це має якесь значення?

Сюзанна. Пастух каже, що це приносить щастя покинутим жінкам. Прощай, мій маленький Фі-Фі-Фігаро, поміркуй над нашою справою.

Фігаро. Щоб випростати мій розум, поцілуй мене разок.

Сюзанна. Мого коханого, сьогодні? Будь ласка! А що завтра скаже мій чоловік?

(Фігаро її цілує.)

Сюзанна. Ну, ну!

Ф і г а р о. Ти не можеш і уявити мого кохання.

Сюзанна (чепуриться). Коли ви перестанете, обридливий, говорити мені про це з ранку до вечора?

Фігаро (таємничо). Тоді, як я матиму змогу це тобі доводити з вечора до ранку. (Дзвонять удруге.)

Сюзанна (здалеку притуляє пальці до рота). От, добродію, ваш поцілунок. Я більше нічого не маю вашого.

Фігаро (біжить за нею). О! Але ж ви його дістали зовсім не так.

СЦЕНА II

Фігаро (сам). Чарівна дівчина! Завжди весела, жвава, повна веселості, розуму, кохання й принади! Але й чесна!.. (Ходить швидко, потираючи руки.) А, вельможний пане! Дорогий пане! Ви хочете дати мені... стерегти!

Я таки міркував над тим, чого, щойно зробивши мене домоправителем, бере з собою до свого посольства і робить мене кур'єром для депеш. Розумію, пане графе: три підвищення відразу: ви — повноважений посол, я — політична драбинка, а Сюзон, штатна дама

для серця, кишенькова посланниця — і гоп-гоп, кур'єре! Тоді, як я скакатиму в один бік, ви з другого справите мою красуню на прегарний шлях; обкидаючи мене болотом, на славу вашій родині, ви ласкаво зводите сприяти збільшенню моєї! Яка мила взаємність! Але, вельможний пане, це вже занадто. Загоджувати в Лондоні одночасно справи вашого пана і вашого слуги, представляти разом короля і мене при чужоземному дворі, — половина з цього зайва, безперечно. Що ж до тебе, Базилю, мій дурисвіте, я хочу тебе навчити, як шкутильгати перед кульгавими; я хочу... Ні, будемо удавати перед ними, щоб убити їх одного другим. Уважай на цей день, пане Фігаро; насамперед, прискорте годину вашого маленького свята, щоб одружитися напевне; усуньте Марселіну, що ласа до вас, як чортиця; сховайте до кишені грошики й подарунки; обведіть навколо пальця закоханого пана графа; провчіть добряче панка Базиля і...

СЦЕНА III Марселін а, Бартоло, Фігаро.

Фігаро (перепиняючи себе). Еге-ге-ге! Ось і товстун лікар, бесіда буде в повному комплекті. А, добридень, любий лікарю милосердя. Чи не на моє весілля з Сюзон прибули ви до замку?

Бартоло (зі зневагою). Ах, дорогий добродію, зовсім ні!

Фігаро. Це було б дуже благородно.

Бартоло. Авжеж, і надто по-дурному. Фігаро. А я мав колись нещастя зіпсувати ваше весілля.

Бартоло. Чи маєте ви щось інше нам сказати? Фігаро. Напевно, ніхто не взяв на себе клопіт про вашого мула.

Бартоло (зсерцем). Скажений балакун! Залиште нас!

Фігаро. Ви гніваєтеся, лікарю? Люди вашої професії дуже жорстокі; жодного жалю до бідолашної скотини... справді... неначебто були люди! Прощайте, Марселіне; чи ви все ще маєте бажання зі мною позиватися?

Коли не люблять, чи ненависть потрібна?

Я посилаюся на лікаря. Бартоло. Що таке?

Фігаро. Вона вам докаже далі (виходить).

СЦЕНА IV Марселіна, Бартоло.

Бартоло (дивлячись йому вслід). Цей негідник завжди однаковий! І якщо з нього не здеруть шкіру з живого, я пророкую, що він помре в шкірі найбільшого нахаби!

Марселіна (повертає його). Нарешті й ви тут, вічний лікарю! Як завжди такий поважний і поміркований, що можна вмерти, очікуючи на вашу допомогу, все як колись, коли стався шлюб, не зважаючи на ваші заходи.

Бартоло. Завжди сувора й ущиплива! Ну, кому тут так потрібна моя присутність у замку? Чи з паном графом яке нещастя?

Марселіна. Ні, лікарю.

Б а р т о л о. Чи Розіна, його ошуканка-графиня, хвалити Бога, почуває себе недобре?

Марселіна. Вона мучиться.

Бартоло. А чим саме?

Марселіна. Чоловік про неї забув.

Бартоло (з радістю). А! Гідний чоловік таки мстить-ся за мене.

Марселіна. Не знаю, як можна назвати графа: він і ревнивий і розпусний.

Бартоло. Розпусний знічев'я, ревнивий від пихи: це само собою зрозуміло.

Марселіна. Сьогодні, наприклад, він одружує нашу Сюзанну зі своїм Фігаро, його обдаровує він ласкою з нагоди цього шлюбу...

Бартоло. Який його вельможність зробив неминучим?

Марселіна. Не зовсім так: його вельможність хотів би нишком повеселитися із нареченою...

Бартоло. Пана Фігаро? До цього торгу він пристане.

Марселіна. Базиль запевняє, що ні.

Бартоло. Цей другий негідник перебуває тут? Це ж вертеп! Що ж він тут робить?

Марселіна. Усі лиха, на які здатний. Але найгірше, що я в ньому бачу, це нудна закоханість, яку він до мене має з давнього часу.

Бартоло. Яб уже позбувся раз із двадцять його залицянь.

Марселіна. Яким чином?

Бартоло. Одружившись із ним.

Марселіна. Ви глузуєте недотепно й жорстоко! Чому ж ви не втекли від моїх залицянь такою ціною? Чи ж ви не повинні це зробити? Чи забули ви ваші обіцянки? Забули нашого маленького Еммануеля, цього плода забутого кохання, що мав привести нас до шлюбу?

Бартоло (здіймаючи шапку). Чи не на те, щоб слухати ці дурниці, ви мене викликали з Севільї? Чи це вам знов приспіло одружитися...

Марселіна. Ну, не говоритимемо про це. Але коли вже ніщо вас не приведе до справедливого вчинку одруження зі мною, то поможіть мені, принаймні, вийти заміж за іншого.

Бартоло. А, охоче: поговорімо про це. Але хто цей неборак, забутий небом і жінками?..

Марселіна. Е, лікарю, хто ж це міг би бути, як не прекрасний, веселий, любий Фігаро!

Бартоло. Цей крутій?

Марселіна. Ніколи не гнівається, все в доброму гуморі, віддає час веселощам, а про майбутнє клопочеться так само мало, як і про минуле, жвавий, щедрий! Щедрий...

Б а р т о л о. Як злодій.

Марселіна. Як справжній пан. Чарівний, нарешті, але страшеннюща людина. Бартоло. А його Сюзанна?

Марселіна. Хитра, але вона його не матиме, якщо ви схочете мені допомогти, мій лікарику, щоб він виконав своє зобов'язання щодо мене.

Бартоло. В день його шлюбу?

Марселіна. Часто рушаться весілля і під час вінчання. І коли б я не боялася відкрити вам одну маленьку жіночу таємницю...

Бартоло. Хіба є таємниці від свого лікаря?

Марселіна. Ах, ви знаєте, що від вас у мене нема таємниць! Жінки бувають палкі, але боязкі: певні чари даремно кличуть нас до насолоди, найсміливіша жінка чує в собі голос, що промовляє до неї: "Будь прекрасна, коли можеш, чесна, коли хочеш, але будь розважна; це потрібно". Отже, коли треба принаймні бути розважною і кожна жінка почуває вагу цього, — налякаймо спершу Сюзанну, розголосивши зроблені їй пропозиції.

Б а р т о л о. До чого це доведе?

Марселіна. До того, що її охопить сором і вона навідріз відмовить графові, а він, щоб помститися, підтримає мої заперечення проти цього одруження; тоді моє весілля напевне гарантоване.

Бартоло. Вона правду каже. До лиха! Це буде блискуча ідея примусити одружитися з моєю старою ключницею негідника, що вкрав у мене молоду коханку.

Марселіна (швидко). І що думав додати собі втіхи, одуривши мої сподівання.

Бартоло (швидко). І що в мене вкрав колись сто екю, які я не можу забути.

Марселіна. Ах, яка насолода!..

Бартоло. Покарати злочинця...

Марселіна. Вийти за нього заміж, лікарю, вийти за нього!

СЦЕНА V Марселіна, Бартоло, Сюзанна.

Сюзанна (жіночий чепець з широкою стрічкою в руці, жіноча сукня на плечі). Вийти за нього? Вийти? За кого це? За мого Фігаро?

Марселіна (гостро). Чому ні? Ви ж за нього виходите!

Бартоло (сміючись). Добрий аргумент жінки в гніві! Ми розмовляли, прекрасна Сюзон, про щастя, що він матиме, заволодівши вами.

Марселіна. Незважаючи на його вельможність, про яку не говориться.

Сюзанна (реверанс). Дякую, пані; завжди є щось прикре у вашій мові.

Марселіна (реверанс). Не варто дякувати, пані. Де ж та прикрість? Чи не по правді буде, щоб щедрий пан отримав трохи радості, яку він дарує своїм людям?

Сюзанна. Він дарує?

Марселіна. Так, пані.

Сюзанна. На щастя, ваша ревнива вдача, пані, відома, а ваші права на Фігаро дуже сумнівні.

Марселіна. Можна було б побільшити їх тим способом, яким пані користується...

Сюзанна. О, пані, спосіб учених жінок!

Марселіна. А дівчинка зовсім невчена! Невинна, як старий судця!

Бартоло (тягнучи Марселіну). Прощайте, прекрасна наречена нашого Фігаро.

Марселіна (реверанс). Обіцяна потай його вельможності.

Сюзанна (реверанс). І яка дуже вас шанує, пані.

М а р с е л і н а. Чи не зробите честі ж і мене теж трошки любити, пані?

Сюзанна (реверанс). Щодо цього, то пані може не сумніватися.

Марселіна (реверанс). Пані така гарненька особа! Сюзанна (реверанс). Еге ж, досить гарна, щоб засмутити пані.

Марселіна (реверанс). Особливо, така поважна! Сюзанна. Нехай будуть поважними дуеньї. Марселіна (обурено). Дуеньї! Дуеньї! Бартоло (зупиняє її). Марселіно! Марселіна. Ходімо, лікарю, бо я вже не витримую. Бувайте здорові, пані (реверанс).

СЦЕНА VI

Сюзанна (сама). Ідіть, пані, ідіть, педантко! Я так мало боюся ваших підступностей, як і не зважаю на ваші образи. Подивіться на цю стару відьму! Тому що вона трохи вчилася і отруювала молоді роки графині, вона хоче всім верховодити в замку! (Кидає сукню, що має на плечі, на стілець.) Я вже не знаю, що я хотіла тут узяти.

СЦЕНА VII Сюзанна, Керубіно.

К е р у б і н 6 (прибігає). Ах! Сюзон! Дві години вже я шукаю нагоду побачити тебе на самоті. Ох, ти виходиш заміж, а я виїжджаю.

С ю з а н н а. Як це мій шлюб виганяє з замку першого пажа його вельможності?

Керубіно (жалібно). Сюзанно, він мене відсилає.

Сюзанна (передражнює). Керубіно, хтось наробив дурниць!

Керубіно. Він знайшов мене вчора ввечері у твоєї кузини Фаншетти, їй я допомагав розучувати її маленьку роль немовлятка для урочистості цього вечора; він розлютився, побачивши мене! — "Геть", — сказав він, — "малий..." Я не наважуюся вимовити перед жінкою те грубе слово, що він промовив. "Геть, і щоб завтра ви вже не ночували в замку". Якщо пані, якщо моя гарна хрещена мати не зуміє його втихомирити, то кінець, Сюзон, я навіки позбавлений щастя тебе бачити.

Сюзанна. Бачити мене! Мене? Це вже до мене дійшла черга? То це вже ви не за моєю пані нишком зітхаєте?

Керубіно. Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна! Але яка вона поважна!

Сюзанна. Тобто, я не така і що зі мною можна насмілитися...

К е р у б і н о. Ти знаєш дуже добре, злюко, що я не смію наважитися. Але яка ти щаслива! Щохвилини можеш її бачити, говорити з нею, одягати її вранці й роздягати ввечері, шпилька за шпилькою... Ах, Сюзон, я віддав би... Що це там у тебе таке?

Сюзанна (глузуючи). Ой, щасливий чепець і блаженна стрічка, що покривають на ніч волосся цій гарній хрещеній...

Керубіно (жваво). її нічна стрічка! Дай її мені, серце.

С ю з а н н а (відводить його). Чому б не так! Його серце! Бач, як освоївся! Якби це не був шмаркач нікчемний... (Керубіно вихоплює стрічку.) Ах, стрічка!

Керубіно (бігаючи навколо великого крісла). Ти скажеш, що вона загубилася, порвалася, що вона зникла. Скажеш, що знаєш.

С ю з а н н а (крутиться за ним). О, за три-чотири роки я пророкую, що ви будете найбільший маленький шибеник!.. Чи ви віддасте стрічку? (Хоче її відібрати.)

Керубіно (виймаєроманс із кишені). Залиш її мені! Ой, залиш! Сюзон, я віддам тобі мій романс; і поки згадка про твою гарну пані смутитиме мене всякої години, згадка про тебе кидатиме єдиний веселий промінь, що могтиме ще розважати мою душу.

С ю з а н н а (хапає романс). Розважати вашу душу, маленький злочинцю! Ви гадаєте, що говорите з вашою Фан-шеттою. Вас застали в неї, а ви зітхаєте за панею, до всього теревені правите зі мною.

Керубіно (екзальтовано). Далебі, це правда! Я вже не знаю, що це зі мною сталося; але з якогось часу я почуваю у грудях хвилювання, моє серце тремтить, тільки бачу яку жінку, і слова кохання і пристрасть змушують його тріпотіти і тривожать його. Нарешті потреба сказати кому-не-будь "я вас кохаю" стала для мене такою нагальною, що я промовляю їх на самоті, бігаючи в парку, твоїй пані, тобі, деревам, хмаринкам, вітрові, що їх відносить з моїми даремними словами. Учора я зустрів Марселіну.

С ю з а н н а (сміючись). Ха! ха! ха! ха!

Керубіно. А чому ні? Вона жінка, вона дівчина! Дівчина! жінка! Ах, які це солодкі назви! Які цікаві!

С ю з а н н а. Він здурів!

Керубіно. Фаншетта — мила; вона мене слухає, принаймні; а ти — не така!

С ю з а н н а. Дуже шкода. Слухайте лиш, пане! Мені це набридло! (Хоче вирвати в нього стрічку.)

Керубіно (крутиться втікаючи). Та ба! Я її віддам хіба що разом зі своїм життям. Але якщо ти невдоволена ціною, я додам ще тисячу поцілунків. (Ганяється за нею.)

С ю з а н н а. (Тепер Керубіно бігає за Сюзанною.) Тисячу ляпасів, якщо ви наблизитесь. Я поскаржуся моїй пані, і не тільки не проситиму за вас, а й сама скажу графові: "Це буде добре, ваша вельможносте, виженіть від нас цього маленького злочинця, відішліть до батьків малого негідника, що вдає закоханого у графиню, а натомість усе лізе до мене з поцілунками.

Керубіно (бачить, що увійшов граф; він перелякано ховається за крісло). Я пропав!

Сюзанна. Який жах!

СЦЕНА VIII Сюзанна, граф, Керубіно (схований).

Сюзанна (побачивши графа). Ах!., (наближається до крісла, щоб заслонити Керубіно).

Граф (підходить). Ти зворушена, Сюзон! Ти сама з собою розмовляєш, і твоє серденько, здається, схвильоване... А втім, це річ оправдана у такий день, як сьогодні.

Сюзанна (зніяковіло). Вельможний пане, чого ви хочете від мене? Якби вас застали зі мною...

Граф. Мені було б дуже прикро, якби мене тут застали, але ти знаєш, як я тобою цікавлюся. Базиль просвітив тебе про моє кохання. Я маю тільки хвилину, щоб висловити тобі мої наміри; слухай (сідає в крісло).

Сюзанна (жваво). Не слухатиму нічого.

Граф (бере її за руку). Одне слово. Ти знаєш, що король призначив мене своїм послом у Лондоні. Я забираю з собою Фігаро; я йому даю чудову посаду. І оскільки обов'язком жінки є йти за своїм чоловіком...

Сюзанна. Ах, якби я посміла сказати!

Граф (наближає її до себе). Кажи, кажи, моя люба; користуйся віднині тим правом, що ти матимеш наді мною все життя.

Сюзанна (злякана). Я не хочу, ваша вельможносте, я не хочу. Покиньте мене, прошу вас. Граф. Але скажи спершу...

Сюзанна (з серцем). Я вже не знаю, що я казала. Граф. Про обов'язки жінок.

Сюзанна. Так от, коли ваша вельможність забрали у лікаря дружину й як одружилися з нею з кохання, то ви скасували заради неї це страшне право сеньйора...

Граф (весело). Яке завдавало багато смутку дівчатам! Ах, Сюзетто, це чарівне право! Якби ти прийшла поговорити про нього присмерком у садок, я дав би таку ціну за цю маленьку ласку...

Базиль (говорить знадвору). Його ясновельможності немає в покоях.

Граф (встає). Що це за голос?

Сюзанна. Яка я нещасна!

Граф. Вийди назустріч, щоб сюди не зайшли.

Сюзанна (збентежено). Щоб я вас тут залишила?

Базиль (кричить надворі). Його вельможносте були у пані. Вони вийшли. Я подивлюся.

Граф. І жодного кутка, де б сховатися! Ага, за цим кріслом... Досить погано... Але відряди його швидше.

Сюзанна загороджує йому дорогу, він її легенько відпихає, вона відходить і стає між ним і пажем; але тим часом як граф нахиляється і займає його місце, Керубіно крутнувшись кидається з ляку в крісло і там прищулюється. Сюзанна бере сукню, яку принесла, закриває нею пажа і стає перед кріслом.

СЦЕНА IX

Граф і Керубіно (сховані), Сюзанна, Базиль.

Базиль. Чи не бачили ви його вельможності, панночко?

Сюзанна (різко). А чому б це я бачила його? Дайте мені спокій!

Базиль (наближається). Якби ви були більш розсудливі, то не знайшли б нічого дивного в моєму запитанні. Його шукає Фігаро.

Сюзанна. Отже, він шукає людину, що зичить йому найбільше зла після вас?

Граф (убік). Побачимо, як він мені відданий.

Базиль. Бажати добра жінці, хіба це означає хотіти зла її чоловікові?

С ю з а н н а. Не означає, згідно з вашими огидними поглядами, агенте, розпусти.

Базиль. Хіба від вас тут просять такого, чим би ви не могли обдарувати іншого? Завдяки милій церемонії, те, що вам заборонялося ще вчора, завтра вам буде поставлено в обов'язок.

Сюзанна. Негідний!

Базиль. Зі всіх поважних речей шлюб найбільш блазенська, тим-то я гадав...

Сюзанна (ображено). Яка гидота! Хто вам дозволив сюди прийти?

Базиль. Та-та-та! Недобра! Втихомиртеся, Бога ради! Буде тільки те, що ви захочете. Але не думайте теж, що я дивлюсь на Фігаро як на перешкоду для його вельможності. І якби не малий паж...

Сюзанна (боязко). Дон Керубіно?

Базиль (передражнює її). СЬешЬіпо дл атоге, той самий, що крутиться біля вас раз у раз і ще сьогодні вранці тинявся тут, щоб увійти, як я пішов від вас. Скажіть, чи, це неправда?

Сюзанна. Яке лицемірство! Гетьте звідси, лиха людино!

Базиль. Так мимоволі станеш лихою людиною, бо все добре бачиш. Чи не для вас і той романс, що з нього він робить таємницю?

Сюзанна (з серцем). Звісно, якраз для мене!

Базиль. Хіба що він склав його для пані! Справді, коли він прислуговує при столі, то, кажуть, дивиться на неї такими очима!.. Але до лиха! Нехай він із цим не жартує: його вельможність за такі речі — звір.

Сюзанна (уражено). А ви злочинець, що розпускаєте такі чутки, щоб згубити нещасного хлопця, що потрапив у немилість до свого пана.

Базиль. Хіба це я вигадав? Я кажу через те, що всі люди про це говорять.

Граф (підіймаючись). Як це всі люди говорять!

Керубіно у кріслі, граф, Сюзанна, Базиль.

Сюзанна. Ах, Боже мій! Базиль. Ха! ха!

Граф. Біжіть, Базилю, і щоб духу Керубіно тут не було!

Базиль. Ах, як я шкодую, що ввійшов!

Сюзанна (стурбовано). Боже мій! Боже!

Граф (до Базиля). їй погано. Посадімо її в це крісло.

Сюзанна (відпихаючи його жваво). Я не хочу сідати. Входити так самовільно, це непорядно!

Граф. Ми двоє з тобою, люба. Нема вже найменшої небезпеки!

Базиль. Я в безнадії, що покепкував з пажа, бо ви чули. Я це зробив тільки для того, щоб почути її сердечні таємниці; бо, відверто кажучи...

5*

131

Граф. Давайте йому п'ятдесят пістолів, коня — і щоб геть до батьків.

Базиль. Вельможний пане, за один жарт?

Граф. Розбещений хлопець, вчора я застав його з дочкою садівника.

Базиль. З Фаншеттою?

Граф. І в її кімнаті.

Сюзанна (вражено). Куди ви, ваша вельможносте, безперечно, теж заглянули у справі!

Граф (весело). Мені подобаються ваші зауваження. Базиль. Вони віщують добре.

Граф (весело). Та ні, я шукав твого дядька Антоніо, мого п'яницю-садівника, щоб дати йому розпорядження. Стукаю в двері, довго не відчиняють; твоя кузина ні в сих ні в тих; я починаю щось підозрювати, звертаюся до неї і, розмовляючи, роздивляюся. За дверима було щось на кшталт запони, вішалки, не знаю там чого, що прикривало шмаття. Не

даючи можливості мені перешкодити, я помаленьку, помаленьку підіймаю запону (щоб показати рух, підіймає сукню з крісла) і бачу... (побачив пажа) Ах!..

Сюзанна, Керубіно у кріслі, граф, Базиль.

Базиль. Ха! ха!

Граф. Ця штука варта тієї другої. Базиль. Ще краща.

Граф (до Сюзанни). Чудово, панночко! Ледве заручилася і вже так мудруєте? То це щоб прийняти мого пажа, ви хотіли бути на самоті? А ви, пане, не міняєте поведінки, забувши про повагу до вашої хрещеної матері, залицяєтеся до її першої камеристки, до дружини вашого приятеля! Але я не стерплю, щоб Фігаро, людина, яку я ціную й люблю, був жертвою такого ошуканства. Керубіно ввійшов з вами, Базилю?

Сюзанна (обурена). Немає ні ошуканства, ні жертви. Він уже там був, коли ви зі мною розмовляли.

Граф (з гнівом). Можеш ти брехати й казати таке! Найлютіший ворог Керубіно не побажав би йому цього нещастя!

Сюзанна. Він просив мене умовити пані, щоб просила вас вернути йому свою ласку. Він так злякався, коли ви прийшли, що сховався за це крісло.

Граф (з гнівом). Пекельна крутня! Я ж у нього сів, як прийшов.

Керубіно. Ой, ваша вельможносте, я сидів і тремтів за кріслом.

Граф. Друга брехня! Я сам там сидів.

Керубіно. Пробачте, але саме тоді я й пересів у крісло.

Граф. Це просто вуж, а не хлопець.,, гадюка! Він нас підслуховував!

Керубіно. Навпаки, вельможний пане, я намагався, як міг, нічого не чути.

Граф. О зрада! (До Сюзанни.) Ти не вийдеш за Фігаро.

Базиль. Заспокойтеся. Сюди йдуть.

Граф (стягаючи Керубіно з крісла й ставлячи на ноги). Він так і сидів би перед цілим світом!

СЦЕНА X

Керубіно, Сюзанна, Фігаро, графиня, граф, Фаншетта, Базиль, багато слуг, селянок, селян, убраних у біле.

Фігаро (тримаючи жіночий ток, оздоблений білими перами і білими стрічками; говорить до графині). Тільки ви, пані, могли б нам здобути цю ласку.

Графиня. Бачите їх, пане графе, вони гадають, що я маю кредит, якого в мене зовсім нема. Але тому, що їх прохання не безпідставне...

Граф (у замішанні). Треба гадати, що воно дуже...

Фігаро (тихо до Сюзанни). Підтримай добре наші старання.

Сюзанна (тихо до Фігаро). Що не доведуть ні до чого.

Фігаро (тихо). Все ж орудуй.

Граф (до Фігаро). Чого ви хочете?

Фігаро. Ясновельможний пане! Ваші васали, вдячні вам за скасування певного неприємного права, котре ваша любов до пані...

Граф. Ну, це право вже не існує, що ти хочеш сказати?

Фігаро (лукаво). Що саме час, щоб чеснота такого доброго пана заблищала! Я сьогодні так її ціную, що хочу вшанувати її перший на своєму весіллі.

Граф (вкрай спантеличений). Ти кепкуєш, друже! Скасування ганебного права є тільки справою честі. Іспанець може бажати покорити красуню запобігливістю, але вимагати першої, наймилішої ласки, як рабської повинності — ах! це вандалізм, тиранія, а не визнане право шляхетного кастильонця!

Фігаро (бере Сюзанну за руку). Дозвольте ж, щоб ця молода дівчина, якій ваша обачність вберегла честь, прийняла прилюдно з ваших рук дівочий ток, оздоблений перами й білими стрічками, ознаку чистоти ваших намірів. Встановіть цю церемонію для всіх, хто одружується, і нехай хором співаний куплет нагадує завжди...

Граф (спантеличено). Якби я не знав, що закоханий, поет і музика — три титули, що дають право на поблажливість до всякої дурості...

Фігаро. Підтримайте мене, друзі!

В с і (разом). Вельможний пане! Вельможний пане!

Сюзанна (до графа). Навіщо уникати похвали, яку ви заслуговуєте?

Граф (убік). Лукава.

Фігаро. Погляньте на неї, ваша вельможносте; ніколи найкраща наречена не доведе краще величі вашої жертви.

Сюзанна. Покинь мою вроду і вихваляймо тільки їх велику доброчинність.

Граф (убік). Це все підлаштована гра.

Графиня. Я приєднуюся до них, пане графе. І ця церемонія буде мені завжди дорога, бо приводом до неї було те чарівне кохання, що мали ви до мене.

Гр а ф Л яке я маю й сьогодні, пані. Тільки задля цього я погоджуюся.

Усі (разом). Віват!

Граф (убік). Я піймався. (Уголос). Щоб церемонія була блискучіша, я хотів би тільки відкласти її на короткий час. (Убік). Треба послати швидше по Марселіну.

Фігаро (до Керубіно). Ну, а ви, пустунчику, чому ви не радієте?

Сюзанна. Він у відчаї: його вельможність його відряджають.

Графиня. Ах, пане, я прошу помилувати його. Граф. Він не заслуговує на помилування. Графиня. Та він же такий молодий! Граф. Не такий молодий, як вам здається.

Керубіно (тремтячи). Великодушно пробачати — не є те панське право, що його ви зреклися, одружившись з пані.

Графиня. Він зрікся тільки того, що всіх вас робило нещасними.

Сюзанна. Коли б його вельможність були відмовилися від права пробачати, то це право вони, певно, схотіли б передусім потай відкупити.

Граф (заклопотаний). Безперечно.

Графиня. А чому його відкуповувати?

Керубіно (до графа). Я був легковажний у своїй поведінці, то правда, ваша вельможносте, але ніколи найменша нескромність у моїй мові...

Граф (заклопотаний). Ну, годі!

Фігаро. Про що це він?

Граф (хутко). Годі, годі! Усі просять вибачити йому, я згоджуюся, і йду далі: я роблю його офіцером у моєму легіоні.

В с і (разом). Віват!

Граф. Але з умовою, щоб він зараз-таки виїхав до місця призначення — в Каталонію.

Фігаро. Ах! Ваша вельможносте, завтра б. Граф (наполягає). Я так хочу. Керубіно. Я слухаюсь.

Граф. Уклоніться вашій хрещеній матері і просіть її благословення. (Керубіно стає на одне коліно перед графинею і не може вимовити ні слова).

Графиня (зворушена). Коли вже не можна тут вас залишити навіть на сьогодні, виїздіть, молодий хлопче. Нове становище вас кличе; ідіть виконувати його гідно. Шануйте вашого добродійника. Пам'ятайте про

цей дім, де ваші молоді літа знайшли стільки поблажливості. Будьте покірні, чесні й відважні. Ми будемо стежити за вашими успіхами. (Керубіно устав і повертається на своє місце.)

Граф. Ви дуже зворушені, пані!

Графиня. Не боронюся. Хто знає долю хлопця, кинутого в таку небезпечну кар'єру! Він свояк моїх батьків, а окрім того — мій хрещеник.

Граф (убік). Я бачу, що Базиль має рацію. (Голосно.) Хлопче, поцілуйте Сюзанну... востаннє.

Фігаро. Чому так, ваша вельможносте? Він приїздитиме на зиму. Поцілуй і мене, капітане! (Обіймає.) Прощай, мій маленький Керубіно; твоє життя піде тепер зовсім по-іншому, дитино. До лиха! Ти вже не сновигатимеш цілими днями біля жіночих покоїв, не буде більше ні всяких пундиків, ані вершків, ні піжмурок та інших забав. Будеш добрим солдатом! Засмаглий, обірваний; велика важка рушниця: праворуч кругом, ліворуч кругом! вперед руш! марш до слави! і не спотикайся в дорозі, бо один добрий постріл — і...

Сюзанна. Пху! Який жах!

Графиня. Яке пророкування!

Г р а ф. Де ж Марселіна? Дивно дуже, що вона не в вашому гурті!

Фаншетта. Ваша вельможносте, вона пішла до містечка, стежкою понад хутором. Граф. А вона прийде?.. Базиль. Коли Бог захоче.

Фігаро. Якби він схотів, щоб йому не схотілося ніколи...

Фаншетта. Вона пішла об руку з паном лікарем.

Граф (швидко). Лікар тут?

Базиль. Вона зразу його вхопила...

Граф (убік). Він дуже доречно прибув сюди.

Фаншетта. Вона мала вигляд дуже невдоволений, голосно говорила ходячи, зупинялася і робила руками от так... а пан лікар робив рукою от так, заспокоюючи її, вона здавалася такою роздратованою! Згадувала мого кузена Фігаро.

Граф (беручи її за підборіддя). Кузена... майбутнього кузена.

Фаншетта (показуючи на Керубіно). Ваша вельможносте, чи ви нам пробачили вчорашнє?..

Граф (перебиваючи її). Прощай, прощай, мала.

Фігаро. Це все прокляте кохання підбурює Марселіну, вона може зіпсувати наше святкування.

Граф (убік). Вона його зіпсує, певне. (Голосно.) Ходімо, пані, ходімо у покої. Базилю, ви зайдете до мене.

Сюзанна (до Фігаро). Ти до мене знов прийдеш, мій хлопчику?

Фігаро (до Сюзанни). Ну як, добре він піймався? Сюзанна (тихо). Прегарний хлопець! (Усі виходять.)

СЦЕНА XI Керубіно, Фігаро, Базиль. (Тимчасом як виходять, Фігаро зупиняє обох і вертає.)

Фігаро. Ах, от що, слухайте ви! Церемонію ухвалено, і моє вечірнє свято сьогодні буде її продовженням. Треба нам добре домовитися. Не робімо так, як ті актори, що ніколи так погано не грають, як саме того дня, коли критика найбільше пильнує. Ми не маємо завтра, що дало б нам поправку. Нам треба сьогодні добре знати свої ролі.

Базиль (лукаво). Моя важча, ніж тобі здається.

Фігаро (роблячи для нього непомітно жест, що хоче його побити). Але зате ти й не знаєш зовсім, який великий успіх вона тобі дає.

Керубіно. Друже мій, ти забуваєш, що я від'їжджаю.

Ф і г а.р о. А ти бажав би зостатися!

Керубіно. Ах! Чи я бажав би!

Фігаро. Треба спробувати. Не жалійся на від'їзд. Подорожній плащ на плечі; складай при людях свої речі, і щоб бачили твого коня коло воріт; проскачеш трохи галопом до ферми, вернешся пішки задніми стежками. Пан гадатиме, що ти виїхав, тільки тримайся якомога далі від його очей, я беруся його втішити, як скінчиться свято.

Керубіно. Але Фаншетта не знає своєї ролі!

Базиль. Якого ж ви біса вчили її ті вісім днів, які ви її не покидали?

Фігаро. Тобі сьогодні нічого робити, то ж дай їй урок.

Базиль. Бережіться, молодче, бережіться! Батько не в захваті від ваших занять: дочка побита. Вона не вчиться з вами: Керубіно, Керубіно, ви їй завдаєте лиха! Ходив глек по воду...

Фігаро. Ах, от і наш дурень пішов сипати своїми старими приказками! Ну, педанте, що каже народна мудрість: ходитиме глек по воду, аж поки...

Базиль. Буде повний.

Фігаро (відходячи). Не такий уже дурень, не такий уже дурень!

ДІЯ ДРУГА

Сцена являє собою пишний спальний покій; важке ліжко в алькові, естрада спереду. Вхідні двері відчиняються й зачиняються в третій кулісі з правого боку; двері туалетної кімнати графині в першій кулісі ліворуч. Двері в глибині ведуть до жінок. Вікно відчиняється з другого боку.

СЦЕНА І

Сюзанна, графиня входять через двері справа.

Графиня (кидається в глибоке крісло). Зачини двері, Сюзанно, і розкажи мені все в подробицях.

Сюзанна. Я нічого не втаїла від вас, пані.

Графиня. Як, Сюзон, він хотів тебе звести?

С ю з а н н а. Ні, не те. Вельможний пан не завдасть собі такого клопоту з покоївкою. Він хотів мене купити.

Графиня. І малий паж був при тому?

Сюзанна. Тобто схований за великим кріслом; він приходив просити мене поклопотатися за його пробачення.

Графиня. Чому ж він не звернувся просто до мене? Хіба я б відмовила, Сюзон?

Сюзанна. Яй казала так: але він так не хотів виїжджати і особливо покидати пані! "Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна, але яка вона поважна!"

Графиня. Хіба я справді маю такий вигляд, Сюзон? Я ж завжди була його покровителькою.

Сюзанна. Потім він побачив вашу нічну стрічку у мене в руках; він на неї накинувся...

Графиня (усміхаючись). Мою стрічку?.. Яке дитинство!

Сюзанна. Я хотіла її відібрати, але пані, він був як лев: очі в нього блищали... "Ти відбереш її тільки з моїм життям", — казав він, напружуючи свій м'який, ніжний голосок.

Графиня (мрійно). Ну, й що, Сюзон?

Сюзанна. Ну, то й що, пані? Чи можна вгамувати це бісеня! Йому всюди ввижається "моя хрещена матір". І тому що він не насмілився б навіть поцілувати вашу сукню, пані, то він усе хоче цілувати мене.

Графиня (мрійно). Годі... годі про ці дурниці. Що ж урешті, моя бідна Сюзанно, мій чоловік сказав тобі?..

Сюзанна. Що коли я не схочу його вислухати, він буде на боці Марселіни.

Графиня (встає й ходить, активно обмахуючись віялом). Він мене зовсім не любить.

Сюзанна. А чому ж такий ревнивий?

Г р а ф и н я. Як усі чоловіки, люба! Тільки через гонор: Ах, я його надто кохала! Я втомила його своїм пестуванням, набридла своїм коханням, оце єдина моя кривда проти нього. Але я розумію, що це чесне визнання не повинне тобі пошкодити, і ти вийдеш за Фігаро. Тільки він може в тому нам допомогти. Чи він прийде?

Сюзанна. Як тільки побачить, що граф вибрався на полювання.

Графиня (обмахуючись віялом). Відчини трохи вікно в сад. Тут так душно!

С ю з а н н а. Це тому, що пані говорить і ходить швидко.

(Іде відчинити вікно в глибині.)

Графиня (довго мріючи). Якби він не уникав мене раз у раз... Чоловіки дуже лихі!

Сюзанна (кричить від вікна). Ах! Онде пан іде верхи через сад, а за ним Педрильйо, і два, три, чотири хорти.

Графиня. Ми маємо досить часу. (Сідає.) Сюзон, хтось стукає.

Сюзанна (біжить відчинити двері, приспівуючи). Ах, це мій Фігаро! Ах, це мій Фігаро!

СЦЕНА II Фігаро, Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна. Дорогий друже! Іди швидше. Пані в нетерплячці!..

Фігаро. А ти, Сюзанночко? У пані нема підстав для тривоги. До діла, про що йдеться? Нічого особливого. Пан граф має ось цю нашу молоду жінку за чудову, він хоче зробити з неї свою коханку — все це природна річ.

Сюзанна. Природна?

Фігаро. Далі, він мене призначив кур'єром для депеш, а Сюзанну радником посольства. У цьому нема безглуздя. С ю з а н н а. Ти перестанеш?

Ф і г ар о. А оскільки Сюзанна, моя, наречена, не приймає цього призначення, він хоче допомогти планам Марселіни; що може бути простіше? Мститися тим, хто шкодить нашим намірам, перевертаючи їхні, — це те, що робить кожен, те, що ми самі маємо робити. Ну от це й усе!

Г р а ф и н я. Чи можете ви, Фігаро, трактувати так легко план, що всім нам коштує щастя?

Фігаро. Хто каже це, пані?

Сюзанна. Замість засмутитися нашою журбою...

Фігаро Чи не досить того, що я нею клопочуся? Отже, щоб робити так само методично, як він, треба остудити спершу його запал щодо нашої власності, внести занепокоєння і в його голову з приводу його власності.

Графиня. Добре сказано. Але як?

Фігаро. Це вже зроблено, пані. Фальшивий наклеп на вас...

Графиня. На мене! Вам завертається голова!

Фігаро. О, це йому вона повинна завернутися!

Графиня. Такий ревнивий чоловік!..

Фігаро. Тим краще. Щоб використати людей такої вдачі, треба тільки підігнати їм кров; це те, що добре вміють робити жінки! Потім тримають їх розпаленими гнівом, далі легенька інтрига — і ведуть їх куди хочуть за ніс: хоч у Гуадалківир. Я передав Базилеві іншою особою анонімну записку, де його вельможність повідомляється, що якийсь молодець шукатиме нагоди побачитися з вами сьогодні під час балу.

Графиня. І ви так граєтеся честю порядної жінки?..

Фігаро. Мало таких, пані, з ким би я відважився на це: бо боявся б натрапити на правду.

Г р а ф и н я. То треба буде ще вам дякувати?

Фігаро. Але скажіть, чи не чудесна річ — покраяти йому день на шматки таким чином, щоб він проходив у прокляттях за свою даму в той час, коли розраховував на втіху з моєю дружиною? Він уже тепер цілком збитий з пантелику. Чи гнатися йому за цією? Чи пильнувати ту? У своєму замішанні думок він заганяє на рівнині безвинного зайця. Година шлюбу приходить, а він на чатах, він нічого не зможе зробити проти і ніколи не зважиться зашкодити нашому шлюбові перед пані графинею.

Сюзанна. Ні, але мудра Марселіна наважиться.

Фігаро. Бррр! Це мене турбує дуже, далебі! Перекажи панові, що вийдеш смерком у садок.

С ю з а н н а. Ти розраховуєш на це?

Фігаро. О, до лиха! Слухайте: люди, які не хочуть нічого робити з нічого, не досягають нічого і до нічого не варті. От моє слово.

Сюзанна. Воно миле!

Графиня. Як його ідея. Ви згодитеся, щоб вона туди вийшла?

Фігаро. Зовсім ні. Я дам надягнути на кого-небудь сукню Сюзанни. Як застанемо його на побаченні, то чи зможе граф виправдатися?

Сюзанна. А хто візьме мою сукню?

Фігаро. Керубіно.

Графиня. Він виїхав.

Фігаро. Ні, не для мене. Чи даєте мені волю робити так, як знаю?

Сюзанна. На нього можна покластися, коли доводиться вести інтригу.

Фігаро. Дві, три, чотири відразу, дуже заплутані, що перехрещуються. Я народився для того, щоб бути при дворі.

Сюзанна. Кажуть, що це тяжке ремесло!

Фігаро. Отримувати, брати і просити — от уся таємниця в трьох словах.

Графиня. Він такий впевнений, що врешті і я переймаюся нею.

Фігаро. Це мій намір.

С ю з а н н а. То ти сказав?

Фігаро. Що тим часом, як не буде пана, я вам пришлю Керубіно, причешіть його, одягніть; я його сховаю і навчу, а тоді, пане, ви поскачете. (Виходить.)

СЦЕНА III Сюзанна, графиня (сидить).

Графиня (тримаючи коробку з мушками). Боже мій, Сюзон, який я маю вигляд!.. Прийде той молодик.

Сюзанна. Пані хоче, щоб він так само замилувано на вас дивився?

Графиня (мріючи перед своїм люстерком). Я?.. Ти побачиш, як я його повчатиму за вчинене.

Сюзанна. Скажемо йому, щоб проспівав свій романс (кладе його їй на коліна).

Графиня. Але справді моє волосся зовсім розкуйовдилося...

Сюзанна (сміється). Я тільки підправлю ці два локони. Пані ще краще на нього нагримає.

Графиня (виходячи із задуми). Що ви там кажете, панно?

СЦЕНА IV

Керубіно (з засоромленим виглядом), Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна. Увіходьте, пане офіцере, нас можна бачити.

Керубіно (наближається тремтячи). Ах, як мене засмучує це ім'я, пані! Воно мені нагадує, що треба покинути ці місця... хрещену матір таку... добру!..

Сюзанна. І таку гарну!

Керубіно (зітхаючи). Ах, так!

Сюзанна (передражнює його). "Ах, так!" Добрий хлопець! Із такими довгими лицемірними віями. Ну, гарна синя пташко, проспівайте пані романс.

Графиня (розгортає романс). А чий він?

Сюзанна. Бачите, як почервонів винуватець? Як маківка.

Керубіно. Хіба не вільно... Обожнювати?..

Сюзанна (показує йому кулак під ніс). Я скажу все, негідний!

Графиня. Що ж... він співатиме?

Керубіно. О, пані, я так боюсь!..

Сюзанна (сміючись). Ля, ля, ля, ля, ля... Співайте, раз пані того хоче, скромний авторе! Я пригравatиму.

Графиня. Візьми мою гітару.

(Графиня сидить і тримає папір, щоб стежити за нотами. Сюзанна за її кріслом приграє, дивлячись у ноти через плече

графині. Малий паж перед нею, з опущеними очима.

Ця картина дуже нагадує чудовий естамп Ванлоо, "Бесіда іспанців".

Романс (на мотив "Мальбрук у похід зібрався"}

1-й куплет.

Знемігся вороненький; (Ой ниє, ниє так серденько!) Все полем я летів, Куди мій кінь хотів.

2-й куплет.

Куди мій кінь хотів; Сам, без товаришів. Я край води тихенько (Ой ниє, ниє так серденько!) В вижав хрещену маму, Журивсь і сльози лив.

3-й куплет.

Журивсь і сльози лив;

Потішитись не вмів.

її ім'я миленьке

(Ой ниє, ниє так серденько!)

На дубі накреслив.

Король тут проїздив.

4-й куплет.

Король тут проїздив; Багато з ним панів; Цариця ж так любенько (Ой ниє, ниє так серденько!) До мене каже: пажу! Хто так вас засмутив?

5-й куплет.

Хто так вас засмутив? Коли б нам хто повів! Кажу я покірненько: (Ой ниє, ниє так серденько!) Я мав хрещену неньку, Що дуже полюбив.

графиня зупиняє пажа, закриваючи ноти).

Графиня. Тут є наївність... Навіть почуття.

Сюзанна (кладе гітару на крісло). О, щодо почуття, то це такий хлопець, що... Ага, ось що, пане офіцере, чи казали вам, що, щоб підвеселити нашу вечірку, ми хочемо заздалегідь знати, чи підійде вам добре одна з моїх суконь.

Графиня. Я боюсь, що не підійде. Сюзанна (міряється з ним). Він мого зросту. Скиньмо спершу плащ (розстібає йому плащ). Графиня. А як хто увійде?

Сюзанна. Хіба ж ми робимо що лихе? Я замкну двері (біжить). Але слід подумати про головній убір. Графиня. На туалетному столику мій чепчик.

(Сюзанна входить у кабінет, двері якого з боку сцени.)

СЦЕНА V Керубіно, графиня (сидить).

Гр аф и ня. До початку балу граф не знатиме, що ви в замку. Ми скажемо йому потім, що в час, коли уклали наказ про призначення в полк, нам спало на думку...

Керубіно (показує аркуш). На жаль, пані, ось він! Базиль передав його мені від графа.

Графиня. Уже? Боялися втратити зайву хвилину (читає). Так поспішали, що забули притиснути свою печатку (віддає наказ).

СЦЕНА VI

Керубіно, графиня, Сюзанна.

Сюзанна (входить з великим чепцем). Печатку до чого?

Г р а ф и н я. До його патенту. Сюзанна. Уже?

Графиня. Іяж кажу. Це мій чепець? Сюзанна (сідає коло графині). І найкращий з усіх.

(Співає, тримаючи булавки в роті):

Ну, повернись сюди мерщій Жан де Ліра, коханий мій.

(Керубіно стає навколішки, вона його причісує). Пані, він прехороший!

Графиня. Приладь йому комірник більше на жіночий лад.

Сюзанна. От... Але гляньте на цього паршивця, який він гарненький дівчиною. Мені заздро! (Бере його за підборіддя.) Чи будете ви ласкаві не бути таким гарненьким?

Графиня. Яка вона шалена! Треба закачати рукава, щоб краще сиділи манжети. (Підіймає рукав.) Що це в нього на руці? Стрічка?

С ю з а н н а. Та ще й ваша. Я дуже рада, що пані її побачили. Я йому казала, що вже скажу вам. О, коли б не прийшов пан, я була б відібрала стрічку, бо я майже така ж дужа, як і він.

Графиня. На ній кров! (Відчіпляє стрічку.)

Керубіно. (засоромлений). Сьогодні вранці, збираючись у дорогу, я приладжував вузду моєму коневі, він мотнув головою і начільник дряпнув мені руку.

Графиня. Ніколи не зав'язують стрічкою...

Сюзанна. І особливо вкраденою стрічкою. Ну, побачимо, що там начільник... напильник... натільник... Я нічого не розумію в цих назвах. Ах, яка біла рука! Як у жінки! Біліша за мою! Подивіться, пані! (Вона рівняє їх.)

Графиня (холодно). Поклопочіться краще пошукати в моїй туалетній пластир. (Сюзанна, сміючись, штовхає його в голову, він падає на дві руки. Вона входить у кабінет з боку сцени).

СЦЕНА VII

Керубіно (на колінах), графиня (сидить).

Графиня (певний час мовчки розглядає стрічку. Керубіно поїдає її очима). Щодо моєї стрічки, добродію... тому що це та, колір якої найбільше мені подобається... то я дуже сердилася, що згубила її.

СЦЕНА VIII

Керубіно (на колінах), Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна (повертаючись). От цим зав'язати йому руку? (Віддає графині пластир і ножиці.)

Графиня. Як підеш по сукно для нього, візьми там стрічку з другого чіпця.

(Сюзанна виходить дверима в глибині, узявши з собою плащ пажа.)

СЦЕНА IX

Керубіно (на колінах), графиня (сидить).

Керубіно (з опущеними очима). Та, що її в мене відібрано, вилічила б мене в одну хвилину.

Графиня. Якою силою? (Показує пластир.) Це поможе ліпше.

Керубіно (вагаючись). Коли стрічка... обгортала голову... або торкалася шкіри такої особи...

Графиня (закінчуючи фразу)... чужої! То вона є добра для рани? Я не знала цієї властивості. Щоб спробувати, я приховаю цю, що була зав'язана на вашій руці. Як тільки трапиться перша виразка... у когось із моїх дівчат, я її випробую.

Керубіно (зворушений). Вона у вас залишиться, а я від'їжджаю!

Графиня. Не навіки.

Керубіно. Я такий нещасливий!

Графиня (зворушена). Тепер він плаче! Той гидкий Фігаро напророкував!

Керубіно (в захопленні). Ах! Я хотів би дочекатися вже тої миті, яку він мені напророкував! Певний, що зараз помру, може б, посмів...

Графиня (перебиває його й витирає сльози хусточкою). Мовчіть, мовчіть, дитино. У тім, що ви кажете, немає й краплини розуму. (Стукають у двері. Вона голосно.) Хто так стукає до мене?

СЦЕНА X

Керубіно, графиня, граф (знадвору).

Граф (знадвору). Чому ж ви зачинилися?

Графиня (стурбована, встає). Боже мій! Це ж мій чоловік!.. (До Керубіно, що теж устав.) Ви без плаща, шия і руки голі! На самоті зі мною! і цей видимий непорядок! і одержаний лист, і його ревнощі!..

Граф (знадвору). Ви не відчиняєте?

Графиня. Бо я тут... сама.

Граф. Сама! А з ким же ви розмовляєте?

Графиня (придумує). З вами, безперечно.

Керубіно (вбік). Після вчорашньої сцени й сьогоднішньої він мене уб'є на місці (біжить у туалетну кімнату і зачиняє за собою двері).

СЦЕНА XI

Графиня (сама, виймає ключ до кабінету і біжить відчинити графові). Ах, яка помилка! Яка помилка!

СЦЕНА XII Граф, графиня.

Граф (трохи суворим тоном). Ви не мали раніше звички замикатися!

Графиня (зніяковіло). Я... я придягала... я прилягала сукні з Сюзанною; вона вийшла на хвилину до себе.

Граф (допитливо дивиться). Ви маєте вид і вигляд дуже збентежений!

Графиня. Це не дивно... зовсім не дивно... запевняю вас... ми говорили про вас... Вона пішла, як я вам казала...

Гр аф. Ви говорили про мене? Я повернувся занепокоєний. Коли я сідав на коня, мені подали одного листа, якому я не надав жодного значення, але він мене однак... схвилював.

Графиня. Як, пане?.. Якого листа?

Граф. Треба зізнатися, пані, що ви або я оточені істотами дуже... лихими! Мені повідомляють, що вдень хтось, кого я вважаю за відсутнього, має прийти до вас на розмову.

Графиня. Хто б не був той сміливий, непросто буде йому сюди пролізти, бо я маю намір не виходити зі своєї кімнати цілий день.

Граф. А ввечері, заради Сюзанниного весілля?

Графиня. Нікуди; я дуже погано себе почуваю.

Граф. На щастя, лікар тут. (Паж звалив стілець у туалетній кімнаті.) Що це за стук я чую?

Графиня (сильно змішавшись). Стук?

Граф. Звалив хтось стілець.

Графиня. Я... я нічого не чула.

Граф. Щось ви страшенно заклопотані!

Графиня. Заклопотана? Чим?

Граф. У тому кабінеті хтось є, пані.

Графиня. Е... хто ж там може бути, пане?

Граф. Це ж я вас запитую. Я тільки-но ввійшов.

Графиня. Е... Мабуть, Сюзанна там прибирає.

Граф. Ви сказали, що вона пішла... до себе?

Графи ня. Чи до себе, чи туди пішла я не знаю.

Граф. Коли це Сюзанна, то звідки походить ваша тривога, яку я бачу?

Графиня. Тривога за мою камеристку?

Граф. Чи за камеристку, я не знаю, але щодо тривоги, то я певний.

Графиня. Безперечно, пане, ця дівчина тривожить вас і займає вас значно більше, ніж я.

Граф (в гніві). Вона мене клопоче до того, пані, що я хочу в цю хвилину її побачити.

Графиня. Я гадаю, справді, що ви часто цього хочете, але ваші підозри ні на чому не оперті.

СЦЕНА XIII

Граф, графиня, Сюзанна (входить із сукнею з дверей, що в глибині).

Граф. Тим легше їх буде розвіяти (говорить до кабінету). Виходьте, Сюзон, я вам наказую. (Сюзанна зупиняється біля алькова в глибині.)

Графиня. Вона майже гола, пане; чи можна так турбувати жінок у їх схованці? Вона приміряла сукні, що я їй подарувала до шлюбу; вона втекла, як почула, що ви йдете.

Граф. Коли вона так боїться показатися, то принаймні може говорити (повертається до дверей кабінету). Відповідайте мені, Сюзанно, чи ви в цьому кабінеті? (Сюзанна, що була в глибині, кидається в альков і там ховається.)

Графиня (жваво говорить, повернувшись до туалет^ ної). Сюзон, я вам забороняю відповідати. (До графа). Ніколи не було такої тиранії.

Граф (наближається до кабінету). О, добре, коли вона не говорить, то чи одягнена вона, чи ні, я її побачу.

Графиня (стаючи перед ним). У будь-якому іншому місці я не можу перешкодити, але сподіваюся, що тут у себе...

Граф. А я сподіваюся зараз таки довідатись, що за таємна Сюзанна. Просити у вас ключ, бачу я, нема чого. Але є певний засіб висадити ці легенькі двері. Гей! Хто-небудь!

Графиня. Кликати людей, робити публічний скандал задля підозри, що зробить нас посміховиськами у замку!

Граф. Добре, пані! Я сам управлюсь. Зараз візьму в себе, що треба (хоче вийти й вертається). Але щоб усе залишилося в тому ж стані, чи будете ви ласкаві піти зі мною без скандалу й шуму, коли вже ви так його не любите? Сподіваюся, в такій дрібниці ви, певно, мені не відмовите!

Графиня (зніяковівши). Ах, пане! Хто ж думає вам перечити?

Граф. Ах, я забув двері, що ведуть до ваших дівчат; треба мені їх теж замкнути, щоб ви цілком були виправдані. (Іде замкнути двері в глибині і виймає з них ключ.)

Графиня (вбік). О Боже! Згубна необачність!

Граф (повертаючись до неї). Тепер, як цю кімнату замкнено, візьміть мою руку, прошу вас (підносячи голос). А щодо Сюзанни в кабінеті, то треба, щоб вона була ласкава зачекати мене; і найменше лихо, що може трапитись з нею, як я вернуся...

Графиня. Справді, пане, це найогидніша пригода... (Граф її виводить і замикає двері на ключ.)

СЦЕНА XIV Сюзанна, Керубіно.

Сюзанна (виходить з алькова, біжить до кабінету і говорить у дірочку в замку). Відчиніть, Керубіно. Швидше відчиніть. Це я, Сюзанна; відчиніть і тікайте.

Керубіно (виходить). Ах, Сюзон, яка страшна сцена!

Сюзанна. Тікайте ви не маєте й хвилини.

Керубіно (зляком). Але куди тікати?

Сюзанна. Не знаю, але тікайте.

Керубіно. Коли ж нема виходу.

Сюзанна. Після недавньої зустрічі він вас роздавить, і ми пропадемо. Біжіть, розкажіть Фігаро...

Керубіно. Вікно в садок, може, не дуже високо (біжить подивитись).

Сюзанна (перелякано). Високий поверх! Неможливо! Ах, бідна моя пані! А мій шлюб, о Боже!

Керубіно (вертається). Воно виходить на клумби. Зіпсую одну або дві.

Сюзанна (стримуючи його, кричить). Він уб'ється!

Керубіно (узапалі). В палку безодню, Сюзон, швид-. ше я кинуся, ніж завдам їй шкоди... і цей поцілунок мені принесе щастя. (Він цілує її і біжить, вистрибує у вікно.)

СЦЕНА XV

Сюзанна (сама, скрикнула з ляку). Ах! (Падає в крісло на хвилину. Іде глянути до вікна і вертається.) Він уже далеко. О, маленький, такий легкий, як і гарний! Чи такому бракуватиме жінок... Займімо швидше його місце (входить у туалетну кімнату). Тепер ви можете, пане граф,

ламати перебірку, коли це вас тішить, а я чортового батька відізвуся словом (замикається там).

СЦЕНА XVI

Граф, графиня (входять у кімнату).

Граф (з обценьками в руках, які він кидає на крісло). Все так, як я покинув. Пані, змушуючи мене ламати ці двері, подумайте про наслідки! Ще раз пропоную: відчиніть двері сама!

Графиня. Ах, пане, який страшний настрій міг так змінити взаємини в подружжі? Коли б це пояснювалося коханням до мене, то, ваше безумство, хоч воно безглузде, я пробачила б. Може, й зважаючи на мотиви, забула про все, що є в ньому образливого для мене. Але як може пиха кидати в такі крайнощі шляхетну людину?

Граф. Чи кохання, чи пиха, а ви відчините двері, або я зараз...

Графиня (перед ним). Стійте, пане, прошу вас! Чи думаєте ви, що я можу занедбати свої обов'язки?

Граф. Все, що хочете, пані, але я побачу, хто в туалетній.

Графиня (злякана). Добре, графе, ви побачите. Слухайте мене... Спокійно.

Граф. Так це не Сюзанна?

Графиня (боязко). Принаймні це не така особа... якої вам слід боятися... Ми готували один жарт... Справді, дуже невинний, на цей вечір... і присягаюся вам...

Граф. Ви присягаєтеся?..

Графиня. Що ми не мали зовсім наміру вас образити, і він і я.

Граф (хутко). І він і я? То це чоловік?

Графиня. Дитина, пане.

Граф. Е, хто ж такий?

Графиня. Я не наважуюся його назвати!

Граф (люто). Я його уб'ю!

Графиня. Великий Боже!

Граф. Кажіть же!

Графиня. Той молодий... Керубіно... Граф— Керубіно? Нахаба! От мої підозри та лист розкрито.

Графиня (склавши руки). Ах, пане! Бережіться подумати...

Граф (тупнувши ногою). Я всюди зустрічаю цього проклятого пажа! (Голосно.) Ну, графине, відчиняйте; я тепер знаю все. Ви не були б так схвильовані, випроваджуючи його сьогодні вранці; він би був виїхав, коли я велів, ви б не вклали стільки фальшу в вашу казку про Сюзанну, він не був би так старанно схований, якби тут нічого не було злочинного.

Графиня. Він боявся вас розгнівати, показавшись вам.

Граф (кричить до кабінету розлютований). Виходь же, нещасний хлопчиську!

Графиня (обхоплюючи його стан, відводячи). Ах, пане, пане, ваш гнів примушує мене тремтіти за нього. Не вірте даремним підозрам, Бога ради! І щоб той непорядок в одязі, який ви побачите...

Граф. Непорядок?

Г р а ф и н я. На жаль, так! Приготувавшись видати себе за жінку: з моїм чіпцем на голові, у куртці, без плаща, з голою шиєю. Він мав приміряти...

Граф. І ви хотіли залишитися з ним у вашій кімнаті! Негідна дружино! А, ви залишитеся в ній... довго. Однак треба спершу вигнати нахабу і так, щоб ніколи вже мені не потрапив на очі.

Графиня (падає на коліна, піднявши руки). Пане, графе. Помилуйте дитину! Я не вибачу собі, що стала причиною...

Граф. Ваше сум'яття обтяжує його вину. Графиня. Він не винний, він мав виїздити; це я його покликала.

Граф (люто). Встаньте, відійдіть... Це дуже сміливо — наважитися просити за іншого!

Графиня. Гаразд, я відійду, пане, я встану, я навіть віддам вам ключа від кабінету, але в ім'я вашого кохання...

Граф. Мого кохання, зраднице!

Графиня (встає й подає йому ключ). Обіцяйте мені, що ви відпустите бідну дитину, не зробивши їй нічого лихого. І нехай увесь ваш гнів упаде на мене, якщо я вас не переконаю!..

Граф (беручи ключ). Я не слухаю більш нічого.

Графиня (кидається в крісло, закривши очі хусткою). О Боже, він згине!

Граф (відмикає двері і зупиняється). Це Сюзанна!

СЦЕНА XVII

Сюзанна (виходить, сміючись). Я його уб'ю, я його уб'ю! Убивайте ж цього лихого пажа!

Граф (убік). Ах, яка наука! (Дивлячись на графиню, що наче остовпіла). І ви теж, ви показуєте здивування?.. Але, може, вона там не сама (входить).

СЦЕНА XVIII Графиня (сидить). Сюзанно!

Сюзанна (підбігає до неї). Оправтеся, пані, він далеко, він вискочив...

Графиня. Ах, Сюзон, я вмираю!

СЦЕНА XIX

Графиня (сидить), Сюзанна, граф.

Граф (виходить з кабінету засоромлений; по довгій мовчанці). Нема нікого, і цим разом я помилився. Пані... Ви добре граєте комедію.

Сюзанна (весело). А я, ваша вельможносте? (Графиня тримає хустку на вустах, щоб заспокоїтися і не говорить.)

Граф (наближаючись). Що ж це, пані? Ви жартували?

Графиня (трохи спокійніше). А чому б ні, пане?

Граф. Який страшний жарт! І ради чого, прошу вас?..

Графиня. Хіба ваші безумства заслуговують на милосердя?

Граф. Назвати безумством те, що належить до честі!

Графиня (поволі набираючи впевненого тону). Чи я поєдналася з вами для того, щоб довіку бути засудженою на байдужість та на ревнощі, які тільки ви один зуміли в собі поєднати?

Граф. Ах, пані, ви жорстока!

Сюзанна. Пані могла дозволити вам покликати людей. І що було б?

Граф. Твоя правда, мені треба вибачитися... Пробачте, я такий засоромлений!..

Сюзанна. Признайтеся, мій пане, що ви трошки на те заслуговуєте.

Граф. Чому ти не виходила, коли я тебе кликав, недобра?

Сюзанна. Я переодягалася, нашвидкуруч — у мене ж все тримається з допомогою шпильок, тому пані, що забороняла мені вийти, мала на все свої підстави.

Граф. Замість нагадувати мені про мої помилки, поможи мені краще її заспокоїти.

Графиня. Ні, пане, така образа не забувається. Я піду в монастир урсулінок, бачу добре, що саме час це зробити.

Граф. І ви не пожалкуєте, що покинете мене?

Сюзанна. Я певна, що день вашого від'їзду буде для на передоднем плачу.

Графиня. Е, нехай би й так, Сюзон? Я волію краще жалкувати, аніж легкодумно пробачити йому; він мене надто образив.

Граф. Розіно!..

Графиня. Я вже не Розіна, та Розіна, якої ви так домагалися! Я бідна графиня Альмавіва, смутна, занедбана дружина, яку ви уже не любите.

Сюзанна. Пані!

Граф (благаючи). Пожалійте!

Графиня. Ви ж мене зовсім не жалієте.

Граф. Але цей лист... він мені перевернув кров! Графиня. Я не згоджувалася на його написання. Граф. Ви про нього знали? Графиня. Це той легкодумний Фігаро... Граф. І що він?..

Графиня. ...доручив його Базилеві.

Гр а ф. А той сказав мені, що дістав його від селянина. О, невірний шантажист, гострий на два боки! Ти ж і заплатиш за всіх!

Графиня. Ви просите для себе вибачення, а відмовляєте у ньому іншим. От які чоловіки! Ах, якби я коли згодилася пробачити вам, вважаючи за помилку, що до неї довів вас той лист, який збив вас з пантелику, то я вимагала б загальної амністії.

Граф. Ну, то від щирого серця, графине. Але як виправити таку принизливу помилку?

Графиня (встає). Вона була такою для обох.

Граф. Ні, скажіть, що для мене одного. Але я й тепер ще не зрозумів, як жінки так хутко й вірно обирають тон, відповідний до обставин. Ви червоніли, ви плакали, ваше обличчя було змінене... Далебі, воно ще й тепер таке.

Графиня (силкуючись усміхнутися). Я червоніла... від образи за ваші підозріння. Але хіба мужчини такі делікатні, щоб відрізнити обурення ображеної чесної душі від зніяковіння, що настає від заслуженого звинувачення.

Граф (усміхаючись) А що ж той неодягнений паж, у куртці, майже голий?..

Графиня (показує на Сюзанну). Ви його бачите перед собою. Чи вам не до вподоби знайти краще такого, ніж іншого? Взагалі хіба вам не приємно зустрічати саме цього пажа?

Граф (сміючись дужче). І ці благання, ці штучні сльози?..

Графиня. Ви мене змушуєте сміятися, а я мало маю до того охоти.

Граф. Ми думаємо, що чогось варті в політиці, а ми не більше, ніж діти. Це вас, це вас^ пані, повинен був король відрядити послом до

Лондона! Треба гадати, що жіноцтво достеменно вивчило мистецтво удавання, раз має такі успіхи!

Графиня. Це ж ви завжди нас до того змушуєте. Сюзанна. Повірте нам на слові, і побачите, чи ми люди честі.

Графиня. Скінчімо з цим, пане графе. Я, може, зайшла аж надто далеко, але моя поблажливість у такому поважному випадку повинна принаймні поєднатися з вашою.

Граф. Але ви скажете ще раз, що пробачаєте мені.

Графиня. Хіба я це казала, Сюзан?

Сюзанна. Я не чула, пані.

Г р а ф. То нехай же вирветься це слово!

Г р а ф и н я. Чи заслуговуєте ви на те, невдячний?

Граф. Так, через моє каяття.

Сюзанна. Підозрівати наявність мужчини в кабінеті графині!

Граф. Вона мене так суворо за це покарала!

Сюзанна. Не вірити їй, коли вона каже, що це камеристка!

Граф. Розіно, невже ви невблаганні?

Графиня. Ах, Сюзон, яка я слабка жінка! Який приклад я тобі даю! (Простягаючи руку графові.) Ніхто вже тепер не матиме віри у жіночий гнів.

Сюзанна. Добре! Пані, хіба з ними можна не помиритися? (Граф палко цілує руку своєї дружини.)

СЦЕНА XX Сюзанна, Фігаро, графиня, граф.

Фігаро (прибігає, задиханий). Сказали, що пані нездорова. Я швидше прибіг... Я радий бачити, що нема нічого лихого.

Граф (сухо). Ви дуже уважні.

Фігаро. І це мій обов'язок. Та якщо нічого такого немає, ваша вельможносте, усі ваші молоді піддані обох статей чекають унизу зі скрипками й дудками, коли ви дозволите мені повести мою наречену...

Г р а ф. А хто стерегтиме графиню в замку?

Фігаро. Стерегти? Вона ж не хвора.

Граф. Не хвора. Але той чоловік, що має прийти на розмову?

Фігаро. Який чоловік?

Граф. Той, що про нього вказано в листі, дорученому від вас Базилеві.

Фігаро. Хто це казав?

Граф. Навіть коли б я не знав цього від інших, крутію, то твоя фізіономія, що видає тебе, довела б мені, що ти брешеш.

Фігаро. Коли так, то не я брешу, а моє обличчя.

Сюзанна. Годі, мій бідолашний Фігаро, не вживай своєї красномовності надарма. Ми все сказали.

Фігаро. Що сказали? Ви ставитеся до мене, як до якогось Базиля!

Сюзанна. Розповіли, що ти написав отой недавній лист, щоб його вельможність повірили, як повернуться, ніби молодий паж у туалетній, де я перевдягалася.

Граф. Що ти можеш їй відповісти?

Графиня. Вже нема чого ховати, Фігаро: жарт закінчено.

Фігаро (намагаючись угадати). Жарт... закінчено?

Граф. Так, закінчено. Що ти на це скажеш?

Ф і г а р о. Я... Я скажу... що бажав би дуже, щоб можна було сказати те саме про мій шлюб, і якщо ви звелите...

Граф. Тобто ті зізнаєшся, що сам написав листа?

Фігаро. Коли вже пані того хоче, коли Сюзанна того хоче, коли ви самі того хочете, то треба, щоб і я хотів того ж. Але, по правді, ваша вельможносте, на вашому місці я не повірив би ні слову з того всього, що ми вам кажемо.

Граф. Завжди бреше, незважаючи на очевидності! Врешті-решт, це мені набридло!

Графиня (сміючись). Е, бідний хлопець! Чому ви хочете, пане, щоб він хоч раз сказав правду?

Фігаро (тихо до Сюзанни). Я застеріг його про небезпеку — це все, що чесна людина може зробити.

Сюзанна (тихо). Ти бачив малого пажа?

Фігаро (тихо). Ще цілком не отямився.

Сюзанна (тихо). Ах, до лиха!

Графиня. Ходімо, пане графе, вони гаряче прагнуть з'єднатися; їх нетерпеливість природна! Ходімо на церемонію.

Граф (убік). Але Марселіна, Марселіна... (Голосно.) Я хотів би бути... принаймні вбраний.

Графиня. Для наших слуг?.. А я хіба убрана?

СЦЕНА XXI

Фігаро, Сюзанна, графиня, граф, Антоні о.

А н т о н і о (п яненький, тримає горщик з пом 'ятими левкоями). Пане! Вельможний пане!

Граф. Чого тобі, Антоніо?

А н т о н і о. Звеліть уже раз і назавжди заґратувати вікна, що дивляться на мої грядки. Викидають усяку всячину тими вікнами; ось зараз викинули чоловіка.

Граф. З цих вікон?

Антоніо. Подивіться, що поробили з моїми левкоями! Сюзанна (тихо до Фігаро). Пильнуй, Фігаро, пильнуй! Фігаро. Вельможний пане, він п'яний із самого ранку. А н т о н і о. Не вгадали. То ще рештки вчорашнього. От як судять людей... наосліп.

Граф (палко). Той чоловік! Той чоловік! Де він? Антоніо. Де він? Граф. Так.

Антоніо. Іяж кажу. Наполягаю, щоб мені його знайшли. Я ваш слуга, тільки я один доглядаю за вашим садком, туди падає чоловік, і ви розумієте... що це зачіпає мою славу.

Сюзанна (тихо до Фігаро). Одвертай, одвертай. Фігаро. Ти все питимеш? Антоніо. Якби я не пив, то був би скажений. Графиня. Але вживати так, без потреби... Антоніо. Пити без спраги і кохатися увесь час, пані, — тільки це відрізняє нас від інших тварин.

Граф (жорстко). Відповідай мені, а то я тебе прожену. А н т о н і о. А хіба я піду? Граф. Як це?

Антоніо (тикаючи себе в чоло). Якщо у вас нема, досить оцього, щоб зберегти доброго слугу, то я не такий дурний, щоб прогнати такого доброго пана.

Граф (з гнівом, його трусить). Ти казав, викинули в це вікно чоловіка?

Антоніо. Так, вельможний пане; зараз оце, в білій куртці, і він побіг так жваво й прудко, до лиха...

Граф (нетерпляче). А далі?

Антоніо. Я дуже хотів побігти навздогін, але я так добре тріснувся рукою об ґратки, що цей палець не може рушити ні туди, ні сюди (підіймає палець).

Граф. Принаймні, ти впізнав би того чоловіка?

Антоніо. О, авжеж, що впізнав би... якби тільки я його бачив.

Сюзанна (тихо до Фігаро). Він його не бачив.

Ф і г а р о. От скільки бучі за горщик квіток! Скільки тобі треба, плаксію, за твої левкої? Нема чого дошукуватися, вельможний пане, то я вискочив.

Граф. Як, то ви?

А н т о н і о. "Скільки тобі треба, плаксію?" Щось ваш тулуб дуже рознесло з того часу, бо я вас побачив тоді меншим і тоншим!

Фігаро. Певно, коли стрибаєш, то підгинаєшся...

Ан т о н і о. Мені здається, що то був радше... сказати б, той жевжик-паж.

Г р а ф. Ти хочеш сказати, Керубіно?

Фігаро. Аякже, він навмисне повернувся на своєму коні від Севільської брами, куди він уже, мабуть, і прибув.

А н т о н і о О, ні, я не кажу цього, я цього не кажу; я не бачив, щоб вискочив кінь, бо я сказав би і про коня.

Граф. Яка терплячість!

Фігаро. Я був у кімнаті покоївок у білій куртці: бо велика спека!.. Я чекав на свою Сюзаннету, коли це раптом почув голос вельможного пана і великий шум, що зчинився: я не знаю, який страх охопив мене з приводу того листа; і якщо треба признати мою дурість, я вискочив не навмисне на грядки і навіть забив собі трохи праву ногу (потирає ногу).

А н т о н і о. Коли це ви, то справедливо віддати вам цей клаптик паперу, що вискочив з вашої куртки, як ви падали.

Граф (кидається на папір). Дай його мені. (Розгортає папір і складає.)

Фігаро (вбік). Я піймався.

Граф (до Фігаро). Сподіваюся, переляк не вигнав з вашої пам'яті, що містить у собі цей папір, як і того, яким чином він опинився у вашій кишені?

Фігаро (заклопотаний шукає в своїх кишенях і витягає кілька паперів). Авжеж ні... Але в мене їх стільки! Треба відповідати на все.. (Дивиться на один з паперів). Цей? А, це лист від Марселіни, на чотирьох сторінках; він гарний. Чи не було це прохання того бідного браконьєра з тюрми? Ні, ось воно... Я мав опис меблів малого замку в другій кишені...

(Граф розгортає знову папір.)

Графиня (тихо до Сюзанни). Ах, Боже! Сюзон! Це патент про призначення Керубіно!

С ю з а н н а (тихо до Фігаро). Все пропало. Це патент.

Граф (згортає папір). Ну, спритний чоловіче, ви не пригадуєте?

А н т о н і о (наближаючись по Фігаро). Вельможний пан питають, чи ви не пригадуєте.

Фігаро (відпихає його). Пхе, гидкий, говорить мені просто в самий ніс.

Граф. Ви не пригадуєте, що то могло бути?

Ф і г а р о. А, а, а! РОУЄГО! Це ж, певно патент на призначення того бідолашного хлопця: він мені дав його, а я забув йому вернути. Ой, ой, ой, який я дурний! Що він робитиме без патенту? Треба побігти.

Граф. Нащо він вам його дав?

Фігаро (зніяковіло) Він... хотів, щоб там щось зробили.

Граф (дивиться на папір). Тут нічого не бракує.

Графиня (тихо до Сюзанни). Печатки.

С ю з а н н а (тихо до Фігаро). Бракує печатки.

Граф (до Фігаро). Ви не відповідаєте?

Фігаро. То... бо справді бракує там небагато. Він каже, що це зазвичай робиться.

Граф. Звичайно! Звичайно! Що?

Фігаро. Притискається ваша гербова печатка. А може, що не варто було й клопотатися.

Граф (розгортає папір і з гнівом його мне). Маєте! Видно, судилося мені нічого не довідатися. (Вбік). Це Фігаро всім керує, а я не помщуся? (Хоче вийти з прикрості.)

Фігаро (зупиняє його). Ви йдете, не віддавши наказ про мій шлюб?

СЦЕНА XXII

Базиль, Бартоло, Марселін а, Фігаро, граф, графиня, Сюзанна, Антоні о, Гріп-Солейль, слуги графа, його васали.

Марселіна (до графа). Не віддавайте наказу, вельможний пане! Перш, ніж зробити йому ласку, ви повинні розсудити нас по справедливості. Він має зобов'язання переді мною.

Граф (убік). От моя помста.

Фігаро. Зобов'язання? Які? Висловіться.

Марселіна. Так, я висловлюся, негіднику.

(Графиня сідає в крісло; Сюзанна позад неї.)

Граф. Про що йдеться, Марселіно?

Марселіна. Про шлюбні зобов'язання.

Фігаро. Лист, та й годі, про грошову позику.

Марселіна (дографа). З умовою одружитися зі мною. Ви, великий пане, перший суддя цієї провінції..

Граф. Заявіться до суду, там я віддам належне право кожному.

Базиль (показуючи на Марселіну). У такому разі, ваша високість дозволить теж, щоб і я подав свої права на Марселіну?

Граф (убік). Ага, от мій шахрай з листом!

Фігаро. Другий такий же дурень!

Граф (з гнівом до Базиля). Ваші права! Ваші права! Як ви насмілилися звертатися до мене, дурню з дурнів?

Антоніо (сплеснувши руками). Оце так припечатав! Це ж його ім'я!

Граф. Марселіно, весілля буде припинено до розгляду ваших позовів, що відбудеться прилюдно у великій залі аудієнцій. Чесний Базилю, вірний і певний справцю, ідіть в село й скличте членів судового засідання.

Базиль. Для її справи?

Граф. І приведіть мені селянина, що дав вам листа. Базиль. Хіба ж я його знаю? Граф. Ви не хочете?

Базиль. Я не прийшов у замок для того, щоб виконувати доручення. Г р а ф. А для чого?

Базиль. Талановитий органіст, я показую клавесин пані, вчу співати її дівчат, грати на мандоліні — пажів, і мій головний фах — розважати ваше товариство гітарою, коли ви зводите мені це наказати.

Гріп-Солейль (наближається). Я піду, вельможний пане, якщо ви захочете.

Граф. Як ти звешся й коло чого працюєш?

Гріп-Солейль. Я Гріп-Солейль, добрий мій пане, маленький доглядач кіз. Мені доручено феєрверк. Сьогодні ж у вас свято. Ще я знаю, де сидять усі бісові судовики в околиці.

Граф. Твоя щирість мені подобається. Іди собі. Але ви (до Базиля) ідіть із ним і грайте на гітарі та співайте, щоб розважати його в дорозі. Він з мого товариства.

Гріп-Солейль (весело). О! Я, я з?.. (Сюзанна його вгамовує рукою, показуючи на графиню.)

Базиль (здивований). Мені йти з Гріп-Солейлеєм і грати?..

Граф. Це ваш обов'язок. Ідіть, або я вас вижену. (Виходить.)

СЦЕНА XXIII

Ті ж, окрім графа.

Базиль (до себе). Ах, я не буду битися з чавуном, бо я тільки...

Фігаро. Череп'яний глек.

Базиль (убік). Замість допомагати шлюбові, я краще забезпечу свій із Марселіною. (До Фігаро.) Слухай, не вирішуй нічого, поки я не вернусь. (Бере гітару з крісла вглибині сцени.)

Фігаро (йде за ним). Вирішувати? О, йди, не бійся. Коли б ти навіть ніколи не вернувся... Ти не маєш співочого вигляду. Хочеш, я почну?.. Ну, жваво: ля-мі-ля, для моєї нареченої. (Задкує до дверей, танцює, приспівуючи сегидилью. Базиль приграє й усі ідуть за ними.)

Сегидилья

Не хочу я нічого, Краще всього Моя Сюзон. Зон, зон, зон, Зон, зон, зон, Зон, зон, зон, Зон, зон, зон. Коханая дівчина Моя єдина — То мій закон. Зон, зон, зон, Зон, зон, зон, Зон, зон, зон, Зон, зон, зон.

(Шум віддаляється, далі не чути.)

Сюзанна, графиня.

Графиня (в кріслі). Бачите, Сюзанно, яку ваш навіже-ний накликав на мене сцену зі своїм листом.

Сюзанна. Ах, пані, коли я вийшла з кабінету, якби ви бачили ваше лице! Воно потемніло відразу, але це було тільки мить, поволі ви стали червоніти, червоніти, червоніти!

Г р а ф и н я. То він вискочив у вікно? С ю з а н н а. Не вагаючись. Милий хлопець! Легкий... як бджілка.

Графиня. Оцей ще фатальний садівник! Все те мене так збентежило, що я не могла зібрати докупи й пари думок!

Сюзанна. Ах, пані, навпаки! Тут я й побачила, що таке світське виховання: дами з пристойного товариства так легко брешуть і так непомітно.

Графиня. Чи думаєш ти, що граф піймався на ту брехню? А якщо він знайде хлопця в замку?

Сюзанна. Я зараз пораджу сховати його так добре...

Графиня. Треба, щоб він поїхав собі. З того, що оце тепер трапилося, ви можете повірити, що я не маю бажання відсилати його в садок замість вас.

Сюзанна. Певна річ, що я теж піду. Отже, мій шлюб ще раз...

Графиня (встає). Постривай... Замість кого іншого або тебе, якби я вийшла сама? Сюзанна. Ви, пані?

Графиня. Ніхто не наразився б... Граф не міг би тоді виправдатись... А покарати його ревнивість і довести його зраду, це було б... Ану, щасливий кінець першої пригоди заохочує мене спробувати другу. Перекажи йому швидше, що ти вийдеш у сад. Але дивися, щоб ніхто того...

Сюзанна. Ах! Фігаро?

Графиня. Ні, ні, він захотів би робити по-своєму... Дай мені мою оксамитну маску і мою паличку, піду на терасу і все обдумаю. (Сюзанна виходить у туалетну.)

СЦЕНА XXV

Графиня (сама). Мій маленький проект доволі безсоромний! (Повертається.) Ах, стрічка! Моя гарна стрічка!

Я про тебе забула! (Бере її з крісла і звиває). Ти мене більш не покинеш... Ти нагадуватимеш мені сцену, де цей бідолашний хлопець... Ах, пане графе! Що ви зробили? А я! Що я в цю хвилю роблю?

СЦЕНА XXVI Графиня, Сюзанна. Графиня крадькома ховає стрічку на грудях.

Сюзанна. От ваша паличка й маска.

Графиня. Пам'ятай, що я заборонила тобі казати бодай слово Фігаро.

Сюзанна (зрадістю). Пані, ваш проект прекрасний! Я оце про нього думала. Він єднає все, кінчає все, обіймає все; і хоч би що там трапилося, мій шлюб тепер відбудеться напевне. (Вона цілує руку своїй пані. Вони виходять.)

Під час антракту слуги готують залу аудієнцій: приносять дві лавки з спинками для адвокатів і ставлять їх обабіч сцени, таким способом, що прохід вільний іззаду. Ставлять поміст із двома сходами всередині сцени, у глибині, на ньому ставлять крісло графові. Ставлять стіл писареві і його табурет збоку, наперед, і стільці для Бридуазона й інших суддів по боках графової естради.

ДІЯ ТРЕТЯ

Театр являє собою залу в замку, так звану тронну залу, що править за залу аудієнцій. Збоку балдахін над портретом короля.

СЦЕНА І

Граф, Педрильйо (в куртці й чоботях, держить пакет запечатаний).

Граф (швидко). Ти мене добре зрозумів? Педрильйо. Так, вельможний пане. (Виходить.)

СЦЕНА ІІ Граф (сам; кличе). Педрильйо! 6* 163

Граф, Педрильйо (повертається).

Педрильйо. Що, ваша вельможносте?

Граф. Ніхто тебе не бачив?

Педрильйо. Ані одна душечка.

Граф. Візьми арабського скакуна.

Педрильйо. Він біля садових ґрат, вже осідланий.

Граф. Скачи просто до Севільї.

Педрильйо. Туди тільки добрі три милі.

Граф. Як приїдеш, довідайся, чи паж прибув.

Педрильйо. У готелі?

Граф. Так. Особливо довідайся, як давно.

Педрильйо. Розумію.

Граф. Віддай йому наказ і вертайся швиденько.

П е д р и л ь й о. А як його нема?

Граф. Вертайся хутчіше і розкажи мені. Іди.

СЦЕНА IV

Граф (сам; ходить роздумуючи). Я зробив неправильно, усунувши Базиля... Гнів недобрий ні до чого. І той лист, що він приніс і що повідомляв мене про залицяння до графині; покоївка замкнена, як я приходжу; пані вражена страхом, чи робленим, чи правдивим; чоловік, що вискакує у вікно, а другий признається, що то він... чи намагається довести, що то був він... Нитка мені вислизає з рук. Тут є щось незрозуміле... Вільність поміж моїми підданими, це нічого, то обходить, коли це з людьми такого сорту? Але графиня! Коли б якийсь нахаба наважився.. Куди я заходжу? Справді, як у голову ударить, то

найрівніша уява стає божевільна, як сон! Вона забавлялася: ці приглушені сміхи, ця радість, мало пригашена! Вона шанує себе; і моя честь... куди її в біса примостили? З другого боку, як виглядає справа? Чи крутійка Сюзанна зрадила мою таємницю?., бо це ще не її таємниця!.. Що мене прив'язує до тієї примхи? Разів з двадцять хотів я її покинути... Дивний наслідок нерішучості! Якби моєму бажанню вона не опиралася, я хотів би її в тисячу разів менше. Той Фігаро довго не йде! Треба випитати в нього обережно (Фігаро показується в глибині. Зупиняється.) і спробувати в розмові з ним дізнатися манівцями, чи знає він про мою любов до Сюзанни.

Граф, Фігаро.

Фігаро (вбік). Якраз вчасно.

Граф. Якщо вона сказала йому хоч слово..

Фігаро (вбік). Я думаю.

Граф. ...То я звелю йому одружитися зі старою. Фігаро (вбік). З коханою пана Базиля? Граф. ...І побачимо, що ми зробимо з молодою. Фігаро (вбік). А! "З моєю дружиною, якщо ласка". Граф (обертається). Га? Що це таке? Фігаро (наближається). Я до ваших послуг. Г р а ф. А що це за слова? Ф і г а р о. Я нічого не казав.

Граф (повторює). "З моєю дружиною, якщо ласка".

Фігаро. Це... кінець відповіді, що я давав: "Підіть, поговоріть з моєю дружиною, якщо ласка".

Граф (проходжується). З його дружиною!.. Я хотів би знати, яка справа може вас затримувати, добродію, коли я вас кличу?

Фігаро (удаючи, що поправляє одежу). Я забруднився, падаючи на клумбу. Я перевдягався. Граф. На це треба цілу годину? Фігаро. Треба часу.

Граф. Тут челядь довше одягається, ніж пани.

Фігаро. Бо не має слуг, щоб помагали.

Г р а ф. Я не зрозумів добре, що вас примусило тоді наражатися на непотрібну небезпеку, вискакуючи...

Фігаро. Небезпеку! Ще б сказали, що я живцем провалився в безодню!

Граф. Ви думаєте викрутитися, удаючи, що не розумієте, лукавий слуго! Ви дуже добре тямите, що мене турбує не небезпека, а мотив.

Ф і г а р о. На фальшиве повідомлення ви приходите розлютовані, перевертаючи все, як потік в Сьєрра-Морені; ви шукаєте якогось чоловіка, подавай вам його, а то ви розіб'єте двері, виламаєте перебійку! Випадково я там опиняюся. І хто знає, може ви в своєму гніві...

Граф (перебиваючи його). Ви могли тікати сходами.

Ф і г а р о. А ви піймати мене в коридорі.

Граф (гнівно). В коридорі. (Убік.) Я запалююся і сам заважаю собі довідатись, що мені треба.

Фігаро (вбік). Подивімось, до чого йдеться, і.граймо обережно.

Граф (зм'якшившись). Я не про те хотів казати, покиньмо це. Я мав... так, я мав деяке бажання взяти тебе в Лондон, кур'єром для депеш... але добре розваживши...

Фігаро. Ваша вельможність одмінили думку?

Граф. Найперше, ти не вмієш по-англійському.

Ф і г а р о. Я знаю god-dam.

Граф. Не розумію.

Фігаро. Я кажу, що я знаю god-dam.

Граф. Ну, то що?

Фігаро. До лиха! Чудова мова, англійська! Небагато треба знати, щоб піти далеко. З цим god-dam в Англії ніде нічого тобі не бракуватиме. Хочете посмакувати добре сите курча? Увійдіть у таверну і тільки зробіть перед хлопцем цей жест (наче крутить рожен), god-dam, і вам приносять посолену телячу ногу без хліба. Це чудово. Чи любите ви випити чарочку прекрасного бургунського або кларету? Нічого більше, як цей (показує, що відкорковує пляшку) goddam, вам приносять кухоль пива, в добрій бляшанці, з піною по вінця. Яка втіха! Зустрічаєте ви одну з тих гарних осіб, що йдуть, дрібочучи ногами, з опущеними очима, лікті назад, трохи вихиляючи стегнами? Притуліть солоденько до уст усі зложені пальці. Ах! god-dam! Вона вам одважить доброго ляпасу — доказ, що розуміє. Справді, англійці примішують подекуди ще деякі інші слова до розмови. Але ж легко бачити, що god-dam є основа мови. І якщо ваша вельможність не мають інших мотивів, щоб залишити мене в Іспанії...

Граф (убік). Він хоче їхати в Лондон. Вона йому нічого не говорила.

Фігаро (вбік). Він думає, що я нічого не знаю. Оброблю його ще трохи в його смаку.

Граф. Який мотив мала графиня розіграти переді мною такий жарт?

Фігаро. Далебі, вельможний пане, ви це краще знаєте, ніж я.

Граф. Я запобігаю їй у всьому, засипаю її подарунками.

Фігаро. Ви її обдаровуєте, але ви невірні. Чи бувають вдячні за надмірне тому, хто відбирає у нас найпотріб-ніше?

Граф. Колись ти мені казав усе. Фігаро. І тепер я нічого від вас не крию. Граф. Скільки дала тобі графиня за цю прекрасну спілку?

Ф і г а р о. А скільки ви мені дали, щоб визволити її з рук лікаря? Слухайте, ваша вельможносте, не слід принижувати людину, яка добре вам служить, щоб, крий Боже, не зробити з неї лихого слугу.

Граф. Чому це у всьому, що ти робиш, завжди є щось непевне?

Фігаро. Коли шукаєш у людях чогось лихого, то завжди знаходиш.

Граф. Репутація твоя препогана!

Ф і г а р о. А якщо я кращий за неї? Чи багато є панів, що могли б сказати про себе те саме?

Граф. Разів сотню я бачив, що ти йдеш до фортуни, і ніколи не йшов ти навпростець.

Фігаро. Що ви хочете? Перед вами юрба: кожне хоче побігти; товпляться, тиснуть, штовхаються, збивають з ніг, приходить, хто може; решта розчавлені. То ж край, я вже відмовляюся.

Граф. Від фортуни? (Вбік). Це нове.

Фігаро (вбік). Тепер моя черга. (Вголос.) Ваша вельможність ласкаво зробили мене домоправителем замку; це дуже мила посада. Справді, я не буду кур'єром, що його обдаровують цікавими новинами, але зате стану щасливим з моєю дружиною в глибині Андалузії...

Граф. Хто тобі не дає взяти її в Лондон?

Фігаро. Довелось би залишати її так часто, що незабаром мені було б від того шлюбу не надто добре.

Граф. Маючи характер і розум, ти міг би колись вийти в люди в канцелярії.

Фігаро. Розум, щоб вийти в люди? Вельможний пан сміється з мого розуму. Помірність і плазування — ось чим досягається все.

Граф. ...Довелося б тільки простудіювати трохи під моїм керівництвом політику.

Ф і г а р о. Я її знаю.

Г р а ф. Як англійську мову, її основи?

Фігаро. Так, якщо тут є чим пишатися. Ну от: удавати, що не знаєш того, що тобі відоме, що знаєш те все, що тобі невідоме; що тямиш усе, чого не розумієш, що не чуєш того, що чутно; особливо, що здужаєш понад свої сили; часто ховати в великій таємниці те, що не має в собі

таємниці; замикатися в хаті, щоб загострювати пера: і здаватися глибокодумним, коли ти, як то кажуть, пустий і порожній; відігравати так чи так якусь персону; розсилати шпигів і підплачувати зрадників; зривати печатки, перехоплювати листи й намагатися ушляхетнити вбогість засобів поважністю предмету — от і вся політика, або щоб мені вмерти!

Граф. Е, це ти окреслюєш інтригу!

Фігаро. Політику, інтригу, як хочете; але як я вважаю їх майже сестрами, то хай нею займається, хто хоче. "Я ж дівчинку більше люблю!", як каже пісенька про доброго короля.

Граф (убік). Він хоче залишитися. Я розумію... Сюзанна мене зрадила.

Фігаро (вбік). Я його ловлю й плачу його монетою.

Граф. Так ти сподіваєшся виграти процес із Марселі-ною?

Фігаро. Чи ви будете ставити мені на вид, що я відмовляюся від старої дівчини, коли ваша вельможність дозволяє собі забирати в нас усіх молодиць?

Граф (жартуючи). У суді урядова особа забуває про себе і бачить тільки закон...

Фігаро. Поблажливий до великих, суворий до маленьких...

Граф. Ти, може, думаєш, що я жартую?

Фігаро. Е, хто то знає, ваша вельможносте? Tempo e galan'uomo, кажуть італійці, а вони завжди кажуть правду, ось час і навчить мене, хто мені зичить лиха, хто добра.

Граф (убік). Я бачу, що йому все сказали. Він-таки одружиться з дуеньєю.

Фігаро (вбік). Він узяв мене на хитрощі. Про що ж він довідався?

СЦЕНА VI

Граф, слуга, Фігаро.

Слуга (доповідає). Дон Гусман Бридуазон. Граф. Бридуазон?

Фігаро. Авжеж! Це місцевий суддя, судовий заступник, ваш правник.

Граф. Нехай зачекає. (Слуга виходить.)

СЦЕНА VII Граф, Фігаро.

Фігаро (дивиться хвилину на замисленого графа). Це те, що ваша вельможність бажали?

Граф (опам'ятавшись). Я?.. Я казав підготувати цю залу для прилюдного засідання.

Ф і г а р о. А хіба тут чого бракує? Велике крісло для вас, добрі стільці для судовиків, табурет для писаря, дві лавки для адвокатів, поміст для добірної публіки і позаду чернь. Я піду відпущу натиральників. (Виходить).

СЦЕНА VIII

Граф (сам). Цей шахрай мене збив з пантелику! Сперечаючись, він бере перевагу, притискає, оточує... Ах, крутій і крутійка! Ви порозумілися, щоб мене одурити.. Будьте собі приятелями, коханцями, будьте чим хочте, я згоджуюсь, але, до біса, не чоловіком і жінкою..

СЦЕНА IX Сюзанна, граф.

Сюзанна (задихано). Ваша вельможносте... Пробачте, ваша вельможносте!

Граф (незадоволено). Що там таке, панно?

Сюзанна. Ви гнівається?

Граф. Вам, певно, чогось треба?

Сюзанна (боязко). Пані моїй нездужається. Я прибігла попрохати, щоб дали нам флакон з ефіром. Я вам його поверну зараз.

Граф (віддає). Ні, ні, залиште його собі. Він незабаром вам стане в пригоді.

Сюзанна. Хіба жінки мого стану мають розладнані нерви? Це панська хвороба, що її дістають тільки в будуарах.

Граф. Дуже закохана наречена, що втрачає свого молодого...

Сюзанна. Заплативши Марселіні тим посагом, що ви мені обіцяли...

Граф. Що я вам обіцяв?

Сюзанна (опустивши очі). Пане, мені здавалося, що я так чула.

Граф. Так, коли ви самі схотіли б мене вислухати.

Сюзанна (опустивши очі). А хіба ж не повинність моя слухати його вельможність?

Граф. Чому ж, недобра дівчино, було не сказати мені того, раніш?

Сюзанна. Хіба коли-небудь пізно сказати правду? Г р а ф. Ти вийдеш смерком у сад? Сюзанна. Чияжтам не гуляю щовечора? Граф. Ти поводилася зі мною сьогодні вранці дуже суворо.

Сюзанна. Сьогодні вранці? А паж за кріслом?

Граф. Правда твоя, я забув. Але чому та уперта відмова, коли Базиль з мого доручення?..

Сюзанна. Чи то ж треба, щоб ще й Базиль?..

Граф. Вона знову має рацію. Але є такий Фігаро, якому, боюся я, ви чи не сказали все!

Сюзанна. Ого! Так, я йому кажу все, крім того, про що треба промовчати.

Граф (сміючись). А! Чарівниця! І ти мені обіцяєш? Якщо ти не дотримаєш своє слово.. То порозуміймося, серце: не буде зустрічі — не буде посагу, не буде весілля.

Сюзанна (реверанс). Але як не буде весілля, то не буде права сеньйора, вельможний пане.

Г р а ф. Де в неї береться тая мова! Далебі, я здурію! Але твоя пані чекає на флакон...

Сюзанна (сміючись, повертає флакон). Хіба я могла б поговорити з вами без якої зачіпки?

Граф (хоче її обійняти). Чарівне створіння!

Сюзанна (випручавшись). Онде йдуть!

Граф (убік). Вона моя. (Утікає.)

Сюзанна. Піду швидше розказати про це графині.

СЦЕНА X Сюзанна, Фігаро.

Фігаро. Сюзанно! Сюзанно! Куди ти біжиш так прудко після розмови з його вельможністю?

Сюзанна. Тепер позивайся, як хочеш. Ти вже виграв процес (утікає).

Фігаро (йде за нею). Ах, але скажи...

Граф (повертається). "Ти вже виграв процес"! Я вскочив у добру пастку! А, мої милі нахаби! Я вас покараю так добре. Добрий присуд, дуже справедливий... але якщо він заплатить дуеньї... чим? Якщо заплатить... Е-е! Чи не маю я бравого Антоніо, шляхетна гордість якого гребує Фігаро, як невідому людину? Потураючи цій манії... Чому б ні? На широкому полі інтриги треба вміти все обробляти, навіть пишання дурня (кличе). Анто... (бачить, що йдуть Марсе-ліна та інші, виходить).

СЦЕНА XII

Бартоло, Марселіна, Бридуазон.

Марселіна (до Бридуазона). Добродію, вислухайте мою справу.

Бридуазон (з суддівському убранні, трохи заїкається). Ну, поговоримо про неї словесно.

Бартоло. Це обіцянка шлюбу.

Марселіна. З додатком грошової позики.

Бридуазон. Ро-озумію, et cetera.

Марселіна. Ні, добродію, без етцетери.

Бридуазон. Ро-озумію добре: ви одержали гроші?

Марселіна. Ні, добродію, то ж я йому позичила.

Бридуазон. Розумію добре. Ви-и вимагаєте свої гроші?

Марселіна. Ні, добродію, я вимагаю, щоб він одружився зі мною.

Бридуазон. Е, розумію, розумію дуже добре. А він хоче вас узяти?

Марселіна. Ні, добродію, ото ж і весь процес.

Бридуазон. Чи ви думаєте, що я не розумію цього процесу?

Марселіна. Ні, добродію. (До Бартоло.) До чого ми прийшли? (До Бридуазона.) То це ви будете нас судити?

Бридуазон. А хіба ж я ку-упив свій уряд для чого іншого?

Марселіна (зітхнувши). Як погано, що посади у нас продаються.

Бридуазон. Так. Зро-обили б краще, коли б давали їх нам задурно. Проти кого ви су-у-удитесь?

Бартоло, Марселіна, Бридуазон, Фігаро (входить, потираючи руки).

Марселіна (показуєна Фігаро). Добродію, проти цього нечесного чоловіка.

Oirajpo (дуже весело до Марселіни). Я вам/може, заважаю? Його вельможність повернеться зараз, пане раднику.

Бридуазон. Я десь ба-ачив цього хлопця. Ф і г а р о. У вашої дружина, в Севільї, мене викликали до її послуг, пане раднику.

Бридуазон. В я-акий час?

Фігаро. Трохи менше, як за рік перед народженням вашого молодшого сина. Дуже гарна дитина, я пишаюся з того.

Бридуазон. Так, це на-айкращий з усіх. Ка-ажуть, що ти тут баламутиш?

Фігаро. Пан добрий, надто добрий до мене. Це тільки дрібниця.

Бридуазон. Обітниця шлюбу? А, бідний дурнику! Фігаро. Добродію...

Бридуазон. Чи він бачив мого секретаря, цей добрий хлопчина?

Фігаро. Чи не писаря Дубльмена?

Бридуазон. Так, бо він їсть з двох ясел.

Фігаро. їсть! Я поручуся, що він жере. О, так, я бачив його ради при справі, коли приходив до нього за витягом і, зрозуміла річ, ще й за додатком до витягу.

Бридуазон. Тре-еба виконувати форми.

Фігаро. Безперечно, добродію, суть справи належить сторонам, відомо, що позиваються, тоді як форма є власністю суду.

Бридуазон. Цей хлопець не такий дурний, як я вважав спочатку. Ну, друже, оскільки ти так багато знаєш, ми подбаємо про твою справу.

Фігаро. Пане, я покладаюся на вашу справедливість, хоч ви й з нашого судівництва.

Бридуазон. Га?.. Так, я а судівництва. Проте якщо ти винен і не платиш?..

Фігаро. Це, пан бачать добре, так само, ніби я й не був винний.

Бридуазон. А-а вже ж. Га! Що це він каже?

Бартоло, Марселіна, граф, Бридуазон, Фігаро, судовий пристав.

Пристав (іде перед графом, кричить.). Панове! Його вельможносте!

Граф. Ви в суддівськім одязі тут, пане Бридуазоне! Це тільки хатня справа, міська одежа і то була б занадто святковою.

Бридуазон. Це ви надто добрі, пане графе. Але я ніколи не виступаю без нього; бо-о форма, бачите, форма! Той, хто сміється з судді в короткому вбранні, тремтить, як тільки побачить прокурора в мантії. Форма, форма!

Граф (до пристава). Відчиніть залу засідань.

Пристав (відчиняє, кричить). Засідання!

СЦЕНА XV

Ті, що були раніше. Антоніо, слуги замкові, селяни й селянки в святкових костюмах; граф сідає у велике крісло; Бридуазон на стільці збоку; писар на табуреті за своїм столом; судді, адвокати на лавках, Марселіна біля Бартоло; Фігаро на іншій лавці; селяни й слуги стоять іззаду.

Бридуазон (доДубльмена). Дубльмене, перечитайте опис справ.

Дубльмен (читаєпапір). "Благородний, преблагород-ний, безмірно благородний дон Педро Жорж, гідальго, барон де Лос-Альтос, Монтес Ф'єрос і інших монтес проти Алонзо Кальдерона, молодого драматичного автора. Справа про мертвонароджену комедію, яку жоден не визнав за свою і спихає на другого".

Граф. Вони праві обидва. Здіймається з черги. Якщо вони напишуть удвох нову п'єсу, щоб вона відзначилася трохи в великім світі, наказ, щоб гідальго дав їй своє ім'я, а поет свій талант!

Дубльмен (читає другий папір). Андре Петдуччіо, хлібороб, проти провінціального збирача податків. Йдеться про самовільний примус.

Граф. Справа не моєї компетенції. Я краще служитиму моїм васалам, захищаючи їх перед королем. Минайте цю.

Дубльмен (бере третій; Бартоло і Фігаро встають). Барб-Аар-Рааб-Мадлен-Ніколь-Марселіна де Верт-Аллюр, дівчина повнолітня (Марселіна встає й уклоняється) проти Фігаро"... Ім'я хрещене не зазначено. Фігаро. Анонім.

Бридуазон. А-анонім? Що-о це за святий? Ф і г а р о. То мій патрон.

Дубльмен (пише). "Проти аноніма Фігаро". Стан?

Фігаро. Шляхтич.

Граф. Ви шляхтич? (Писар пише.)

Фігаро. Якби небо схотіло, я був би сином князя.

Граф (до писаря). Далі.

Пристав (пищить тоненьким голосом). Тихо, панове!

Дубльмен (читає). "Справа спротивлення шлюбові згаданого Фігаро з боку згаданої де-Верт-Аллюр. Лікар Бартоло виступає за позивальницю, а вищезгаданий Фігаро сам за себе, якщо суд дозволить проти звичаю і судів-ничого права".

Фігаро. Звичай, пане Дубльмен, часто є злом. Трохи вчений клієнт завжди краще знає свою справу, ніж певні адвокати, що пріють на холоді, кричать на всі заставки, і, знаючи все, крім справи, так само мало заклопотані тим, що зруйнують клієнта, як і набриднуть аудиторії й присплять панів, а потім пиндючаться, наче вони скомпонували oratio pro Murena. Я розповім справу в кількох словах. Панове...

Дубльмен. От уже наговорили багато зайвого, бо ви не позивач і маєте тільки захищатися. Підійдіть, лікарю, і прочитайте обіцянку.

Фігаро. Еге ж, обіцянку!

Бартоло (натягнувши окуляри). Вона виразна.

Фігаро. Треба побачити.

Дубльмен. Тихо ж панове,

Пристав (пищить). Тихо!

Бартоло (читає). "Я, що нижче підписався, посвідчую, що одержав від панни і т. д... Марселіни де Верт-Аллюр, в замку Агуас-Фрескас дві тисячі карбованих піастрів готівкою, які я їй поверну за вимогою в тому ж замку, та й оженюся з нею на знак вдячності і т. д! Підписано коротко "Фігаро". Мій висновок: виплатити описану суму і виконати обіцянки, з виплатою коштів на судові витрати. (Промовляє.) Панове... Ніколи ще цікавішої справи не піддавано під розгляд суду: і від Александра Великого, який пообіцяв шлюб прекрасній Фалестриді...

Граф (перебиває). Перш ніж іти далі, адвокате, слід встановити істинність документа?

Бридуазон (до Фігаро). Що ви за... що ви заперечите на прочитане?

Фігаро. Що є, панове, лукавство, помилка чи неуважність у тому способі, яким прочитано документ, бо в тексті не сказано: "яку суму я їй поверну та й оженюся з нею", але: "яку суму я їй поверну або оженюся з нею"; це велика різниця^

Граф. Як стоїть в акті: чи та й, чи або?

Бартоло. Там та й.

Фігаро. Там або.

Бридуазон. Дубльмене, прочитайте самі.

Дубльмене (бере папір). І це буде певніше, бо сторони часто перекручують читаючи. (Читає). "Е-ее-панна е-е-е-де Верт-Аллюр"... ага! "яку суму я їй поверну за вимогою в тому ж замку та й... або... та й.. або"... Тут нечітке слово... посаджено ляпку.

Бридуазон. Ляпку? А, знаю я ці ляпки.

Бартольдо (промовляючи). Я наполягаю, що тут сполучник з'єднувальний та й, який зв'язує відповідні члени речення: "я заплачу панні та й одружуся з нею".

Фігаро (промовляє). Я наполягаю, що це сполучник роздільний або ж, який розділяє ці члени речення: "я заплачу панні, або ж я з нею одружуся". Коли ви буквоїд, то я ще більший. Якщо він заговорить по-латинському, то я по-грецькому, я його зажену на слизьке.

Г р а ф. Як судити в такій ситуації?

Бартоло. Щоб покінчити з тим і не мудрувати зі словом, припустимо, що там "або ж".

Фігаро. Прошу це внести до протоколу.

Б а р т о л о. І ми не заперечуємо. Такий слабкий викрут не врятує винного. Розгляньмо запис у такій формі: "Яку суму я їй поверну в тому ж замку, або ж я маю одружитися з нею". Це так само, ніби хто сказав: "Я мушу лягти в ліжко, або я дуже хворий", чи інакше: "бо я дуже хворий". Так що: "заплачу, або маю одружитися", значить: "через те, що маю повинність одружитися".

Фігаро. Зовсім ні. Фраза звучатиме: "Або хвороба вас уб'є, або лікар". Це безперечно. Другий приклад: "Або ви нічого путящого не напишете, або дурні вас осудять". Зрозуміло. Чи пан Бартоло думає, що я забув синтаксис? Отож,

"я заплачу в тому ж замку, без коми, або маю одружитися".

Бартоло (швидко). Кома.

Фігаро (швидко). її там немає. Немає, панове, або я маю одружитися.

Бартоло (дивлячись у папір, швидко). Кома, панове.

Фігаро (швидко). її не було, панове. Врешті, хіба чоловік, що одружується, має потребу платити?

Бартоло (швидко). Так, ми одружимося з поділеними маєтками.

Фігаро (швидко). А ми з поділеним ліжком, якщо тільки шлюб не є формальною розпискою.

(Судді встають і пошепки радяться.)

Бартоло. Чудні зобов'язання! Дубльмен. Тихо, панове! Пристав (пищить). Тихо!

Бартоло. Такий шахрай називає це сплачуванням боргів!

Фігаро. Чи це ваша справа, адвокате, що ви захищаєте?

Бартоло. Я захищаю цю панну.

Фігаро. Можете далі плести нісенітниці, але перестаньте лаятись. Коли, боячись запалу позивачів, суди терпіли те, що зветься треті особи, вони не мали на увазі, щоб ці помірковані оборонці зробилися безкарно упривілейо-ваними нахабами. Це означає понижувати найповажнішу інституцію.

(Судді все радяться потиху.)

А н т о н і о (до Марселіни). Що вони там так довго бурмочуть?

Марселіна. Купили головного суддю, він підкуповує другого, і я програю свій процес.

Бартоло (тихо, похмуро). Я боюсь того.

Фігаро (весело). Тримайся, Марселіно!

Дубльмен (встає, до Марселіни). Ах, це вже занадто! Я вас викриваю і заради честі суду прошу, щоб перш ніж розглядати іншу справу суд висловився з приводу цієї.

Граф (сідає). Ні, писарю, я не висловлюсь з приводу моєї власної образи: іспанський суддя не матиме чого червоніти за ексцеси, допустимі хіба що в азіатському суді;

доволі інших зловживань. Я маю намір усунути один із таких недоліків, мотивуючи вам свій присуд: кожний суддя, що відмовляється від цього, є великий ворог законів. Чого може вимагати позивачка? Шлюбу, коли не буде виплати. Одне й друге разом — це вже забагато.

Дубльмен. Тихо, панове!

Пристав (пищить). Тихо!

Граф. Що нам відповість звинувачуваний? Що він хоче зберегти волю своєї особи. Це йому дозволено. Фігаро (з радістю). Я виграв.

Граф. Та коли текст говорить: "яку суму я сплачу за першою вимогою, або одружуся і т. д.", то суд присуджує відповідачеві сплатити

позивачеві дві тисячі грубих піастрів готівкою, або ж одружитися з нею сьогодні (встає).

Фігаро (остовпілий). Я програв.

Антоніо (радісно). Препишний присуд!

Фігаро. Чим саме?

Антоніо. Тим, що ти не будеш моїм небожем. Щира дяка, ваша вельможносте!

Пристав (пищить). Розходьтеся, панове!

(Народ виходить.)

Антоніо. Піду ж розкажу все моїй небозі.

СЦЕНА XVI

Граф (ходить туди-сюди), Марселіна, Бартоло, Фігаро, Бридуазон.

Марселіна (сідає). Ах! Я можу дихати вільно! Ф і г а р о. А я задихаюся.

Граф (убік). Принаймні я помстився. Від цього стає легше.

Фігаро (убік). А той Базиль, що повинен був виступити проти шлюбу Марселіни, куди він пропав! (До графа, що відходить). Ваша вельможносте, ви нас покидаєте?

Граф. Все вже розсуджено.

Фігаро (до Бридуазона). А цей пузан радник...

Бридуазон. Я пу-узан!

Фігаро. Авжеж. І я не одружуся з нею, бо я таки шляхтич. (Граф зупиняється.)

Бартоло. Ви одружитесь.

Фігаро. Без згоди моїх благородних батьків?

Бартоло. Назвіть, покажіть їх.

Фігаро. Нехай дадуть мені трохи часу. Я вже близький до того, щоб їх віднайти. П'ятнадцять уже літ я їх шукаю.

Бартоло. Хвалько! Він якийсь найда. Фігаро. Втрачена дитина, лікарю, чи скоріш украдена дитина.

Граф (вертається). Украдена, втрачена! А докази? Він ще кричатиме, що його кривдять.

Фігаро. Ваша вельможносте, коли б мережані пелюшки, гаптована ковдра і золоті речі, знайдені на мені розбійниками, не показали б мого високого роду, то та дбайливість, із якою мені зробили на тілі відзнаки, доволі показує, який я був дорогий син; і цей ієрогліф на моїй руці... (хоче заголити праву руку).

Марселіна (встаючихутко). Шрам на правій руці?

Фігаро. Відкіля ви знаєте, що я повинен його мати?

Марселіна. Боже! Це ж він!

Фігаро. Так, це я.

Бартоло (до Марселіни). Хто ж він?

Марселіна (хутко). Це Еммануель.

Бартоло (до Фігаро). Тебе були украли цигани?

Фігаро (гаряче). Поблизу від якогось замку. Добрий лікарю, якщо ви повернете мене моїй шляхетній родині, скажіть ціну цій послузі; купи золота не зупинять моїх благородних батьків.

Бартоло (показуючи на Марселіну). Ось твоя мати.

Фігаро. Годувальниця?

Бартоло. Твоя рідна мати.

Граф. Його мати?

Фігаро. Поясніть мені.

Марселіна (показує на Бартоло). Ось твій батько. Фігаро (в розпуці). Ой, ой, леле! Марселіна. Хіба тобі природа не підказала цього тисячу разів?

Фігаро. Ніколи. Граф (убік). Його мати!

Бридуазон.Цеясно, тепер він з нею не одружиться. Бартоло. Ані я!

Марселіна. Ні ви! А син ваш? Ви ж присягались мені!

Бартоло. З дурного розуму! Коли б такі спогади до чогось нас зобов'язували, довелось би переженитися на всіх.

Бридуазон. Коли б на це звертали у-увагу, то ніхто б ні з ким не женився.

Бартоло. Відомі гріхи сумної юності.

Марселіна (все більше запалюючись). Так, сумної, і більш сумної, ніж хто думає. Я не буду заперечувати моїх провин і помилок: цей день занадто ясно свідчить про них... Але дуже тяжко каятися і спокутувати свій гріх після тридцятилітнього скоромного життя. Я народилася на світ, щоб бути чесною і розсудливою, і я стала такою, оскільки обставини дозволяли мені керуватися моїм власним розумом. Але в роки ілюзій і молодих мрій, недосвідченості і тяжких злиднів, коли спокусники вас переслідують, а біда пригнічує, як може боротися дівчина з кількома ворогами заразом? І той, хто нас судить суворо, може, сам звів колись з десяток таких нещасних!

Ф і г а р о. А такі вони всі. Найбільш грішні — найменш великодушні; це закон.

Марселіна (гаряче). Які ви, чоловіки, невдячні. Ви знищуєте своїм призирством бідні жертви своєї же розпусти, — це вас треба карати за помилки нашої молодості; вас і поставлених вами суддів, гордих правом нас судити, які своєю злочинною байдужістю відбирають у нас всяку можливість чесного життя! Чи існує який певний шлях для нещасних покинутих дівчат? Вони мали б природне право на всяке жіноче рукоділля, — ні! І на цю роботу приймають тисячі мужчин.

Фігаро. Навіть солдатів учать гаптувати!

Марселіна (схвильовано). Навіть у найвищих колах ви вшановуєте жінку лише глузливою повагою. Приваблюючи нас фальшивим блиском

цієї поваги, ви робите з нас насправді своїх прислужниць. Коли йдеться про наше майно, нас вважають за неповнолітніх, проте за наші помилки нас карають з усією суворістю. Ваше поводження з нами огидне й жорстоке.

Фігаро. Вона каже правду.

Граф (убік). Та й ще й яку правду!

Бридуазон. Що для нас, сину мій, відмова чи образа несправедливого чоловіка? Не оглядайтеся, звідкіля ти прийшов, а дивись, куди ти йдеш; тільке це важливо для кожного. Через кілька місяців твоя наречена не залежатиме ні від кого. Вона обере тебе, я ручуся. А тоді живи собі на щастя між дружиною і матір'ю, які тебе ніжно любитимуть. Будь до них ласкавий, вибачливий, сину мій, будь щасливий, веселий, вільний і добрий для всіх людей — і тоді нічого не треба буде більше для щастя твоєї матері!

Фігаро. Золоті слова, матінко! І я тієї ж думки! Яка дурниця, справді! Тисячі тисяч років крутиться земля, і в цьому океані вічності, де я випадково зачерпнув якихось нікчемних тридцять років, які вже не вернуться, чи варто собі морочити голову, щоб дізнатися, кому я цим зобов'язаний? Тим гірше для того, хто цим журиться. Марнувати отак своє життя у вічних сварках і бійках без відпочинку, як ті нещасні коні на річці, що вічно тягнуть барку і не спочивають навіть тоді, коли спиняються!.. Ми зачекаємо.

Граф (убік). Дурна пригода, що мене збиває з пан-телику.

Бридуазон (до Фігаро). А ва-ваше дворянство, а замок? Ви брехали перед судом.

Фігаро. Той суд мало не змусив мене зробити славетну дурницю! І ще після того, як я двадцять разів мало не забив через ті прокляті сто

екю добродія, що тепер виявляється моїм батьком. Але коли вже небо урятувало мою чесноту від цієї небезпеки, мій батьку, прийміть моє перепрошення... А ви, мамо, обніміть мене... найбільш по-материнськи, як тільки зможете. (Марселіна кидається йому на шию.)

СЦЕНА XVII

Бартоло, Фігаро, Марселіна, Бридуазон, Сюзанна, Антоніо, граф.

Сюзанна (прибігає, з гаманцем у руці). Ваша вельможносте, зачекайте, нехай вони не одружуються, я заплачу пані тим посагом, що дала мені моя пані.

Граф (убік). До біса пані! Здається, що всі змовилися. (Виходить.)

СЦЕНА XVIII

Бартоло, Антоніо, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Антоніо (бачачи, що Фігаро обіймає свою матір, говорить до Сюзанни). Еге ж, заплатиш! Дивись, дивись!

Сюзанна (обертається). Я бачу досить. Ходім, дядю. Фігаро (зупиняє її). Ні, не йди, будь ласка. Що ти бачиш?

Сюзанна. Що я дурна, а ти підлий. Фігаро. Ані те, ані друге.

Сюзанна (гнівно). І що ти одружишся з нею з доброї волі, раз милуєш її.

Фігаро (весело). Я її милую, але не одружуся. (Сюзанна хоче вийти, Фігаро її утримує.)

Сюзанна (б'є його по щоці). Ви дуже нахабні, що смієте мене втримувати!

Фігаро (до товариства). Це й є справжнє кохання? Перш ніж покинеш нас, благаю, подивися добре на цю дорогу жінку.

Сюзанна. Дивлюся.

Фігаро. І яка вона тобі здається?

Сюзанна. Гидюча!

Фігаро. Нехай живуть ревнощі! Вона не торгується.

Марселіна (простягаючируки). Обійми свою матір, моя гарна Сюзаннето. Той недобрий, що мучить тебе, мій син.

Сюзанна (біжить до неї). Ви — його мати! (Кидаються в обійми одна до одної.)

А н т о н і о. То це тільки зараз?.. Фігаро. ...що я довідався.

Марселіна (внестямі). Ні, моє серце, пориваючись до нього, помилялось тільки щодо мотиву. Це до мене рідна кров промовляла.

Ф і г а р о. А до мене, мамо, добрий розум, що був мені за інстинкт, коли я вас не хотів, бо я зовсім не мав до вас ненависті, свідок тому гроші...

Марселіна (віддає йому папір). Вони твої. Візьми свою записку, це твій посаг.

Сюзанна (кидає йому гаманець). Візьми ще й це.

Фігаро. Дуже дякую.

Марселіна (в нестямі). Бувши досить нещасливою дівчиною, я мала стати найогиднішою з жінок; і от я тепер найщасливіша мати! Обійміть мене, мої діти, обоє; я з'єднаю у вас всю мою ніжність. Я щаслива, як тільки можу бути. Ах, діти мої, як я вас любитиму!

Фігаро (розчулений, жваво). Перестань, дорога мамо, перестань! Чи хочеш ти, щоб втопилися у сльозах мої очі — уперше в житті? Принаймні, вони з радощів. Але який я дурний? Я мало не засоромився їх, як почув, що вони течуть проміж моїх пальців, подивися (показу розставлені пальці), і я по-дурному їх стримував! Геть собі, сороме! Я хочу сміятися й плакати разом. Не почувають двічі того, що я почуваю. (Він обіймає матір з одного боку, Сюзанну з другого.)

Марселіна. О, мій друже!

Сюзанна. Дорогий друже!

Бартоло, Антоніо, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Бридуазон (витираючи хусткою очі). Ну, значить, і я ду-урний теж?

Фігаро (нестямно). Тепер я можу викликати на бій смуток. Нападай тепер на мене, коли смієш, між цими двома дорогими жінками.

Антоніо (до Фігаро). Досить уже телячих ніжностей, коли ваша ласка. У справі шлюбу в родині шлюб батьків повинен іти попереду, ви знаєте. А ваші — чи подали вони один одному руку?

Бартоло. Мою руку! Бодай вона всохла, перш ніж я подам її матері такого шахрая!

Антоніо (до Бартоло). То ви так як вітчим, а не рідний батько? (До Фігаро.) У такому разі, любчику, більш ні слова.

Сюзанна. Ах, дядечку...

Антоніо. Чи маю я віддати дочку нашої сестри за того, хто не є нічиєю дитиною?

Бридуазон. Хіба це може бути, дурню? Завжди людина є чиїмсь дитям.

Антоніо. Тарара!.. Він її ніколи не матиме. (Виходить).

СЦЕНА XIX

Бартоло, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Бартоло (до Фігаро). І шукай тепер, хто б тебе прийняв за сина (хоче вийти).

Марселіна (біжить, хапає Бартоло за поперек і притягає його). Стійте, лікарю, не тікайте!

Фігаро (вбік). Ні, певно, всі дурні Андалузії вирвалися, щоб затримати мій нещасний шлюб.

Сюзанна (до Бартоло). Добрий татку, це ж ваш син! Марселіна (до Бартоло). Розумний, талановитий, гарний.

Сюзанна, Бартоло, Марселіне, Фігаро, Бридуазон.

Фігаро (до Бартоло). І не коштував вам ні шеляга. Бартоло. А сто екю, що в мене взяв? Марселіна (милуючи його). Ми так будемо про вас дбати, татку!

Сюзанна (теж милуючи його). Ми так вас кохатимемо, таточку!

Бартоло (розчулений). Тату! Добрий тату, таточку! Отже, я ще дурніший, ніж добродій (показує на Бридуазона). Я даю себе вести, як дитина. (Марселіна і Сюзанна його обіймають.) Е, ще я не дав згоди. (Повертається). А що ж сталося з його вельможністю?

Фігаро. Біжімо до нього, вирвімо від нього останнє слово. Якщо він задумав якусь іншу інтригу, доведеться все починати з початку.

У с і (зараз). Біжімо! Біжімо!

(Виходять і витягають Бартоло.) СЦЕНА XX

Бридуазон (сам). Ще дурніший від добродія. Такі речі можна казати собі самому, але... В ци-их міс-цях люди не дуже чемні (виходить).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Театр являє собою галерею, прибрану канделябрами, засвіченими люстрами, квітами, гірляндами, — одним словом, підготовлену до святкування. Спереду праворуч стіл з приладдям для писання, позаду

крісло.

СЦЕНА І Фігаро, Сюзанна.

Фігаро (тримає її за стан). Ну, кохання моє, чи ти задоволена? Та моя мама з тонким золотим язичком вмовила-таки свого лікаря: дарма, що

не має бажання, він з нею все ж одружиться, і твого буркутуна-дядю загнуздано. Один тільки граф лютує: бо наслідком їх шлюбу мав стати наш. Посміхнися ж трохи до такого доброго наслідку.

С ю з а н н а. Чи ти бачив що-небудь дивніше?

Фігаро. Або швидше — таке веселе. Ми не бажали більшого, як тільки вирвати один посаг у вельможного графа, і от аж цілих два маємо в своїх руках, і такі, що не вийшли від нього. Запекла суперниця тебе переслідувала, я зазнавав муки від фурії! І от це все перетворилося для нас у найдобрішу матір. Учора я був наче сам собі на світі, а тепер маю батька й матір, правда, не таких пишних, якими я їх собі малював, але досить добрих для нас, які не мають пихи багатіїв.

Сюзанна. А проте, ніщо з того, що ти намислив, на що ми сподівались, друже, не сталося.

Фігаро. Випадок зробив ліпше, ніж ми всі, моя маленька. Так ведеться в світі; людина працює, проектує, готуємося до одного, а фортуна підносить зовсім інше. І від неситого завойовника, що хотів би проковтнути землю, до сумирного сліпця, що його водить собака, всі є іграшками її примхи. І ще сліпець із собакою часто має кращого поводаря і менше помилиться в своїх сподіваннях, аніж другий сліпець, що має велику обслугу. Щодо того милого сліпця, який зветься Амуром... (Ніжно бере її знов за стан.)

Сюзанна. Ах, мені цікавий тільки цей один!

Фігаро. Дозволь же, щоб я був за доброго собаку, що приведе його до твоїх прегарних маленьких дверей; і от ми будемо там мешкати до самої смерті.

Сюзанна, (сміючись). Амур і ти?

Ф і г а р о. Я й Амур.

С ю з а н н а. І ви не шукатимете іншого житла?

Фігаро. Якщо ти мене туди візьмеш, нехай тоді тисяча мільйонів зальотників...

Сюзанна. Ти перебільшуєш. Скажи по твоїй щирій правді.

Фігаро. По моїй найправдивішій правді!

Сюзанна. Фе, гидкий! Хіба в тебе їх кілька?

Ф і г а р о. О, авжеж. Відколи спостережено, що з часом давні дурниці робляться мудрістю і що давні маленькі брехні, доволі зле посіяні, вирощували великі, великі правди, є їх на землі тисячі порід. І такі, що їх знають, та не сміють оприлюднити, бо не про всяку правду можна говорити. Є такі, які хвалять, не даючи їм віри, бо не кожна правда придатна для віри. Є палкі присягання, погрози матерів, запевнення п'яниць, обіцянки людей на посадах, останнє слово наших торговців. І краю цьому немає. Тільки ж моє кохання до Сюзон є щирозлотою правдою.

Сюзанна. Я люблю твою веселість, бо вона шалена; вона виявляє, що ти щасливий. Поговорімо про побачення з графом.

Фігаро. Або, ліпше, не будемо ніколи про нього говорити; воно мало не відібрало у мене Сюзанну.

С ю з а н н а. То ти вже не хочеш, щоб воно відбулося?

Фігаро. Якщо ви мене любите, Сюзон, дайте мені слово честі в цьому. Нехай він помучиться, це йому буде наукою.

Сюзанна. Мені важче було його обіцяти, ніж тепер відмовитися. Не будемо більш про це. Фігаро. Твоя щира правда!

Сюзанна. Я не така, як ви, вчені! У мене тільки одна правда.

Фігаро. І ти мене трошки любитимеш? Сюзанна. Дуже. Фігаро. Цього не досить. С ю з а н н а. Як то?

Ф і г а р о. У справі кохання ти бачиш, різних "надто" ще не достатньо.

Сюзанна. Я не розуміюся на цих тонкощах, але я любитиму тільки свого чоловіка.

Фігаро. Дотримуй слова, і ти будеш прекрасним винятком серед звичайних жінок. (Хоче її обійняти.)

СЦЕНА II Фігаро, Сюзанна, графиня.

Графиня. Ах, я ж правду кажу, хоч би де вони були, так і знайте, що вони вкупі. Е, Фігаро, все обкрадаєте своє майбутнє, шлюб і самого себе, надуживаючи так перебування разом з нареченою. Вас там чекають, нетерпляться.

Фігаро. Правда, пані, я забув. Я йду висловити їм моє перепрошення. (Хоче забрати Сюзанну.)

Графиня (затримуючи її). Вона вас наздожене.

Сюзанна, графиня.

Графиня. Чи єв тебе все, що треба, щоб помінятися сукнями?

Сюзанна. Не треба нічого, пані; зустрічі не буде.

Графиня. Ах, ви змінили намір?

Сюзанна. Це Фігаро.

Графиня. Ви мене дурите.

Сюзанна. Боже милосердний!

Графиня. Фігаро не такий, щоб упустити посаг.

Сюзанна. Пані! Е, що ж ви думаєте?

Графиня. Що, нарешті, ви змовилися з графом, а тепер сердитеся, що довірили мені свої наміри. Я вас добре вже знаю. Лишіть мене. (Хоче піти.)

Сюзанна (падає на коліна). Ради Бога, графине! Ви не знаєте, пані, яку кривду робите Сюзанні! Після того як ви завжди були до мене такі добрі і дали мені той посаг!..

Графиня (підіймає її). Ну... я сама не знаю, що кажу! Віддаючи мені своє місце в саду, ти не підеш туди, серце моє; ти стримаєш слово перед своїм чоловіком і цим допоможеш мені повернути мого.

С ю з а н н а. Як ви мене засмутили!

Графиня. Бо я ж справді навіжена. (Цілує її в чоло). Де має бути твоє побачення?

Сюзанна (цілує її в руку). Я тільки завважила слово про сад.

Графиня (показує на стіл). Візьми перо і визначмо місце.

Сюзанна. Писати до нього!

Графиня. Так треба.

Сюзанна. Пані! Принаймні ви...

Графиня. Я беру все на себе. (Сюзанна сідає, графиня диктує.) Нова пісня на голос: "Добре буде в час вечірній під каштанами в саду... Добре буде в час вечірній..."

Сюзанна (пише). "Під каштанами в саду..." А далі?

Г р а ф и н я. Ти боїшся, що він не здогадається?

Сюзанна (перечитує). Все зрозуміло. (Згортає записку). Чим запечатати?

Графиня. Шпилькою, мерщій! Вона буде за відповідь. Надпиши на другім боці: "Верніть мені печатку".

Сюзанна (пише сміючись). Ах! "Печатку"!.. Ця буде веселіша за печатку з наказу.

Графиня (зі смутніш спогадом). Ах!

Сюзанна (шукає на собі). А тепер я не маю шпильки!

Графиня (відколює шпильку). Візьми оцю. (Стрічка пажа падає з її грудей додолу.) Ах, моя стрічка!

Сюзанна (підіймає її). Це того маленького злодія! То ви були такі недобрі?..

Графиня. Чи треба було лишати її на його руці? Це було б гарно! Дайте її сюди!

Сюзанна. Пані її не носитиме вже; вона обмазана кров'ю того хлопця.

Графиня (бере). Чудова для Фаншетти... За перший же букет, що вона мені принесе...

СЦЕНА IV

Молода пастушка, Керубіно (дівчиною), Фаншетта, і багато молодих дівчат, одягнених, як і вона, з букетами; графиня, Сюзанна.

Фаншетта. Пані, оце дівчата з містечка, що хочуть піднести вам квіти.

Графиня (швидко сховавши стрічку). Вони премилі. Мені шкода, дівчатка, що не знаю всіх вас. (Показуючи на Керубіно.) Що це за миленька дівчина, що має такий скромний вигляд?

Одна з п а с т у ш о к. Це моя кузина, пані, вона прийшла сюди тільки на весілля.

Графиня. Вона гарненька. Я не можу втримати в руках двадцять букетів, то зробімо пошану чужосторонній (бере букет Керубіно і цілує його в чоло). Вона почервоніла! (До Сюзанни.) Чи не здається тобі, Сюзон... що вона подібна до когось?

Сюзанна. Справді, так, що можна помилитися.

Керубіно (вбік, руки на серці). Ах, цей поцілунок був призначений не мені!

СЦЕНА V

Молоді дівчата, Керубіно між ними, Фан шетта, Антоні о, граф, графиня, Сюзанна.

А н т о н і о. Але кажу ж вам, вельможний пане, він тут. Вони його одягли у моєї дочки; вся його одежа ще в мене, і от його офіцерський капелюх, що я витяг з вузла (наближається, розглядаючи всіх дівчат, і впізнавши Керубіно, здіймає з нього жіночий чіпець, від чого довгі кучері пажа падають пасмами. Він накладає йому на голову офіцерський капелюх і каже): Е, чи ба! От наш офіцер.

Графиня (відсахнувшись). О Боже!

Сюзанна. Цей крутій!

Антоніо. Я ж казав там нагорі, що то був він... Граф (у гніві). Ну що ж, пані?

Графиня. Ну що ж, пане! Ви бачите, що я здивована ще більше, ніж ви, і, принаймні, так само незадоволена. Граф. Так, але тоді, вранці?..

Графиня. Я була б винна справді, якби я ще приховувала правду. Він прийшов до мене, ми починали готувати той жарт, який ось ці діти завершили. Ви нас побачили тоді, коли ми його перевдягали. Ваш перший рух такий гарячий! Він утік, я змішалася, загальний переляк зробив решту.

Граф (з прикрістю до Керубіно). Чому ви не виїхали? Керубіно (раптом скидаючи капелюх). Ваша вельможносте...

Г р а ф. Я покараю твій непослух.

Фаншетта (шалено). Ах, ваша вельможносте, вислухайте мене! Щоразу, як ви мене цілуєте, пам'ятаєте, що завжди кажете: "Якщо ти схочеш любити мене, Фаншет-точко, я зроблю все, що схочеш".

Граф (червоніючи). Я це казав?

Фаншетта. Так, ваша вельможносте. Замість карати Керубіно, дайте мені його в подружжя, і я вас любитиму шалено.

Граф (убік). Щоб так мене перехитрував хлопчак-паж!

Графиня. Отже, пане, ваша черга! Зізнання цієї дівчини таке ж щире, як і моє, посвідчує нарешті дві правди: що я тільки не самохіть завдаю вам клопоту, тоді як ви робите все, щоб посилити мої підозри й довести, що ви не марні.

А н т о н і о. Ви теж, ваша вельможносте? До лиха! Я вам її проманіжу, як покійну її матір, царство їй небесне!.. Не зі страху щодо наслідків; але пані знають, що малі дівчата, коли стають дорослими...

Граф (розгублено вбік). Є якийсь злий дух, що повертає тут усе проти мене.

СЦЕНА VI

Молоді дівчата, Керубіно, Антоніо, Фігаро, граф, графиня, Сюзанна.

Фігаро. Ваша вельможносте, якщо ви тримаєте наших дівчат, то не можна буде починати ні забави, ні танців.

Гр аф. Ви хочете танцювати? І не думайте. Після вашого ранішнього падіння, коли вивихнули собі праву ногу!

Фігаро (рухаючи ногою). Ще трохи болить, але то нічого. (До дівчат.) Ходімо, красуні, ходімо.

Граф (розвертає його до себе). Ви були надто щасливі, що на тих клумбах дуже м'який ґрунт!

Фігаро. Дуже щасливий, певно, бо інакше..

Антоніо (повертає його). І як він підігнувся, падаючи аж до— самого долу.

Фігаро. Хтось інший, меткіший був би залишився просто в повітрі! Адже так? (До дівчат.) Чи ви йдете, панночки?

Антоніо (повертає його). І в цей саме час малий паж скакав на коні до Севільї?

Фігаро. Скакав, або їхав кроком!..

Граф (повертає його). А ви мали його наказ у кишені!

Фігаро (трохи здивований). Авжеж! Але до чого цей допит! (До дівчат.) Ходімо ж, дівчатка!

Антоніо (виводить Керубіно за руку). Ось одна, яка хоче сказати, що мій майбутній зять не хто інший, як брехун.

Фігаро (здивований). Керубіно!.. (Вбік). Холера той малий жевжик!

Антоніо. Тепер здогадався?

Фігаро (підшукуючи). Здогадався... Здогадався... Е, що він там співає?

Граф (сухо). Він не співає; він каже, що то він вискочив на левкої.

Фігаро (роздумуючи). А, коли він каже... то це може бути; я не сперечаюсь про те, чого не знаю.

Граф. Значить, і ви й він?

Ф і г а р о. А чому ні? Скакоманія заразлива. Згадайте-но на Панургову отару: І коли ви в гніві, то нема людини, що б не схотіла краще ризикнути...

Г р а ф. Як же це? Двоє разом?

Фігаро. Могли б вискочити не два, а двадцять два, і яке ж від цього лихо, ваша вельможносте, коли нема нікого покаліченого? (До дівчат.) То що ж? Хочете йти чи ні?

Граф (обурений). Чи ми граємо комедію? (Чутизвуки фанфар).

Фігаро. От гасло походу. По місцях, красуні, по місцях! Ну, Сюзанно, дай мені руку. (Усі вибігають; Керубіно залишається сам, похиливши голову.)

СЦЕНА VII Керубіно, граф, графиня.

Граф (дивиться вслід Фігаро). Чи хто бачив зухвалішу людину? (До пажа.) А ви, лукавий добродію, що вдаєте засоромленого, перевдягайтесь швидше, і щоб я вас ніде більше не бачив увечері.

Графиня. Він буде дуже сумувати.

Керубіно (нерозважливо). Сумувати! Я несу на своєму чолі таке щастя, що могло б розважити мене протягом сотні років у в'язниці! (Натягає капелюх і вибігає.)

СЦЕНА VIII Граф, графиня. (Графиня мовчки обмахується посилено віялом.)

Граф. Що він має на лобі такого щасливого?

Графиня (заклопотано). Певно... перший офіцерський капелюх; дітям усе служить забавкою. (Хоче вийти.)

Г р а ф. Ви не залишитеся з нами, графине?

Графиня. Ви знаєте, що я почуваю себе недобре.

Граф. Одну хвилину для вашої протеже, а то я подумаю, що ви гніваєтесь.

Графиня. От ідуть два весілля. Сядьмо, щоб їх належно прийняти.

Граф (убік). Весілля! Треба терпіти, раз не можемо перешкодити. (Граф і графиня сідають до одного краю галереї.)

Граф, графиня (сидять); музика грає "Іспанські безумства", темп маршу.

Похід:

Ловецька гвардія, рушниці на плечі. Альгуасил: судовики Бридуазон. Селяни й селянки в святковому вбранні. Дві молоді дівчини несуть головний убір нареченої із білими перами. Дві інші — білий серпанок. Дві інші — рукавиці й букет до корсажу. Антоніо веде за руку Сюзанну, як

той, що віддає її за Фігаро. Інші дівчата несуть такий самий, як і в Сюзанни головний убір,

серпанок, білий букет для Марселіни. Фігаро веде за руку Марселіну, як той, що має віддати її лікареві,

який замикає похід з великим букетом при боці. Молоді дівчата, проходячи перед графом, вручають його слугам усі

прибори, призначені Сюзанні й Марселіні. Селяни й селянки, ставши в два ряди по обидва боки салону, танцюють фанданго з кастаньєтами; потім грається ритурнель дуету, цим часом Антоніо підводить Сюзанну до графа; вона стає перед ним

на коліна.

Тоді як граф накладає їй головний убір, серпанок і подає букет, дві дівчини співають такий дует:

Виспівуй, молода, про пана доброчинність: Не хоче вжити він своїх на тебе прав; Не втіху вибрав він, але нову повинність, І мужеві тебе він чистою віддав.

Сюзанна стоїть на колінах і під час останнього вірша дуету тягне графа за плащ і показує йому приготовану записку, потім підносить ту руку, що від глядачів, до голови, де граф ніби поправляв їй ток, і передає

йому записку.

Граф ховає її непомітно на грудях; закінчують співати дует, наречена

встає і робить перед ним великий реверанс. Фігаро приймав її з рук графа і відходить з нею на другий бік салону,

до Марселіни.

(Тимчасом танцюють другу частину фанданго.)

Граф, поспішаючи прочитати одержану записку, виходить на берег сцени і виймає папір, але, виймаючи його, робить рух людини, що дуже вколола собі палець; він його трясе, притискає, ссе і, дивлячись на запечатану шпилькою записку, каже.

Граф (тимчасом як говорять він і Фігаро, оркестр грає піанісимо). Біс би забрав те жіноцтво! Вони всюди настромлять шпильок! (Кидає шпильку на землю, потім читає записку і цілує її.)

Фігаро (який все це бачив, говорить до матері й Сюзанни). Певно, якась дівчинка всунула йому в руку закоханий лист. Він був запечатаний шпилькою, що нею він дуже вколовся. (Танці починаються знову.)

(Граф, прочитавши листа, повертає його на другий бік і бачить там прохання повернути печатку у відповідь. Він шукає шпильку на підлозі і, знайшовши її врешті, приколює до рукава.)

Фігаро (до Сюзанни і Марселіни). Від коханої істоти все дороге. От він підіймає шпильку. Ах! Смішна людина! (В цей час Сюзанна обмінюється знаками з графинею. Танець закінчується. Починається знову ритурнель дуету. Фігаро веде Марселіну до графа, так як ведено Сюзанну. В ту хвилину, як граф бере ток, починається дует, їх перепиняють крики.)

Пристав (кричить у дверях). Стійте ж, панове! Усім не можна ввійти... Гвардію! Гвардію сюди! (Гвардія хутко йде до тих дверей.)

Граф (устаючи). Що там таке?

Пристав. Вельможний пане, це пан Базиль і з ним ціле село, бо він співає ідучи.

Граф. Нехай увійде сам.

Графиня. Дозвольте мені піти звідси.

Г р а ф. Я не забуду вашу ласкавість.

Графиня. Сюзанно!.. Вона зараз вернеться. (Убік до Сюзанни.) Ходімо, поміняємося одягом. (Виходить із Сюзанною.)

Марселіна. Він завжди приходить, щоб перешкоджати.

Фігаро. Ах, я піду вгамую його!

СЦЕНА X

Всі попередні актори, крім графині й Сюзанни; Базиль з гітарою, Гріп-Солейль .

Базиль (входить, співаючи на голос водевілю, що в кінці п 'єси).

Серце чуле, серце вірне Змінливу любов клене. Не журися так безмірно: Зрада діло не страшне. Бо на те в Амура крила, Щоб літати вільно міг, Щоб літати вільно міг, Щоб літати вільно міг.

Фігаро (наближається до нього). Так, саме для цього він має крила на спині; друже мій, що ви хочете сказати цією піснею?

Базиль (показує на Гріп-Солейля). Що показавши панові слухняність, забавляючи добродія, що належить до його товариства, я теж зможу зажадати від нього справедливості.

Гріп-Солейль. Ба, паночку! Він зовсім мене не потішав тими мізерними пісеньками...

Граф. Чого ж ви просите, Базилю?

Базиль. Того, що мені належить: руки Марселіни; і я прийшов заперечити...

Фігаро (посувається ближче). Чи давно добродій не бачили в обличчя дурня?

Базиль. В цю саме хвилину бачу, добродію.

Фігаро. Коли вже мої очі так добре вам правлять за дзеркало, то придивіться до ефекту мого пророкування: якщо тільки дасте знак, що хочете наблизитись до пані...

Бартоло (сміючись). Е, нащо? Покиньте його, хай говорить.

Бридуазон (стає між Базилем і Фігаро). Чи-и, годиться, щоб два приятелі... Фігаро. Ми приятелі? Базиль. Яке непорозуміння!

Фігаро (швидко). Той, хто складає дурні арії для церковного хору?..

Базиль (швидко). А він вірші на кшталт газети... Фігаро (швидко). Шинковий музика! Базиль (швидко). Газетний поштар! Фігаро (швидко). Педант з ораторіо! Базиль (швидко). Дипломатичний жокей! Граф (сидячи). Обидва нахаби! Базиль. Він мене принижує при кожній нагоді... Фігаро. Добре сказано, якби це було можливо!

Базиль. Кажучи всюди, що я дурень... Фігаро. Ви мене вважаєте за луну? Базиль. Тимчасом як немає співця, що йому б мій талант не дав змоги блищати. Фігаро. Пищати! Базиль. Він знову!

Ф і г а р о. А чому б ні, коли це правда? Хіба ти принц, щоб тебе мазали? Терпи правду, шахраю, коли ти не маєш чим нагородити брехуна; або, якщо ти боїшся від нас правди, чого ти приходиш псувати наше весілля?

Базиль (до Марселіни). Чи обіцяли ви мені, чи ні, що коли за чотири літа ви не будете одружені, ви надасте мені перевагу?

Марселіна. З якою умовою я обіцяла?

Базиль. Що як ви віднайдете втраченого сина, я його прийму за свого, з ласки.

В с і (разом). Він знайшовся.

Базиль. Ото ж добре!

В с і (разом показуючи на Фігаро). Ось він.

Базиль (відхилившись від жаху). Я бачив чорта!

Бр іду зон (до Базиля). І ви зрікаєтеся його милої матері!

Базиль. Що може бути неприємнішого, як уважатися батьком негідника!

Фігаро. Вважатися сином такого! Ти смієшся з мене!

Базиль (вказуючи на Фігаро). Оскільки цей добродій до цього всього причетний, я оголошую, що я вже тут ніщо. (Виходить.)

СЦЕНА XI

Ті самі без Базиля.

Бартоло (сміється). Ха! Ха! Ха! Ха! Фігаро (скаче з радощів). Нарешті я матиму свою дружину!

Граф (убік). Я мою коханку! (Встає.) Бридуазон (до Марселіни). І всі задоволені. Граф. Нехай укладають два контракти, я підпишу. В с і (разом). Віват! (Виходять.)

Граф. Мені треба годинку спокою. (Хоче вийти з іншими.)

СЦЕНА XII

Гріп-Солейль, Фігаро, Марселіна, граф.

Гріп-Солейль (до Фігаро). А я піду допомагати влаштовувати феєрверк під великими каштанами, як наказано.

Граф (повертається бігом). Який дурень віддав такий наказ?

Фігаро. Що ж тут лихого?

Граф (жваво). А графиня недобре себе почуває; звідки ж вона дивитиметься на вогні? Треба запалити на терасі, проти її покоїв.

Ф і г а р о. Ти розумієш, Гріп-Солеймо? На терасі.

Граф. Під великими каштанами! Добра ідея! (Ідучи, вбік). Вони могли б підпалити моє побачення!

СЦЕНА XIII

Фігаро, Марселіна.

Фігаро. Якась надмірна уважність до своєї дружини! (Хоче вийти.)

Марселіна (зупиняє його). Два слова, сину. Я хочу покаятися перед тобою: зле почуття робило мене несправедливою до твоєї чарівної дружини. Я гадала, що вона у згоді з графом, хоч я чула від Базиля, що вона його ніколи не хотіла.

Ф і г а р о. Ви не добре знаєте вашого сина, коли думаєте, що він здатний похитнутися від таких жіночих впливів. Я можу викликати найхитрішу, щоб спробувала мене провести.

Марселіна. Слава Богу, що так впевнений у собі, мій сину! Бо ревнощі....

Фігаро. Не що інше, як дурна дитина пихи, або хвороба божевільного. О, мамо, в цьому питанні я маю філософію... непорушну. І якщо Сюзанна зможе мене колись одурити, я їй вибачаю заздалегідь, їй доведеться довго працювати... (Повертається і бачить Фаншетту, що когось шукає.)

Фігаро, Фаншетта, Марселіна.

Фігаро. Еге!.. Моя маленька кузина нас підслуховує!

Фаншетта. А от і ні! Кажуть, що це непорядно.

Фігаро. Правда, але, раз це корисно, то часто одне йде заради другого.

Фаншетта. Я дивилася, чи тут когось немає.

Фігаро. Вже й хитрує, дурисвітка! Ви добре знаєте, що його тут не може бути.

Фаншетта. А кого ж?

Фігаро. Керубіно.

Ф а н ш е т т а. Та я не його шукаю, бо я добре знаю, де він. Я шукаю свою кузину Сюзанну.

Ф і г а р о. А чого від неї треба моїй маленькій кузині?

Фаншетта. Вам, кузене, я скажу. Я... я тільки хочу віддати їй шпильку.

Фігаро (жваво). Шпильку! Шпильку!.. А від кого, хитрунко? У ваших літах ви вже виконуєте реме... (Схаменувшись, каже лагідно.) Ви виконуєте вже дуже добре все, за що беретеся, Фаншетто. І моя гарна кузина така ласкава...

Фаншетта. Кому ж можна за те гніватися? Я піду.

Фігаро (зупиняє її). Ні, ні, я жартую. Бач, твоя маленька шпилька є та, що його вельможність сказав тобі віддати Сюзанні і що служила до запечатання маленької записки, яку він читав. Ти бачиш, що я в курсі справи.

Фаншетта. То нащо ж ви питали, коли ви добре знаєте?

Фігаро (придумуючи). Бо досить весело знати, яке саме пан дав тобі доручення.

Фаншетта (наївно). Не інакше, як ви кажете: "На, Фаншетто, віддай цю шпильку твоїй гарній кузині і скажи їй тільки, що це печатка від великих каштанів".

Фігаро. Великих?..

Фаншетта. Каштанів. Правда, він ще додав "стережися, щоб ніхто тебе не побачив".

Фігаро. Треба слухатися, кузино. Щастя, що ніхто вас не бачив. Виконуйте гарненько своє доручення і кажіть Сюзанні не більше того, що звелів вам граф.

Фаншетта. А нащо б я казала зайве? Мій кузен має мене за дитину. (Виходить підскакуючи.)

СЦЕНА XV

Фігаро, Марселіна.

Фігаро. Ну те, мамо? Марселіна. Ну, сину?

Фігаро (немов придушений). Оттаке-то!.. Ну, бувають речі!..

Марселіна. Бувають речі? Га, що ж там таке?

Фігаро (руки на грудях). Те, що я оце почув, мамо, давить мене тут свинцем.

Марселіна (сміється). Це серце, повне впевненості, було, значить, тільки надутий пузир? Шпилька все випустила!

Фігаро (лютий). Але ця шпилька, мамо, та, що він підняв!..

Марселіна (пригадуючи його слова). Ревнощі! О, мамо, я маю в цьому філософію... Непорушну! Якщо Сюзанна колись пошиє мене в дурні, я пробачу...

Фігаро (жваво). О, мамо, говориться так, як відчувається: поставте найхолоднішого з суддів промовляти в своїй власній справі, і побачите, як він тлумачитиме закон! Я вже не дивуюся, чому граф був такий незадоволений з того феєрверку. А щодо голубоньки з тонкими шпильками, то вона, мамо, не дійде того, чого хоче, зі своїми каштанами! Якщо мій шлюб настільки довершений, щоб виправдати мій гнів, то зате він не доволі завершений для того, щоб я не міг одружитися з іншою, а її кинути...

Марселіна. Добрий висновок! Руйнуймо все через одну підозру. Хто тобі довів, скажи мені, що вона одурює тебе, а не графа? Чи розглянув ти це знову, щоб осудити її без апеляції? Чи знаєш ти, чи вийде вона під дерева, чи ні, і з яким наміром вийде? Що вона там скаже, що вчинить? Я мала тебе за розумнішого!

Фігаро (цілуючи їй руку з запалом). Вона правду каже, моя мамо, правду каже, завжди правду! Але поступімося дещо й природі, потім ліпше судитимемо. Роздивімось справді, перш ніж винуватити і щось чинити. Я знаю, де побачення. Прощайте мамо. (Виходить.)

Марселіна (сама). Прощай, і я теж знаю. Зупинивши його, подбаймо тепер про Сюзаннині шляхи, чи краще остережімо її, вона таке миле створіння. Ах, коли особистий інтерес не підбурює нас одну проти одної, ми всі охочі підтримувати нашу пригноблену жіночу половину проти тієї

гордої, страшної... (сміючись) і проте трохи нерозумної половини чоловічої. (Виходить).

ДІЯ П'ЯТА

Театр являє собою групу каштанів у парку. Два павільйони, кіоски або садові храми, з правого й з лівого боку; в глибині прикрашена галявинка, спереду лавка з дерну. На сцені темно.

СЦЕНА І

Фаншетта (сама, тримає в одній руці два бісквіти й апельсин, у другій — засвічений ліхтар з паперу). Він сказав, що в павільйоні ліворуч. Це оцей самий... А як він тепер не прийде, то моя маленька роль... А недобрі буфетні слуги не хотіли мені дати навіть один апельсин і пару бісквітів! "Для кого це, панночко?" — "Еге ж, добродію, для когось". — "О, ми знаємо". — "А хоч би й знали, то що? Хіба тому, що вельможний пан не хоче його бачити, то треба, щоб він умирав з голоду?" А проте, це мені коштувало одного поцілунка в лице!.. Хто зна, може він мені його верне. (Вона бачить Фігаро, котрий наближається, щоб придивитись до неї, і скрикує). Ах! (Утікає і входить у павільйон зі свого лівого боку.)

СЦЕНА ІІ

Фігаро з великим плащем на плечах, з широким капелюхом із спущеними крисами; Базил ь, Антоніо, Бартоло, Бридуазон, Гріп-Солейль, гурток слуг і робітників.

Фігаро (спершу сам). Це Фаншетта! (Перебігає очима інших, в міру того як вони надходять, і говорить сердитим голосом). Добрий вечір, панове, добрий вечір. Чи всі ви тут?

Б а з и л ь. Ті, кого ти поскликав.

Фігаро. Котра тепер приблизно година?

Антоніо (поглянувши на небо). Місяць має вже зійти.

Бартоло. Що це за темні приготування ти провадиш? Він має вигляд змовника.

Фігаро (хвилюючись). Адже правда, що ви зібралися в замок на весілля.

Бридуазон. Ко-онче так.

Антоніо. Ми йшли он туди в парк очікувати на знак до початку твоєї урочистості.

Ф і г а р о. Ви далі не підете, панове! Це ж тут, під цими каштанами, ми повинні всі ушанувати чесну наречену, що я її беру, і лояльного пана, що собі її призначив.

Базиль (пригадуючи день). А, правда, я знаю, що це. Відійдімо, якщо ви мені вірите. Йдеться про одне побачення. Я вам про це розповім тут недалечке.

Бридуазон (до Фігаро). Ми-и повернемося.

Ф і г а р о. Як почуєте, що я кличу, неодмінно прибігайте всі, і можете лаяти Фігаро, коли він не покаже вам щось гарне.

Бартоло. Пам'ятай, що розсудлива людина не зв'язується з великими панами. Ф і г а р о. Я пам'ятаю.

Бартоло. Що вони завжди переважать нас своїм становищем.

Ф і г а р о. А ще ж ви забули про їх крутійство. Та пам'ятайте теж, що людина, яку знають, як несміливу, буде в залежності від кожного дурисвіта.

Бартоло. Це так.

Фігаро. І що я маю ім'я Верт-Аллюр, себто "твердої ходи", від покровителя роду моєї матері. Бартоло. У ньому сидить чорт. Бридуазон. Си-идить.

Базиль (убік). Граф і його Сюзанна змовилися без мене? Тоді я не серджуся на вибрик.

Фігаро (до слуг). А ви всі, гультяї, що вам я дав наказ, освітлюйте мені тут все навкруги; або, присягаюся смертю: як ухоплю кого з вас за руку... (він трясе за руку Гріп-Солейля).

Гріп-Солейль (кричить). Ай! ай! ох! ох! Проклята скотина! (Відходить плачучи.)

Базиль (відходячи). Нехай вам небо дасть радощів, пане одружений! (Вони виходять.)

СЦЕНА III

Фігаро (сам, проходжається в темряві і говорить най-похмурішим тоном). Жінка! Жінка! Жінка! Створіння слабке й ошуканське!.. Ні одна створена звірина не може йти наперекір своєму інстинкту; чи в тебе інстинкт тільки до обдурювання?.. Після того, як вона уперто мені відмовляла, як я наполягав перед її панею; в хвилину, коли вона дає мені слово, посеред самої церемонії... Він сміявся, читаючи листа, ошуканець! А я, мов той дурень!.. Ні, пане графе, ви її не дістанете., не дістанете. Що ви великий пан, то гадаєте собі, що й великий геній!.. Шляхетність, багатство, ранг, становище; усе це робить таким гордим!

Що ви вчинили для того, щоб мати те все добро? Ви завдали собі труду народитися і нічого більше; в іншім — людина доволі звичайна! Коли ж я, біс його батькові, загубившись у темному натовпі, мусив розгорнути більше винахідливості і розважливості на те тільки, щоб існувати, ніж укладено за сто літ для управління цілою Іспанією. І ви хочете боротися... Хтось іде... Це вона... Ні, нема нікого. Нічка до диявола темна, і от я виконую тут дурний обов'язок чоловіка, хоч і став ним тільки наполовину! (Сідає на лавку.) Чи є що-небудь чудніше, ніж моя доля? Син не знати чий, вкрадений бандитами; вихований у їхніх звичаях, я враз відчув до них несмак і хочу пройти шляхом чесної людини, і всюди мене відпихають! Вивчаю хімію, фармацію, хірургію, і, незважаючи на покровительство великого пана, ледве отримав у руки ланцет ветеринара! Утомившись засмучувати хвору скотину, і, замість того щоб узятись за ремесло протилежне, я кидаюся сторч головою у театр: було б мені пов'язати собі камінь на шию! Я компоную комедію зі звичаїв гарему. Іспанський автор, гадаю, може ганити Магомета без вагання. Раптом посланець... не знаю звідки, жаліється, що я ображаю в своїх віршах Високу Порту, Персію, частину Індійського півострова, цілий Єгипет, королівства Барку, Тріполі, Туніс, Алжир і Марокко; і от мою комедію гублять для приємності магометанських князів, що з них ні один, гадаю, не вміє читати і що дають нам штурханці, обзиваючи нас "християнськими собаками". Не можуть принизити розум, то мстяться тим, що його потурають. Мої щоки позападали; мій термін вийшов. Я заздалегідь бачив судового пристава з пером за вухом і, здригаючись, я наважився: слухалося питання про природу багатства, і оскільки нема конечної потреби мати речі, щоб про них розумувати, то, не мавши ані шеляга, я написав про значення грошей і про їх чистий прибуток. Незабаром я побачив, сидячи у бричці, як опустився переді мною місток кам'яної в'язниці, де, увіходячи в неї, я залишив надію і свободу. (Встає.) Хотів би я тоді потримати в руках одного з тих володарів на чотири дні, таких легковажних до того зла, що вони велять робити; тоді, як грізна немилість прожене з нього хміль гордощів, я б йому сказав... що видрукувані дурниці набирають силу тільки там, де обмежують свій обіг; що без свободи осуду не може існувати принадна похвала; і що тільки маленькі люди бояться маленьких брошур. (Сідає знову.) Коли ж їм

набридло годувати незначного нахлібника, мене одного дня викидають на вулицю; і як треба мати обід, хоч і не сидиш уже у в'язниці, я знову нагострюю своє перо і питаю в кожного, які є на черзі справи. Мені кажуть, що за час мого економічного усамітнення в Мадриді встановилася система вільного продажу виробів, навіть сягає виробів друкованих, і щоб я тільки не говорив у своїх писаннях про владу, про релігію, про політику, про мораль, ні про значних осіб, ані про поважні товариства, ні за оперу, ні за інші спектаклі, ні за будь-кого, до чогось причетний, — про все інше я можу писати зовсім вільно під наглядом двох або трьох цензорів. Щоб скористатися з цієї милої свободи, я оголошую періодичний орган, і, бажаючи бути оригінальним, я його називаю "Некорисний журнал". Тю! На мене зараз неначе тисяча газетних чортів понакидалися. Мені заборонено, і я от знову без роботи! Я мав кинутися в безнадію; мені підшукали посаду, але, на лихо, я був не здатний до неї: був потрібний рахівник, а прийнято танцюриста. Мені залишалося тільки красти, я зробився банкометом при грі в фараона. Тоді, добрі люди, я починаю вечеряти в будинках осіб, так званих порядних; чемно відчиняють переді мною свої двері, забираючи собі три чверті прибутку. Я міг би видертися нагору, я навіть почав розуміти, що на те, щоб добре заробляти, треба володіти більшою спритністю, ніж обізнаністю. Але оскільки кожний грабував навколо мене, вимагаючи, щоб я був чесний, то довелося іще раз упасти. Тим разом я наважився залишити тутешній світ, і двадцять футів води мали відділити мене від нього, коли якийсь доброчинний дух покликав мене до моєї давньої діяльності. Я беру знову мій футляр і мій англійський ремінь, і залишаючи міський дим тим дурням, що ним годуються, а сором кидаючи посеред шляху, бо він надто важкий для пішого, я переходжу цирульником від міста до міста і нарешті живу без клопоту. Один великий пан приїздить у Севілью; він мене впізнає, я влагоджую йому шлюб. І щоб заплатити мені за те, що моїми клопотами має дружину, він хоче перехопити мою! Інтрига, буря з цього приводу; я готовий кинутись у безодню, і в хвилину, коли мав одружитися зі своєю матір'ю, з'являються мої батьки одне за одним. (Устає розпалюючись). Сперечаються; це ви, це він, це я, це ти; ні, це не ми; е! але хто ж? (Знов раптом сідає.) О, дивний ряд подій! Як це зі мною сталося? Чому ці речі,

а не інші? Хто призначив їх на мою голову? Змушений проходити шляхом, яким я пішов, не знавши того, так саме як і вийду, не хотівши, я накидав на нього стільки квіток, скільки дозволила мені моя веселість. Я ще кажу моя веселість, а тим часом не знаю, чи вона моя, як і все інше, і навіть що таке це "я", яким я заклопотаний: збір невизначених часток; потім злиденна дурна істота; маленьке жваве звірятко; хлопець гарячий до втіхи, що жадає веселого життя, справляє всяке діло, аби жити; тут пан, а там слуга, по тому, як подобається фортуні; честолюбний заради гонору, працьовитий з крайньої потреби, але й лінивий... до самозабуття! Добрий промовець, коли грозить небезпека, поет для відпочинку, музика при нагоді, закоханий, як нападе божевілля. Я все передивився, всього переробив, все пережив. Потім омана зникла, і — розчарований, і геть то розчарований!.. Сюзон! Сюзон! Сюзон! Якої ти мені завдаєш муки!.. Я чую ходу... хтось іде. Ось хвилина перелому. (Відходить до першої куліси зі свого правого боку.)

СЦЕНА IV

Фігаро, графиня в одежі Сюзанни, Сюзанна в одежі графині, Марселіна.

Сюзанна (тихо до графині). Так, Марселіна мені сказала, що Фігаро прийде.

Марселіна. Він там є; тихше говори.

Сюзанна. Отже, один нас слухає, а другий має прийти мене шукати. Починаймо.

Марселіна. Щоб не прослухати й слова, сховаюся у павільйоні. (Входить до павільйону, куди пішла Фаншетта.)

СЦЕНА V

Фігаро, графиня, Сюзанна.

Сюзанна (голосно). Пані тремтить! Може, вам холодно?

Графиня (голосно). Вечір вогкий, я відійду.

Сюзанна (голосно). Якщо пані мене не потребує, я піду на хвилину подихати свіжим повітрям під цими деревами.

Графиня (голосно). Ти простудишся — вечірня роса. Сюзанна (голосно). Я звикла.

Фігаро (вбік). Еге ж, роса! (Сюзанна відходить до куліси з боку, протилежного до Фігаро).

СЦЕНА VI

Фігаро, Керубіно, граф, графиня, Сюзанна. (Фігаро і Сюзанна кожне окремо по обидва боки передньої

сцени.)

Керубіно (в офіцерському одязі, йде, приспівуючи весело уривок із романсу).

Ля, ля, ля, і т. д.

Я мав хрещену маму,

Що дуже полюбив.

Графиня (вбік). Малий паж.

Керубіно (зупиняється). Тут хтось ходить. Ховаймося мерщій у мій притулок, де Фаншетта... Це якась дружина!

Графиня (слухає). Ах, Боже мій!

Керубіно (нахиляється, придивляючись здалека). Чи я помиляюся? По цьому пір'ю на голові, що видно в присмерку здалека, мені здається, що то Сюзон.

Графиня (вбік). Що, як граф прийде!.. (Граф показується в глибині.)

Керубіно (підходить і бере за руку графиню, що борониться). Так, це чарівна дівчина, що зветься Сюзанна. Е, чи міг би я помилитись? Це її м'якенька рука, це вона так тремтить; а це моє серце забилось! (Він хоче притулити до свого серця графинину руку, вона її вириває.)
Графиня (тихо). Ідіть собі.

Керубіно. Якщо ти пожаліла мене і навмисне прийшла в це місце парку, де я від якогось часу сховався... Графиня. Фігаро прийде.

Г р а ф (наближається, до себе). Чи це я бачу не Сюзанну?

Керубіно (до графині). Я зовсім не боюся Фігаро, бо ти не його дожидаєш.

Графиня. А кого ж?

Граф (убік). Вона там із кимось.

Керубіно. Крутійко, ти чекаєш на графа, що просив у тебе цього побачення вранці, коли я був за кріслом.

Граф (убік, люто). Це знову той проклятий паж!

Фігаро (вбік). Кажуть, що не треба підслуховувати!

Сюзанна (вбік). Малий балакун!

Графиня (до пажа). Зробіть мені ласку, йдіть собі.

Керубіно. Але принаймні не піду, не дістався плати за свою слухняність.

Графиня (злякана). Ви хочете?..

Керубіно (палко). Спершу двадцять поцілунків за тебе, а потім сто — за твою прекрасну пані.

Графиня. Ви посмієте?..

К е р у б і н о. О, вже ж, що посмію; ти заступаєш її місце біля графа, а я — графове місце біля тебе. Найбільш одурений буде Фігаро.

Фігаро (вбік). Харцизяка!

Сюзанна (вбік). Сміливий, як паж. (Керубіно хоче обійняти графиню; граф стає між ними і дістає поцілунок.) Графиня (відходячи). О Боже!

Фігаро (вбік, почувши поцілунок). Я мав одружитися з миленькою особою! (Слухає.)

Керубіно (мацаючи графове убрання, вбік). Це Граф! (Утікає в павільйон, куди увійшли Фаншетта й Марселіна.)

СЦЕНА VII

Фігаро, граф, графиня, Сюзанна.

Фігаро (наближається). Я зараз... Граф (гадаючи, що говорить до пажа). Раз ви поки що не повторюєте поцілунку.. (Він думає, що дає йому ляпаса.)

Фігаро (що саме опинився перед ним, дістає удар). Ай!

Граф. ...то от, хоч за перший заплачено.

Фігаро (вбік, відходить потираючи щоку). Не все буває користь від підслуховування.

Сюзанна (з другого боку, голосно сміється). Ха! ха! ха! ха!

Граф (до графині, що він її вважає за Сюзанну). Чи можна що-небудь зрозуміти в цьому пажеві? Він дістає здоровенного ляпаса і втікає регочучись.

Фігаро (вбік). Чи йому плакати від цього!..

Граф. Що це, справді, кроку не можна ступити.. (До графині.) Але, облишмо цю комедію, вона отруює приємність, яку я маю, побачивши тебе на цій галявинці.

Гр а ф и н я (наслідуючи Сюзаннин голос). А ви сподівалися?

Граф. Отримавши твою хитромудру записку! (Бере її за руку.) Ти тремтиш?

Графиня. Я злякалася.

Граф. Я взяв її не для того, щоб залишити тебе без поцілунку (Цілує її в чоло.) Графиня. Це вільності! Фігаро (вбік). Хитра з біса! Сюзанна (вбік). Чудова!

Граф (бере за руку свою дружину). Але яка тонка й м'якенька ручка; і графиня не має такої прекрасної руки!

Графиня (вбік). О, упередження!

Граф. Чи має вона таку міцну й кругленьку руку, ці гарні пальчики, делікатні й жартівливі?

Графиня (голосом Сюзанни). То значить, любов?..

Граф. Любов... Це тільки роман серця. Втіха є його змістом; вона мене приводить до твоїх колін.

Графиня. Ви вже її не любите?

Граф. Я її люблю дуже, але три літа спільного життя роблять подружжя аж надто споважнілим!

Графиня. Чого ж бракує вашій дружині?

Граф (милуючи її). Того, що находжу в тобі, красо моя...

Графиня. Але скажіть...

Граф. Не знаю: може менше одноманітності, більше перцю у поведінці, чогось такого, що чарує, часом — непоступливості, хіба я знаю? Наші дружини думають, що все вже зробили, раз кохають нас. Сказавши це, вони нас кохають, кохають, якщо кохають, і такі поблажливі, такі послужливі, і завжди і без перестану, що одного прекрасного вечора з великим здивуванням знаходиш ситість, там, де шукав щастя.

Графиня (вбік). Ах, яка наука.

Граф. Справді, Сюзон, я дуже часто думав, що коли ми ганяємося деінде за тією втіхою, що тікає від нас вдома, то це через те, що вони не вчаться доволі підтримувати нашого потягу щоразу кохатися по-новому, відживляти, скажу так, чари володіння ними, різнобарвністю.

Графиня (вколота). То вони повинні все?..

Граф (сміючись). А чоловік — нічого? Чи нам змінювати закон природи? Нашим завданням було їх собі здобути, а їх...

Графиня. їх?

Граф. Утримувати нас поряд. Про це якраз дуже часто забувають.

Графиня. Я вже не забуду. Граф. І я. Фігаро (вбік). І я. Сюзанна (вбік). І я!

Граф (беручи за руку свою дружину). Тут іде луна; говорімо тихше. Ти не маєш жодної потреби про те думати, бо тебе любов створила такою жвавою й такою гарною! Трошечки тобі вередування — і ти будеш найпринадніша коханка. (Цілує її в чоло.) Сюзанно, кастилець над усе має своє слово. От усе золото, обіцяне за викуп того права, що я вже не маю, на ті солодкі хвилини, що ти мені даруєш. Але що ласка, яку ти вкладаєш, вища над усяку ціну, я додамчце цей діамант, а ти його носитимеш заради любові до мене.

Графиня (реверанс). Сюзанна все приймає. Фігаро (вбік). Немає більшого ошуканства. Сюзанна (вбік). От нам приходить подарунок з подарунків.

Граф (убік). Вона користолюбна, тим краще! Графиня (глянувши в глиб сцени). Я бачу смолоскипи. Граф. Це приготування до твого весілля. Увійдімо на хвилину в один з цих павільйонів, нехай вони перейдуть. Графиня. Без світла?

Граф (легко її тягне). А на що воно? Хіба ми маємо читати?

Фігаро (вбік). Вона йде, далебі! Я підозрював це (наближається). .

Граф (грубим голосом, повертаючись). Хто там ходить?

Фігаро (з серцем). Ходить? Навмисне прийшов.

Граф (тихо до графині). Це Фігаро!.. (Утікає.)

Графиня. Я за вами. (Входить у павільйон з правого боку, тоді як граф зникає в парку, в глибині.)

СЦЕНА VIII Фігаро, Сюзанна (в темряві).

Фігаро (намагається побачити, куди йдуть граф із графинею, яку він приймає за Сюзанну). Я більш нічого не чую. Вони ввійшли. Отже, я вгадав. (Схвильовано.) Ви, невмілі чоловіки, що тримаєте платних шпигів і місяцями цілими блукаєте навколо підозр, не можучи поставити їх на ґрунт, чому ви не робите отак, як я? Від першого дня я стежу за своєю дружиною і підслуховую; в один мах руки я в курсі справи! Прекрасно, немає більш непевності. Тепер знаю, що думати. (Ходить швидко.) На щастя, це мене не клопоче і її зрада аж нічогісінько вже мені не робить. Отже, я їх нарешті викрив!

Сюзанна (наблизившись тихо в темряві. Убік). Ти заплатиш за свої гарні підозри. (Тоном голосу графині.) Хто там ходить?

Фігаро (нестямно). Хто ходить? Той, хто хотів би від щирого серця, щоб чума його задавила, як народився... Сюзанна (голосом графині). Е, та це ж Фігаро! Фігаро (дивиться й каже жваво). Пані графине! Сюзанна. Говоріть тихше.

Фігаро (хутко). Ах, пані, до речі вас Бог привів. Де, ви думаєте, його вельможність?

Сюзанна. Що мені до невдячного? Скажи..

Фігаро (хутчій). А Сюзанна, моя наречена, де, гадаєте, може вона бути?

Сюзанна. Але говоріть тихо!

Фігаро. Ця Сюзон, що її вважали такою чесною, що виявляла себе такою стриманою! Вони он там зачинилися. Я покличу людей.

Сюзанна (закриваючи йому рот рукою, забуває підробляти голос). Не кличте!

Фігаро (вбік). А, це Сюзон! God-dam!

Сюзанна (голосом графині). Ви здаєтесь неспокійним.

Фігаро (вбік). Злодійка, хоче мене піймати!

Сюзанна. Треба нам помститись, Фігаро.

Ф і г а р о. Чи ви відчуваєте гарячу охоту?

Сюзанна. Я не була б дружиною! Але мужчини мають до того сотні засобів.

Фігаро (таємно). Пані, тут нема нікого зайвого. Спосіб дружини... вартий усіх наших!

Сюзанна (вбік). Як би я йому надавала ляпасів!

Фігаро (вбік). Це було б весело, до весілля.

Сюзанна. Але що з такої помсти, яка не містить трошки кохання?

Фігаро. Всюди, де ви його не побачите, вірте, що воно є під маскою поваги.

Сюзанна (вражена). Не знаю, чи ви щиро так думаєте, але ви кажете це нещиро.

Фігаро (з комічним запалом, на колінах). Ах, пані, Я вас обожнюю. Подивіться на час, місце, умови, і нехай злість додасть вам до приємності, якої бракує моєму проханню.

Сюзанна (вбік). Рука в мене горить. Фігаро (вбік). Серце моє б'ється. Сюзанна. Але, добродію, чи подумали ви?.. Фігаро. Так, пані, так, я подумав. Сюзанна. ...Що для гніву і кохання... Фігаро. ...Все, що відкладається, втрачено. Вашу руку, пані!

Сюзанна (своїм звичайним голосом, даючи йому ляпаса.) Ось вона.

Фігаро. Ах, чорт! Який ляпас!

Сюзанна (даючи другий). Який ляпас? А цей?

Ф і г а р о. Та що це? До чорта! Чи це тут день ляпасів?

Сюзанна (б'є його при кожній фразі). А, що це? Сюзанна. І от за твої підозри, от за твою помсту і твою зраду, за твої заходи, твої образи й проекти. "Чи це кохання?" Скажи, як сьогодні зранку.

Фігаро (сміється, підіймаючись). Santa Barbara! Так, це кохання! О, щастя! О, насолода! О, сто разів щасливий Фігаро! Бий, моя кохана, не

втомлюючись. Але коли ти мені спишеш усе тіло синцями, поглянь прихильно, Сюзон, на найщасливішого чоловіка, якого тільки била коли дружина.

Сюзанна. "Найщасливішого!" Ледащо! А не зводив ти графиню такими теревенями, що, я забуваючи про себе саму, справді задля неї готова була піддатися.

Фігаро. Чи міг я помилитися, чувши твій чудовий голос?

Сюзанна (сміючись). Ти мене впізнав? Ах, як я пом-щуся!

Фігаро. Добре побити і ще й сердитися на нього ж — це надто по-жіночому! Але скажи, з якої щасливої обставини я бачу тебе тут, коли я думав, що ти з ним; і як цей одяг, що мене одурив, показує нарешті, що ти невинна...

Сюзанна. Це ти невинний, що прийшов у ту пастку, яка вготована іншому! Хіба це наша біда, що, хотівши застукати лисицю, ми впіймали їх аж дві?

Фігаро. Хто ж піймав другу?

Сюзанна. Його дружина.

Фігаро. Його дружина?

Сюзанна. Його дружина.

Фігаро (несамовито). Ах, Фігаро! Іди, повісься! Ти не вгадав цього! Його дружина? О, дванадцять і п'ятнадцять тисяч разів спритне жіноцтво! То, значить, поцілунки в цьому лужку?..

Сюзанна. Були дані пані.

Ф і г а р о. А пажів поцілунок?

Сюзанна (сміючись). Панові.

Ф і г а р о. А тоді за кріслом?

Сюзанна. Нікому.

Фігаро. Чи ви певні?

Сюзанна (сміється). Буде дощ ляпасів, Фігаро. Фігаро (цілує їй руку). Твої — то цяцьки, а графів був важкий.

Сюзанна. Ну, гордуне, впокорюйся!

Фігаро (робить те все, що каже). Справедливо. На коліна, низенько схилися, простелися долічерева.

Сюзанна (сміючись). А, той бідний граф! Якої праці він собі завдав...

Фігаро (підіймається з колін). Щоб спокусити власну дружину!

Граф входить з глибини сцени і йде просто до павільйону праворуч себе; Фігаро, Сюзанна.

Граф (сам собі). Даремно її шукаю в парку; може, вона увійшла сюди.

Сюзанна (тихо, до Фігаро). Це він.

Граф (відчиняючи павільйон). Сюзон, чи ти тут?

Фігаро (тихо). Він її шукає, а я думав...

Сюзанна (тихо). Він її не впізнав.

Фігаро. Докінчімо його, хочеш? (Цілує їй руку.)

Граф (обертаючись).Чоловік біля ніг графині!.. Ах, Я не маю зброї! (Наближається.)

Фігаро (підіймається цілком; підробляючи голос). Пробачте, пані, я не подумав, що це звичайне місце наших побачень було призначене для весілля.

Граф (убік). Це той, що був у кабінеті сьогодні вранці. (Б'є себе по лобі.)

Фігаро (каже далі). Але не треба казати, що така дурна перешкода не затримає нашу любовну втіху.

Граф (убік). Кров, смерть, пекло!

Фігаро (ведучи її до павільйону. Тихо). Він лається. (Голосно.) Поспішаймо, пані, і виправимо прикрість, яку вчинили нам тоді, як я вискочив у вікно.

Граф (убік). Ага! Все тепер викривається.

Сюзанна (біля павільйону праворуч себе). Перед тим як увійти, погляньте, чи ніхто не йде за нами. (Він її цілує в чоло.)

Граф (кричить). Помсти! (Сюзанна втікає в павільйон, куди увійшли Фаншетта, Марселіна і Керубіно.)

СЦЕНА X

Граф, Фігаро.

Граф хапає за руку Фігаро. Фігаро вдає, що страшно злякався.

Фігаро. Це мій пан!

Граф (упізнає його). А, злочинцю, це ти! Гей, хто-не-будь сюди! сюди!

Педрильйо, граф, Фігаро.

Педрильйо (у дорожніх чоботях). Нарешті я знайшов вашу вельможність.

Граф. Гаразд, це Педрильйо. Ти сам-один?

Педрильйо. Прискакав оце з Севільї, що є духу.

Граф. Підійди до мене і гукай якнайдужче.

Педрильйо (кричить щодуху). Пажа немає там ні трішки, як на моїй долоні! Ось пакет!

Граф (відштовхуючи його). Ну ти, бидло!

Педрильйо. Вельможний пан сказали мені кричати,

Граф (Усе ще не відпускаючи Фігаро). Щоб покликати. Гей! Хто-небудь! Якщо мене чуєте! Біжіть сюди всі!

Педрильйо. Фігаро і я, нас тут двоє. Що ж може з вами статися?

СЦЕНА XII

Ті ж, Бридуазон, Бартоло, Базиль, Антоніо, Гріп-Солейль; усе весілля прибігає зі смолоскипами.

Бартоло (до Фігаро). Ти бачиш, що на твій перший поклик...

Граф (показуючи на павільйон ліворуч себе). Педрильйо, займи ці двері. (Педрильйо іде.)

Базиль (тихо до Фігаро). Ти його піймав із Сюзанною?

Граф (показуючи на Фігаро). А ви всі, мої васали, оточіть мені цього чоловіка і відповідатимете за його життя. Базиль. Ха! ха!

Граф (люто). Цитьте! (До Фігаро, крижаним тоном.) Кавалере, відповісте ви на мої запитання?

Фігаро (холодно). Е, хто б мене від цього звільнив, ваша вельможносте? Ви всім тут володієте, опріч себе самого.

Граф (люто). Опріч себе самого! Антоніо. Оце так сказав.

Граф (знов гніваючись). Ні, як що-небудь могло б збільшити мою лютість, то це той спокій, який він удає.

Ф і г а р о. Чи ми солдати, що вбивають і дають себе вбивати за інтереси, які їм невідомі? Щодо мене, то я хочу знати, чого я гніваюся.

Граф (несамовито). О, лютий я! (Здержуючись.) Невинний чоловіче, що нібито й не знає нічого, чи зробите ви нам, принаймні, ласку сказати, що це за дама, яку ви тепер привели у цей павільйон?

Фігаро (лукаво показуючи на інший). В оцей-о?

Граф (хутко). В оцей.

Фігаро (холодно). То інша річ. Молода особа, що шанує мене своєю особливою прихильністю.

Базиль (здивований). Ха! ха!

Граф (хутко). Чуєте, що він каже, панове?

Бартоло (здивований). Ми чуємо.

Граф (до Фігаро). А ця молода особа чи має інше, відоме вам, зобов'язання?

Фігаро (холодно). Я знаю, що великий пан переймався нею якийсь час; чи тому, що він її занедбав, або тим, що я більше їй до вподоби, ніж достойніший любові, вона віддає мені тепер перевагу.

Граф (жваво). Перев... (Здержуючись.) Принаймні, він відвертий! Бо те, що він визнає, панове, я чув, божуся вам, з уст самої його спільниці.

Бридуазон (остовпілий). Йо-ого спільниці!

Граф (злютістю). Отже, коли безчестя публічне, треба, щоб і помста була теж така. (Входить у павільйон.)

СЦЕНА XIII Ті, що були, крім графа. Антоніо. Це справедливо.

Бридуазон (до Фігаро). Хто-о ж узяв дружину другого?

Фігаро (сміючись). Ніхто не мав цієї приємності.

. СЦЕНА XIV Попередні актори, граф, Керубіно.

Граф (говорячи в павільйоні і тягнучи когось, кого ще не видно). Усі ваші зусилля зайві, ви загинули, пані, і ваш час уже прийшов. (Виходить не дивлячись.) Яке щастя, що ніяка застава такого огидного одруження...

Фігаро (скрикує). Керубіно!

Граф. Мій паж? Базиль. Ха! Ха!

Граф (несамовито, вбік). І завжди цей чортової душі паж! (До Керубіно.) Що ви робили в тій залі?

Керубіно (боязко). Я ховався, як ви звеліли.

Педрильйо. Варто було гнати так коня!

Граф. Піди ти, Антоніо. Приведи негідницю, що мене збезчестила, до її судці.

Бридуазон. То-о це ви шукаєте пані?

Антоніо. Отже, є добрий Бог: ви стільки накрутили, ваша вельможносте, що тепер слід було б і вас...

Граф (люто). Іди ж! (Антоніо виходить.)

СЦЕНА XV Ті самі, без Антоніо.

Граф. Ви побачите, панове, що паж не був там сам. Керубіно (боязко). Моя доля була б дуже люта, коли б якась чутлива душа не підсолодила її гіркоту.

СЦЕНА XVI Ті самі, Антон і о, Фаншетта.

Антоніо (тягнути за руку когось, кого ще не видно). Ходімо, пані, не треба упрошувати вас вийти, бо вже ж знають, що ви сюди ввійшли.

Фігаро (скрикує). Мала кузина!

Базиль. Ха! ха!

Граф. Фаншетта!

Антоніо (обертається і скрикує). А, трясця! Вельможний пане, це дуже весело — вибрати мене, щоб показати компанії, що це моя дочка вчинила всю цю бучу.

Граф (ображено). Хто ж знав, що вона там? (Хоче туди йти.)

Бартоло (поперед нього). Дозвольте, пане графе, щось тут не так. Я спокійніший. (Входить.)

Бридуазон. Ця справа надто заплутана.

Ті жі Марселіна.

Бартоло (говорячи в павільйоні і виходячи). Не бійтеся нічого, пані, вам не буде жодного лиха, я відповідаю. (Обертається і скрикує.) Марселіна!..

Базиль. Ха! ха!

Фігаро (сміється). От чудасія! І моя мати там? Антоніо. Стільки їх, що й не протовпляться. Граф (вражено). Що мені заділо! Графиня...

СЦЕНА XVIII Ті ж і Сюзанна (прикриває лице віялом).

Г р а ф... А, от вона виходить! (Сильно бере її за руку.) Як ви гадаєте, панове, чого заслугує огидна... (Сюзанна падає на коліна, схиливши голову.)

Граф. Ні, ні! (Фігаро падає на коліна з другого боку).

Граф (сильніше). Ні, ні! (Марселіна падає на коліна перед ним.)

Граф (дужче). Ні, ні! (Всіпадають на коліна, крім Бри-дуазона.)

Граф (несамовито). Хоч би вас була тут сотня!

СЦЕНА XIX Й ОСТАННЯ

Усі попередні; графиня (виходить з другого павільйону).

Графиня (падає на коліна). Принаймні й я ще на додачу лічбу.

Граф (дивлячись на графиню і Сюзанну). Ах! Що я бачу!

Бридуазон (сміється). Е, бігме! Це пані.

Граф (хоче підняти графиню). Як? Це були ви, графиня? (Благальним тоном.) Тільки пробачення ласкавого...

Графиня (сміючись). На моєму місці ви казали б: ні-ні; а я сьогодні уже втретє даю вам пробачення безумовно. (Підводиться.)

Сюзанна (встаючи). Я теж.

Марселіна (встає). Я теж.

Фігаро (встає). Я теж. Тут сильна луна! (Усі встають.)

Граф. Відлуння! Я хотів з ними перехитрити, а вони провчили мене, як дитину!

Графиня (сміючись). Не жалкуйте про те, пане графе.

Фігаро (обтираючи шапкою коліна). Такий день, як оцей, з кого завгодно зробить дипломата!

Граф (до Сюзанни). То ця записка, запечатана шпилькою?..

Сюзанна. її продиктувала пані. Граф. Відповідь їй безперечно належиться. (Цілуєруку графині.)

Графиня. Кожний матиме, те що йому належить. (Вона віддає гаманець Фігаро, а діамант Сюзанні.)

Сюзанна (до Фігаро). Ще один посаг.

Фігаро (вдаривширукою гаманець). Це третій. Його важко було здобути.

С ю з а н н а. Як і наш шлюб.

Гріп-Солейль. А чи матимемо ми підв'язку нареченої?

Графиня (витягаючи стрічку, що так ховала на грудях, кидає на землю). Підв'язка? Вона була разом з її платтям. Ось вона. (Хлопці хочуть її підняти).

Керубіно (меткіший, біжить її взяти). Нехай, хто хоче її мати, в мене її видере.

Граф (сміючись до пажа). Такий образливий добродій! Що ви знайшли веселого в недавньому ляпасі?

Керубіно (відступає й витягає наполовину шпагу). Я, пане полковнику? В ляпасі?

Фігаро (з комічним гнівом). Він його дістав на мою щоку: от як великі пани творять справедливість.

Граф (сміється). То це на його щоку? Ха! ха! ха! Що ви на це скажете, люба графине?

Графиня (замислена, приходить до тями і говорить з почуттям). Ах так, дорогий графе, і на все життя, не відхиляючись, присягаюся.

Граф (б'є по плечу Бридуазона). А ви, доне Бридуазо-не, що ви тепер гадаєте?

Бридуазон. Про-о все, що я бачу, пане графе?.. Далебі, я-а не знаю, що вам сказати: от мій спосіб думання.

В с і (разом). Добре розсудив!

Фігаро. Я був злидарем, мене зневажали. Я показав деякий розум, наспіла ненависть. Дістав гарненьку дружину й гроші...

Бартоло (сміючись). І серця повернуться до тебе юрбою.

Ф і г а р о. Чи можливо? Б а р т о л о. Я їх знаю.

Фігаро (вклоняючись глядачам). Поминувши дружину й гроші, матиму за пошану й приємність догоджати вам усім. (Грають ритурнель водевілю.)

Водевіль Базиль (1-й куплет).

Трійний посаг, добра жінка — Більш ніх міг би хтось жадать; Тут же й пан і паж-хлопчинка, Дурень став би ревнувать. Тільки ж приказку латинську Мудрий справджує в житті:

Фігаро.

Я знаю... (співає) Gaudeant bene nati

Базиль

Ні... (співає) Gaudeat bene nanti

Сюзанна (2-й куплет).

Чоловікові не вадить,

Якщо кине жінку він;

Жінка ж тільки трішки зрадить,

То й прийшов її загин.

Звідки ж то така неправда

Тих законів навісних?

Бо сильніші склали їх. (Двічі)

Фігаро (3-й куплет).

Жан, чудний над міру всяку,

Жінку й спокій мать хотів,

Він купив страшну собаку

І в свій двір її пустив.

Всіх за ніч вона порвала,

Тільки лиха й не зазнав

Той джиґун, що пса продав. (Двічі)

Графиня (4-й куплет).

Часом жінка вже не любить Мужа, та не зна й гріха; Інша ж зрадниця всім трубить, Що весь вік його коха. А найменш дурная буде Та, що без крикливих труб Зберігає чистим шлюб. (Двічі)

Граф (5-й куплет).

Жіночка-провінціялка,

Вірна присязі своїй,

Не жде, щоб за нею палко

Увивавсь коханців рій;

А в родинному куточку

Чоловіка звеселя

І всім радість наділя. (Двічі)

Марселіна (6-й куплет).

Матір зна людина кожна, Добре віда, хто вона; Інше все — сказати можна, — Є Амура таїна.

Фігаро (підхоплюючи мотив).

З того й видко, що нерідко Сан, неначе, харпака Вартий золота мішка. (Двічі)

(7-й куплет)

Через рід, оту дрібницю, Цей король, а той пастух. Випадкову ту ріхвицю Відміняє людський дух. І колишніх тронів пишних Не один десяток зник, А Вольтер живе повік. (Двічі)

Керубіно (8-й куплет).

Любі жіночки й дівчата

Мучать серце молоде;

їм прокльонів шлють багато,

Та до них всяк знову йде. І з партером цим те ж саме: Хто його не хоче знать, Прагне оплесків дістать. (Двічі)

Сюзанна (9-й куплет).

Якщо в п'єсі цій дивачній

Є наука хоч дрібна,

То за жарти будьте вдячні,

Не дошукуйтесь до дна.

І природа нас уміє

До бажаної мети

Втіхи стежкою вести. (Двічі)

Бридуазон (10-й куплет).

В цій комедії, па-нове,

Що вам подана на суд,

Змалювання є го-тове, —

Як живе наш добрий люд.

Його тиснуть, що й не писнуть;

Він кричить, ґвалтує страх,

Все ж кінчиться на піснях. (Двічі)

(Загальний балет.)